

หนังสือ

นอกระบบ
เกษตรกร
ฟางเส้นสุดท้าย
สู่การสูญเสียดิน

เขียน มุลนิธิชีวิตไท

หนังสือ

นอกระบบ
เกษตรกร
ฟางเส้นสุดท้าย
สู่การสูญเสียดิน

หนังสือระบบเกษตรกร ฟางเส้นสุดท้ายสู่การสูญเสียที่ดิน

เลขมาตรฐานหนังสือ (ISBN) 978-616-92554-0-6

พิมพ์ครั้งแรก มกราคม 2559

จำนวนพิมพ์ 1,000 เล่ม

บรรณาธิการ

พงษ์ทิพย์ สํารายูจิตต์

กองบรรณาธิการ

นพนนท์ วรรณเทพสกุล, วันชัย มีชาติ, อารีวรรณ คูสันเทียะ,
เมธี สิงห์สุ่ถ้ำ, วลี นาคสุวรรณ, เหมียว ไกล่กลาง,
ศิริรุ่ง ศรีสิทธิพิศาลภาพ

ฝ่ายประสานงาน

ศิรินญา ฉายากุล

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

พงษ์ทิพย์ สํารายูจิตต์

หนังสือระบบเกษตรกร., - - : มุลินธิชีวิตไท (Local Act), 2559, 208 หน้า

1. หนังสือชาวนา 2. หนังสือระบบ 3. การสูญเสียที่ดิน 4. วิถีเกษตรกร

จัดพิมพ์โดย

มุลินธิชีวิตไท (Local Act)

86 ซอยลาดพร้าว 110 (สนธิวัฒนาแยก 2)

แขวงวังทองหลาง เขตวังทองหลาง กรุงเทพฯ 10310

โทรศัพท์ 0-2953-3541-2 โทรสาร 0-2953-3542

อีเมล sirinya3120@gmail.com

ข้อมูลเพิ่มเติม

www.landactionthai.org

www.facebook.com/LocalAct

www.facebook.com/SawanbannaLocalAct

สนับสนุนข้อมูล

กลุ่มกสิกรรมธรรมชาติโพธาราม

สภาเครือข่ายองค์กรเกษตรกรแห่งประเทศไทย (สค.ปท.)

พิสูจน์อักษร

จริญญา ชนตะอินทร์

รูปเล่ม

ขจรยศ สุภาจันทร์

ปก

Pianissimo Press

ภาพประกอบ

สุมาลี พะสิม เมธี สิงห์สุ่ถ้ำ

โรงพิมพ์

หจก.ภาพพิมพ์ โทรศัพท์ 02-879-9154-6 โทรสาร 02-879-9153

สนับสนุนการจัดพิมพ์

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

หนังสือ

นอกระบบ
เกษตรกร
ฟางเส้นสุดท้าย
สู่การสูญเสียดิน

สารบัญ

บทนำ	7
ส่วนที่หนึ่ง หนีเกษตรกรในสังคมไทย	15
หนีเกษตรกรกับการลงทุนทางสังคมของภาครัฐ	16
ปัญหาหนีนอกระบบในสังคมไทย	35
ส่วนที่สอง รู้จักหนีนอกระบบเกษตรกร	51
รู้จักหนีนอกระบบเกษตรกร	52
การสูญเสียที่ดินจากปัญหาหนีนอกระบบ	83
ส่วนที่สาม แนวทางแก้หนี้ที่ยั่งยืน	107
การแก้ปัญหานี้สินเกษตรกรทั้งระบบ	108
ปรากฏการณ์สำนักชานาแบบก้าวหน้า	121
หนทางแก้หนี้ ที่เกษตรกรเริ่มต้น	141
เอกสารอ้างอิง	197

บทนำ

ในรอบ 4-5 ปีที่ผ่านมา สถานการณ์หนี้ในระบบเกษตรกร ทวีความรุนแรงมากขึ้น ทำให้เกษตรกรในชนบทหลายจังหวัด โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคกลาง เผชิญปัญหาที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น นอกจากจะมีหนี้สินเรื้อรังกับสถาบันการเงินที่ไม่สามารถชำระคืนแล้ว เกษตรกรยังมีปัญหาหนี้ในระบบอีกหลายแหล่งเพิ่มเข้ามา ทำให้ในรอบหลายปีที่ผ่านมา มักมีข่าวกรณีที่เกษตรกรหรือชาวนาตัดสินใจฆ่าตัวตาย เนื่องจากไม่สามารถหาทางออกจากปัญหาหนี้ที่พอกพูน และต้องเผชิญกับภาวะบีบคั้นทางจิตใจ

แม้หน่วยงานรัฐจะตระหนักถึงปัญหาหนี้ในระบบของเกษตรกร และมีโครงการช่วยเหลืออยู่บ้าง เช่น การลงทะเบียนลูกหนี้ในระบบเพื่อให้ทราบจำนวนและปริมาณหนี้ การโอนย้ายจากหนี้ในระบบมาเป็นหนี้ในระบบการให้เงินกู้ยืมอัตราดอกเบี้ยต่ำเพื่อนำไปใช้หนี้ในระบบ หรือแม้แต่การช่วยเหลือด้านคดีความหากถูกฟ้องร้องดำเนินคดี แต่ปัญหาหนี้ในระบบเกษตรกรไม่ได้ลดลงเลย กลับทวีความรุนแรงมากขึ้น และมีจำนวนเกษตรกรที่เป็นหนี้ในระบบเพิ่มมากขึ้น แสดงว่าแนวทางแก้ปัญหของหน่วยงานรัฐที่ผ่านมา ยังแก้ไขได้ไม่ตรงจุด ไม่เท่าทันกับความซับซ้อนของปัญหาที่เปลี่ยนแปลงไปในสภาพปัจจุบัน หรือเป็นเพียงการแก้ไขที่ปลายเหตุ แต่ไม่ใช่การมองปัญหาแบบรอบด้าน เพื่อแก้ไขที่ต้นเหตุให้ตรงจุด

หนังสือเล่มนี้ เป็นส่วนหนึ่งของงานศึกษาวิจัยเรื่อง การสูญเสียที่ดินของเกษตรกรจากปัญหาหนี้ในระบบ มีเป้าหมายเพื่อทำความเข้าใจปัญหาหนี้ในระบบของเกษตรกร ต้นตอสาเหตุ สถานการณ์ความรุนแรง และผลกระทบที่เกิดขึ้นกับครอบครัวเกษตรกร โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับการสูญเสียที่ดิน อันเป็นทรัพย์สินและปัจจัยการผลิตที่สำคัญที่สุดของเกษตรกร

งานศึกษาชิ้นนี้ เป็นความร่วมมือระหว่าง มูลนิธิชีวิตไท (โลโคลแอค) Towards Organic Asia กลุ่มกสิกรรมธรรมชาติโพธาราม และสภาเครือข่ายองค์กรเกษตรกรแห่งประเทศไทย โดยได้รับความช่วยเหลืออย่างดีจากศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และศูนย์ช่วยเหลือลูกหนี้และประชาชนที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม กระทรวงยุติธรรม

การศึกษาใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกแก่นำองค์กรเกษตรกร นักวิชาการ หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง และครอบครัวเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากหนี้นอกระบบ ซึ่งมีเกษตรกรจำนวนน้อยรายมาก ที่ยินดีจะเปิดเผยข้อมูลเพื่อเป็นความรู้และวิทยาทานให้กับผู้อื่น เนื่องจากปัญหาหนี้นอกระบบเกี่ยวข้องกับอิทธิพลท้องถิ่น และเกษตรกรส่วนใหญ่ยังรู้สึกอับอายที่จะเปิดเผยข้อมูลเหล่านี้

งานศึกษาได้ชี้ให้เห็นว่าปัญหาหนี้นอกระบบเกษตรกร ไม่ใช่ลำพังเพียงปัญหาเชิงพฤติกรรมของเกษตรกร หรือปัญหารายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย เกษตรกรจึงเป็นหนี้เท่านั้น แต่ปัญหาหนี้นอกระบบเกษตรกร เกี่ยวโยงกับปัญหาโครงสร้างการผลิตที่ไม่เป็นธรรม ซึ่งเป็นปัญหาเรื้อรังของภาคเกษตรกรรม รวมไปถึงความไม่เป็นธรรมของสถาบันการเงิน อันส่งผลกระทบต่อเนื้อที่เรียกว่าหนี้ในระบบก่อให้เกิดหนี้นอกระบบ และการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ทำให้ถูกเจ้าหนี้นอกระบบเอาเปรียบด้วยสัญญาขายฝากและสัญญาจำนองที่ไม่เป็นธรรม และอาจรวมถึงการถูกฟ้องร้องดำเนินคดี ถูกยึดที่ดินขายทอดตลาด ส่งผลกระทบไปถึงสภาพจิตใจที่ย่ำแย่ของครอบครัว และการสูญเสียที่ทำกินของเกษตรกร

เกษตรกรในสังคมไทยร้อยละ 78 หรือสูงกว่านี้ มีหนี้สินจากการลงทุนทำการเกษตรกับสถาบันการเงินของรัฐและเอกชน แต่เมื่อเกษตรกรขาดทุนจากการผลิตซ้ำซากจากโครงสร้างการผลิตที่ไม่เป็นธรรม และเกษตรกรกู้เงินถึง

เพดานการกู้ของสถาบันการเงินแล้ว เกษตรกรจึงหันไปพึ่งแหล่งเงินกู้นอกระบบ เพื่อลงทุนทำการเกษตรแทน รวมถึงเกษตรกรจำนวนมากเลือกที่จะรักษาเครดิต การกู้ยืมกับสถาบันการเงินไว้เพื่อให้กู้ได้ในคราวต่อไป ด้วยการกู้ยืมแหล่งเงินกู้ นอกระบบมาใช้คืนแหล่งเงินกู้ในระบบ ทำให้ปัญหาหนี้นอกระบบเกี่ยวโยงกับ หนี้ในระบบอย่างแยกกันไม่ขาด

สถาบันการเงินที่มีเจตนารมณ์ช่วยเหลือเกษตรกรยากจน ส่งเสริมการ ออม ให้เงินกู้ยืมโดยไม่คิดอัตราดอกเบี้ย และไม่จำเป็นต้องมีหลักทรัพย์ค้ำ ประกัน คือสิ่งที่สังคมไทยยังขาดแคลน ทำให้เกษตรกรยากจน เมื่อตกอยู่ใน ภาวะวิกฤตจำเป็นต้องใช้เงินและไม่มีที่พึ่ง จำต้องยอมกู้ยืมเงินจากเจ้าหนี้ นอกระบบ แม้จะต้องเผชิญกับอัตราดอกเบี้ยสูงถึงร้อยละ 20 ต่อเดือน หรือ สูงกว่านั้น หากเป็นการกู้ยืมเงินจากธุรกิจเงินกู้ที่ชาวบ้านเรียกกันว่าหมวก กันน็อค ก็อาจรวมไปถึงความเสี่ยงที่จะถูกติดตาม คุกคาม ทำร้ายร่างกาย และทำให้อับอายขายหน้า จนไม่สามารถพบหน้าคนอื่น หรือไม่สามารถอยู่ ในชุมชนได้อีก

งานศึกษาชิ้นนี้ มีข้อเสนอว่าการแก้ปัญหาหนี้นอกระบบเกษตรกร ต้อง ดำเนินการควบคู่ไปกับการแก้ปัญหาหนี้ในระบบ ต้องจัดการปัญหาที่ต้นตอ คือ การพัฒนาศักยภาพเกษตรกร ไม่ให้ขาดทุนจากการผลิตซ้ำซาก เพราะแม้ภาค รัฐจะให้ความช่วยเหลือแก้ปัญหาหนี้นอกระบบบ้างในบางโอกาส แต่หากไม่ พัฒนาศักยภาพเกษตรกรให้มีรายได้ที่มั่นคง เกษตรกรก็จะหันกลับไปพึ่งพิง แหล่งเงินกู้ในระบบและนอกระบบอีก การช่วยเหลือของรัฐจึงควรตั้งอยู่บนพื้นฐาน การลงทุนทางสังคม สร้างคุณค่าใหม่และแรงจูงใจให้เกษตรกรหันมาทำ ระบบเกษตรที่ยั่งยืนและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

งานศึกษามีข้อเสนอด้วยว่า สถาบันการเงินของรัฐในปัจจุบัน โดยเฉพาะสถาบันการเงินที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกร ยังมีนโยบายการช่วยเหลือเกษตรกรที่ไม่ถูกต้อง ควรปรับปรุงนโยบายในองค์รวม ไม่ใช่เพียงการให้เงินกู้ยืมเพื่อการเกษตรเท่านั้น แต่ควรมีนโยบายรักษาที่ดินเพื่อการเกษตรให้อยู่ในมือของเกษตรกร สร้างแรงจูงใจและให้คุณค่ากับการผลิตที่ยั่งยืน สนับสนุนการพึ่งตนเองด้านการผลิตมากกว่าสนับสนุนการกู้ยืมของเกษตรกร หรือเอื้อโอกาสให้เกษตรกรหาเงินมาชำระหนี้และไถ่ถอนคืนที่ดิน แทนการยึดที่ดินเกษตรกรขายทอดตลาด เพื่อรักษาที่ดินการเกษตรไว้ในมือของเกษตรกรรายย่อย ควรมีสถาบันธนาคารที่ดิน เพื่อซื้อที่ดินของเกษตรกร ไม่ให้หลุดไปอยู่กับนักเก็งกำไร และกว้านซื้อที่ดิน ดังที่มีสถิติในปัจจุบันว่า มีที่ดินเกษตรอยู่ระหว่างการถูกจำนองและขายฝากถึง 30 ล้านไร่ หรืออาจจะมากกว่านั้น

แม้การสูญเสียที่ดินของเกษตรกร ไม่ได้มีที่มาจากปัญหาหนี้สิน และโครงสร้างการผลิตที่ไม่เป็นธรรมเพียงอย่างเดียว แต่ยังมีที่มาจากนโยบายและโครงการพัฒนาของรัฐในด้านต่างๆ เช่น การประกาศเขตป่าอุทยานแห่งชาติ เขตป่าสงวนแห่งชาติ เขตที่ดินสาธารณะประโยชน์ และเขตเหมืองแร่ทับที่ดินทำกินของเกษตรกร ทำให้เกษตรกรขาดความมั่นคงในการถือครองที่ดิน และส่งผลต่อระบบการผลิตที่ไม่ยั่งยืน หากแต่ปัญหาหนี้สิน และโครงสร้างการผลิตที่ไม่เป็นธรรม ส่งผลกระทบในภาพกว้างต่อเกษตรกรถึงร้อยละ 80 ของประเทศที่ยังคงทำการผลิตในระบบเกษตรที่ใช้สารเคมี นำมาซึ่งปัญหาหนี้สิน และแนวโน้มการสูญเสียที่ดินในอัตราเร่งที่อันตราย

สามารถศึกษาหน้ะนอกระบบเกษตรกร บทความย่อจากงานวิจัยการสูญเสียที่ดินของเกษตรกรจากปัญหาหนี้นอกระบบ และแง่คิดมุมมองจากปัญหาหนี้นอกระบบในสังคมไทย การลงทุนทางสังคมของภาครัฐ แนวทางแก้หนี้เกษตรกร

ทั้งระบบ สำนักขานาแบบก้าวหน้า รวมทั้งกรณีศึกษาเกษตรกรที่หลุดพ้นจาก
วงจรหนี้สิน ที่อยู่ในหนังสือเล่มนี้ น่าจะเป็นข้อยืนยันได้ดีว่า ควรจะถึงเวลาที่
เกษตรกร และภาครัฐต้องเปลี่ยนแปลงตนเอง เพื่อให้ปัญหาหนี้สินและหนี้นอก
ระบบเกษตรกร ถูกแก้ไขที่ต้นเหตุของปัญหา ตรงจุดและนำไปสู่การแก้ไขปัญหา
ได้จริง ก่อนที่ปัญหาเหล่านี้จะลุกลาม กลายเป็นฟางเส้นสุดท้าย สู่หายนะและ
การสูญเสียของภาคเกษตรกรรมอย่างไม่อาจหวนคืน

พงษ์ทิพย์ สำนารญจิตต์
มูลนิธิชีวิตไท

ส่วนที่หนึ่ง

หนังสือเกษตรกรในสังคมไทย

หนี้เกษตรกรกับการลงทุนทาง สังคมของภาครัฐ

นพรัตน์ วรรณเทพสกุล

เกริ่นนำ

สถิติขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ประจำปี พ.ศ.2558 รายงานว่าภาวะความอดอยากในชนบททั่วโลกมีทิศทางดีขึ้นตามลำดับ จากปี พ.ศ.2533 ที่มีคนในประเทศกำลังพัฒนาจำนวน 990 ล้านคนเข้าไม่ถึงอาหาร คิดเป็นสัดส่วนประมาณร้อยละ 19 ของประชากรทั้งหมด ผ่านมาถึงปี พ.ศ.2557 ลดลงเหลือจำนวน 782 ล้านคน หรือสัดส่วนร้อยละ 11 เท่านั้น พื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้นและผลผลิตอาหารของโลกเพิ่มขึ้นเช่นกัน¹ ความอดอยากที่ลดลงอย่างต่อเนื่องเช่นนี้เกิดหลังจากที่ประเทศต่างๆได้ผ่านการพัฒนาตามกรอบเสรีนิยมใหม่มาแล้วกว่าสองทศวรรษ เหลือแต่ประเทศในทวีปแอฟริกา

1 FAO Statistical Yearbook 2015

เท่านั้นที่พบว่าในช่วงเวลาเดียวกันจำนวนประชากรที่เข้าไม่ถึงอาหารมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น

สถิติของ FAO ยังระบุด้วยว่า อย่างน้อยร้อยละ 70 ของผู้ที่ยากจนมากที่สุดยังอาศัยอยู่ในพื้นที่ชนบท ส่วนใหญ่ยังคงมีชีวิตพึ่งพาภาคเกษตรกรรม สำหรับการจ้างงานในภาคเกษตรอยู่ในระดับค่าเฉลี่ยที่ราวๆ ร้อยละ 30 เพื่อจะแก้ไขปัญหาคนจน รัฐบาลแต่ละประเทศต่างก็ได้ทุ่มเทงบประมาณรายปีเป็นจำนวนมาก เพื่อให้ความช่วยเหลือแก่สินค้าเกษตรที่ผลิตขึ้นภายใน ผลปรากฏว่าจำนวนคนจนลดลงเรื่อยๆ แต่ความเหลื่อมล้ำกลับสูงขึ้น

ข้อมูลขององค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (หรือ OECD) ปี พ.ศ.2555 เปิดเผยว่าเงินอุดหนุนภาคเกษตรจาก 47 ประเทศทั่วโลก มีเม็ดเงินสูงถึง 4.86 แสนล้านดอลลาร์ต่อปี (17 ล้านล้านบาท) ถ้าจะคิดเฉพาะจากประเทศในกลุ่มโออีซีดีแล้ว เงินอุดหนุนภาคเกษตรมีจำนวนรวมต่อวันอยู่ในราว 1 พันล้านดอลลาร์สหรัฐ (35,000 ล้านบาท) หรือคิดเป็นสัดส่วนประมาณสามในสี่ของเงินอุดหนุนภาคเกษตรทั้งหมดของโลก

ส่วนที่สหรัฐอเมริกาได้เห็นได้ชัดเจนว่ารัฐบาลยังคงช่วยอุดหนุนเกษตรกรของตนเองอยู่โดยตลอด แต่ละปีเงินอุดหนุนภายในประเทศไม่ต่ำกว่า 8 หมื่นล้านดอลลาร์ (2.8 ล้านล้านบาท) จากข้อมูลของกระทรวงเกษตรประเทศสหรัฐอเมริกา (USDA) ปี พ.ศ. 2552 ประเทศที่จ่ายเงินช่วยอุดหนุนเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นการอุดหนุนตลาดภายใน ประเภทกล่องสีเขียว (Green box ซึ่งตามข้อตกลงขององค์การการค้าโลก การอุดหนุนประเภทนี้สามารถทำได้) สูงสุด 5 อันดับแรกของโลก คิดเป็นสัดส่วนต่อจีดีพีภาคเกษตรตามลำดับ ดังนี้ จีน (\$250 พันล้าน, ร้อยละ 14) อียู (\$205 พันล้าน, ร้อยละ 12) สหรัฐอเมริกา

(\$125 พันล้าน, ร้อยละ 38) ญี่ปุ่น (\$76 พันล้าน, ร้อยละ 30) และเกาหลีใต้ (\$22 พันล้าน, ร้อยละ 22)²

มีการเปิดเผยว่า ผู้ได้รับประโยชน์มากที่สุดจากเงินอุดหนุนการเกษตรคือ บริษัทผู้ผลิตอาหาร โดยมีผู้ทำการประเมินจำแนกตามนิยามของการเกษตรของสหภาพยุโรป (Common Agricultural Policy หรือ CAP) พบว่าสัดส่วนของเงินอุดหนุนราวร้อยละ 80 จะตกอยู่กับผู้ผลิตอาหารฐานะดีที่สุดจำนวนเพียงร้อยละ 20 เท่านั้น³ ในแต่ละปีบริษัทผู้ผลิตอาหารของประเทศโลกที่หนึ่ง (หมายถึงกลุ่มประเทศพัฒนาแล้ว) จะได้รับส่วนแบ่งเงินอุดหนุนจากรัฐบาลของพวกเขา ช่วยลดราคาสินค้าเกษตรส่งออกให้ต่ำกว่าต้นทุนโดยอาศัยกติกาขององค์การการค้าโลก ช่วยเปิดตลาดสินค้าเกษตรในต่างประเทศ

การกระจุกตัวของผลประโยชน์จากเงินอุดหนุนของรัฐเช่นนี้ เป็นการช่วยเพิ่มยอดการผลิตให้ฟาร์มขนาดใหญ่ ซึ่งสวนทางกับสัดส่วนการถือครองที่ดินของชาวนายากจนซึ่งลดลง ผลที่ตามมาคือการหดตัวลงเรื่อยๆ ของชาวนารายย่อยในชนบทของประเทศซีกโลกใต้ หรือแม้จะมีการเปลี่ยนวิธีการอุดหนุนแล้วก็ตาม ผลลัพธ์ก็ไม่ต่างจากเดิมเท่าไร ข้อมูลการสำรวจของประเทศกำลังพัฒนาบางประเทศ เช่น เม็กซิโก ที่ได้ทำโครงการอุดหนุนไปที่กลุ่มชาวนาโดยตรง เช่นโครงการ “Procampo” จ่ายเงินช่วยชาวนาเพื่อเพิ่มรายได้ มีผู้รับประโยชน์เป็นชาวนาราว 3.5 ล้านคน (คล้ายโครงการรับจำนำข้าวของไทย) แต่ชาวนายากจนก็ไม่ได้รับประโยชน์อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยเช่นกัน⁴ ด้วยเหตุนี้เอง

2 Melendez-Ortiz et. al. (2009)

3 Borrás, Franco et al. (2013)

4 Kay (2014: 14)

ผู้ที่นิยมแนวทางตลาดเสรี จึงมักจะหยิบประเด็นความล้มเหลวของโครงการอุดหนุนแก่เกษตรกรขึ้นมาพูดต่อต้านการให้เงินอุดหนุนของรัฐบาล โดยกล่าวว่าการอุดหนุนภาคเกษตรเป็นความสิ้นเปลืองและทำให้เกิดการบิดเบือนกลไกตลาด ดังนั้นจึงควรถูกยกเลิกไป

อย่างไรก็ดีหลายฝ่ายไม่เห็นด้วยกับนโยบายตลาดเสรีที่มากับลัทธิเสรีนิยมใหม่ ข้อวิจารณ์หลักที่มีต่อเสรีนิยมใหม่ภาคเกษตรอยู่ที่รัฐบาลยังแก้ปัญหาไม่ตรงจุด กล่าวคือนโยบายรัฐบาลมักจะละเลยผลกระทบที่จะตกกับชาวนารายย่อย และให้ความสำคัญน้อยมากกับประเด็นสิทธิชาวนาและสิทธิด้านอาหาร ส่วนการลงทุนทางสังคมในภาคการเกษตร ซึ่งควรเป็นความรับผิดชอบของรัฐบาล ก็มักจะถูกละเลยให้เป็นหน้าที่ของตลาด ซึ่งจะถูกส่งต่อไปยังบริษัทธุรกิจการเกษตรรายใหญ่โดยอัตโนมัติ การอุดหนุนภาคเกษตรที่ผ่องถ่ายออกไป อาทิ สินเชื่อ ปัจจัยการผลิต และการตลาด ทำให้การแทรกแซงของรัฐแต่ละคราว ส่งประโยชน์ไปไม่ถึงชาวนารายย่อยที่มีฐานะยากจน

บทความนี้จะเสนอมุมมองการลงทุนทางสังคมของรัฐกับการแก้ไขปัญหาภาคเกษตร จากแนวคิดกระแสหนึ่งของเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิกช่วงหลังทศวรรษ 1990 เรียกว่า “ฉันทามติแห่งวอชิงตันรุ่นหลัง” (post-Washington Consensus) ลักษณะสำคัญคือภาครัฐจะยังคงมีบทบาทในการช่วยอุดหนุนภาคเกษตร และเป็นตัวกลางทำหน้าที่เชื่อมโยงการแก้ปัญหาเกษตรกรกับการลงทุนทางสังคมเข้าด้วยกัน พิเคราะห์เป็นพิเศษในประเด็นภาวะหนี้สินของเกษตรกรรายย่อย⁵ ลำดับการนำเสนอมีดังนี้ กรอบความคิดเศรษฐศาสตร์

5 บทความนี้จะใช้คำว่า “เกษตรกร” สลับกับ “ชาวนา” โดยให้มีความหมายอย่างเดียวกันคือผู้ที่มีชีวิตพึ่งพาภาคเกษตรกรรมเป็นหลัก

นีโอคลาสสิกต่อการจัดการปัญหาภาวะหนี้สินขาวนา การแก้ปัญหานี้ขาวนาในแบบพึ่งพา กรอบคิดใหม่ในการจัดการปัญหานี้ขาวนา และบทสรุป

กรอบแนวคิดการมองปัญหาภาคเกษตร และหนี้สินขาวนา

เสรีนิยมใหม่ได้ถูกพัฒนาขึ้นโดยอาศัยกรอบความคิดจากสำนักเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิกยุคสมัย 1980 ถึง 1990 หลักการพื้นฐานคือการให้ความสำคัญกับการตัดสินใจและพฤติกรรมของหน่วยเศรษฐกิจระดับบุคคล (individual choice) คือผู้ผลิตและผู้บริโภคเป็นสำคัญ โดยมีผลิตภาพหน่วยสุดท้าย (marginal productivity) เป็นตัวกำหนดค่าจ้างและรายได้ และเมื่อแต่ละหน่วยทำการตัดสินใจแล้ว เชื่อว่าจะเกิดการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันเองระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคจนเกิดเป็นกลไกตลาด ซึ่งถือว่ามีมีความสำคัญสูงสุด

เพื่อให้ง่ายต่อการมองบทบาทของภาครัฐในแต่ละยุคสมัย นักเศรษฐศาสตร์การเมืองสายการพัฒนาอย่าง เทอเรนซ์ ไบรซ์ (Terence Byres) ศาสตราจารย์กิตติคุณด้านขาวนาศึกษาแห่งมหาวิทยาลัยลอนดอน ได้จัดกลุ่มแนวคิดเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิกหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ออกเป็น 4 ลักษณะ แบบแรกคือ นีโอคลาสสิกรุ่นก่อนทศวรรษ 1960 แบบที่สองเรียกกันว่า ฉันทามติแห่งวอชิงตัน อยู่ในช่วงทศวรรษ 1980-90 แบบที่สามคือเศรษฐศาสตร์พัฒนารุ่นใหม่ ช่วงหลังทศวรรษ 1990 และแบบสุดท้ายคือ ประชานิยมแนวนีโอคลาสสิก⁶

6 Byres (2003, 2004)

แบบแรก นีโอคลาสสิกก่อนทศวรรษ 1960 (หรือก่อนปี พ.ศ. 2512)

แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์แบบแรกนี้ได้รับความคิดมาจากสำนักเคนเซียน⁷ และมีบทบาทชัดเจนต่อการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจในประเทศยากจน เป้าหมายหลักคือขจัดความแร้นแค้นในชนบทและแก้ปัญหาผู้หิวโหยในโลกที่สาม มาตรการแก้ปัญหาให้กับเกษตรกรในช่วงนี้ มักเน้นที่โครงการเพิ่มรายได้ หรือลดค่าใช้จ่าย โดยมากจะทำด้วยวิธีพยุงราคาสินค้าเกษตร จัดหาสินเชื่อให้แก่ผู้ที่อยู่ในภาคเกษตร หรือให้เงินอุดหนุนด้านปัจจัยการผลิต

แบบที่สอง ฉันทามติแห่งวอชิงตัน (ช่วงทศวรรษ 1980-90) แนวคิดแก้ปัญหาความยากจนและการพัฒนาในช่วงนี้ เน้นที่การลดบทบาทของรัฐ และเพิ่มบทบาทให้กับภาคเอกชน ลักษณะทั่วไปของแนวคิดฉันทามติวอชิงตันในภาคเกษตร มีอยู่ 4 ประการคือ (1) ให้ความสำคัญกับการขจัดการบิดเบือนกลไกตลาดอุปสรรคต่างๆที่จะทำให้ตลาดสินค้าเกษตรทำงานไม่ได้จะต้องถูกกำจัดออกไป เช่น อุปสรรคทางการค้า ภาษีศุลกากร การควบคุมราคา รวมไปถึงการอุดหนุนแก่ภาคเกษตร (2) การผลิตสินค้าเกษตรตั้งอยู่บนฐานความได้เปรียบโดยเปรียบเทียบ กับการแบ่งส่วนทำงานระหว่างประเทศต่างๆ (3) ลดบทบาทภาครัฐ โดยการปรับโครงสร้างรัฐวิสาหกิจ หรือแปรรูปรัฐวิสาหกิจขายให้แก่เอกชน ยกเลิกการควบคุมตลาดปัจจัยการผลิตและตลาดสินค้า และ (4) เปลี่ยนลำดับความสำคัญจากสินค้าเกษตรเพื่อการบริโภคภายใน มาเป็นสินค้าเกษตรเชิงการค้าที่มุ่งการส่งออก กรอบฉันทามติแห่งวอชิงตันนี้ เป็นกระบวนการหลักในการทำงานของสถาบันการเงินระหว่างประเทศอย่างไอเอ็มเอฟและธนาคารโลกจนกระทั่งปลายทศวรรษ 1990

7 เศรษฐศาสตร์สำนักเคนเซียนได้กระแสนับถ่วงหลังเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ของทศวรรษ 1940 หลักการคือรัฐบาลเข้ามาแก้ปัญหากระตุ้นเศรษฐกิจเพื่อผลักดันให้กลไกต่างๆในระบบเศรษฐกิจทั้งการผลิต การลงทุน และการบริโภคสามารถทำงานได้ เป้าหมายแรกของการกระตุ้นเศรษฐกิจหลังการใช้จ่ายของรัฐบาลคือขับเคลื่อนการบริโภคซึ่งจะตามมาด้วยการลงทุนของภาคเอกชน

กระบวนการที่ค้นเรื่องฉันทามติวอชิงตันนี้เอง ที่ก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “ระบอบ
บรรษัทอาหาร”⁸ สถิติของ FAO ที่นำเสนอไปข้างต้นแสดงการขยายจำนวนเพิ่ม
มากขึ้นของผลผลิตอาหารของโลกภายใต้ระบอบบรรษัทอาหาร **มองในมุมกลับ**
ผลผลิตอาหารที่เพิ่มขึ้นของโลกที่มาพร้อมกับลัทธิการค้าเสรี กลายเป็นเงา
สะท้อนภาวะการล่มสลายของชาวนารายย่อยในประเทศโลกที่สาม

แบบที่สาม เศรษฐศาสตร์พัฒนารุ่นใหม่ อาจเรียกอีกอย่างว่าฉันทามติแห่ง
วอชิงตันรุ่นหลัง (post-Washington consensus) ผู้ที่ตั้งชื่อนี้คือโจเซฟ สติกลิตซ์
นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบลสาขาเศรษฐศาสตร์ ปี ค.ศ.2001 เขาแนะนำให้
ธนาคารโลกมองบทบาทของรัฐในแบบที่เปิดกว้างมากขึ้น ในภาคการเกษตรยังมี
ช่องว่างที่ภาครัฐควรจะเข้ามาแทรกแซงให้เกิดผลทางบวก เพื่อรักษาพื้นที่ให้กับ
เกษตรกรรายย่อย โดยอาจจะต้องสร้างกฎเกณฑ์ใหม่ เพื่อทำให้เกิดการปรับปรุง
ประสิทธิภาพของภาคเกษตร โดยที่จะหวังพึ่งพากลไกราคาเพียงอย่างเดียวคงไม่
พอ กรอบแนวคิดแบบนี้จะเป็นประเด็นหลักที่จะขยายความต่อไป

แบบสุดท้าย ประชาชนนิยมแนวนีโอคลาสสิก⁹ นักคิดกลุ่มนี้ได้นำวิธีวิทยา

8 ระบอบบรรษัทอาหาร หรือ “corporate food regime” หมายถึง ยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลง
อย่างสำคัญในทุกด้านของสังคม โดยบริษัทขนาดใหญ่ในอุตสาหกรรมเกษตรเป็นผู้มีอิทธิพลครอบงำ
สังคมและสามารถจะกำหนดแบบแผนชีวิตทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ

9 คำว่าประชาชนนิยมแนวนีโอคลาสสิก มาจากคำภาษาอังกฤษคือ “neo-classical populism” เริ่มปรากฏ
ครั้งแรกเมื่อ C.D. Scott (1977) กล่าวถึงงานชิ้นสำคัญของ Keith Griffin ที่เขียนเรื่องการปฏิวัติเขียวในหนังสือชื่อ
The Political Economy of Agrarian Change. An Essay on the Green Revolution (1974) อีกสามปีถัดมา
Michael Lipton ได้มีผลงานชื่อ Why Poor People Stay Poor. A Study of Urban Bias in World Develop-
ment (1977) และล่าสุดที่ Griffin และคณะของเขาได้นำเสนอเรื่องนี้อีกครั้งคือบทความเรื่อง Poverty and the
Distribution of Land (2002) ใน Journal of Agrarian Change, 2(3): 279-330. จนกระทั่งนำมาสู่การโต้ตอบ
เชิงวิชาการอย่างกว้างขวาง, ดูข้อถกเถียงเรื่อง Neo-Classical Neo-Populism ในวารสารเดียวกันนี้สามเล่มติดต่อกัน
ซึ่ง Griffin, Khan and Ickowitz (2004) แสดงเหตุผลโต้กลับ Byres (2004) และ Bernstein (2004) ด้วย

ของสำนักเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิกมาใช้อธิบายปัญหาความยากจนในชนบท โดยมีข้อเสนอหลักคือการผลักดันให้เกิดการกระจายการถือครองที่ดิน และภาครัฐต้องพยายามจัดการกับปัญหาสินเชือชนบท หรือหนี้สินเกษตรกรที่เรื้อรังมานาน เพิ่มการอุดหนุนแก่เกษตรกรรายย่อย เปลี่ยนเป้าหมายจากการช่วยเหลือด้านราคาหรือควบคุมสัญญาเช่านา มาเป็นการปฏิรูปที่ดิน โดยเฉพาะเพิ่มการถือครองที่ดินของชาวนารายย่อย ระหว่างที่มีการปฏิรูปการถือครองที่ดิน ภาครัฐควรมีมาตรการสนับสนุนด้านต่างๆ เช่น สินเชื่อ ปัจจัยการผลิต และการตลาด ที่ก่อนหน้านี้เคยมอบบทบาทให้กับภาคเอกชนหรือบรรษัทอาหาร

แนวคิดการแก้ปัญหาหนี้สินชาวนาในประเทศไทย

วิธีคิดและแนวปฏิบัติสำหรับแก้ปัญหาหนี้สินชาวนาของไทย โดยส่วนใหญ่ยังวนอยู่กรอบแนวคิดเศรษฐศาสตร์แบบแรกกับแบบที่สอง นั่นคือวิธีแก้ปัญหา รุนก่อนปี พ.ศ. 2512 ในยุคสมัยที่ความเจริญทางอุตสาหกรรมมีความสำคัญมากกว่าการปฏิรูปภาคเกษตร โดยมีเหตุผลว่าทรัพยากรจากภาคเกษตรกรรม ควรจะถูกดูดซับออกไป เพื่อนำไปใช้สนับสนุนภาคอุตสาหกรรม และเมื่อภาคอุตสาหกรรมตั้งมั่นดีแล้ว ทรัพยากรของสังคมจะไหลย้อนกลับมาอุดหนุนภาคเกษตรกรรมได้ รวมถึงชาวนายากจนในชนบทก็จะได้รับประโยชน์ด้วย

แต่ทรรศนะของนักคิดในยุคหลังสุด คือประชาชนนิยมแนวนีโอคลาสสิก ลำดับความสำคัญระหว่างอุตสาหกรรมกับเกษตรกรรมเป็นทิศทางย้อนกลับ การปฏิรูปเกษตรกรรมควรมาก่อนอุตสาหกรรม เหตุผลก็เพื่อจะช่วยลดความยากจนในชนบทได้โดยตรง และมองว่าการกระจายการถือครองที่ดินจะส่งผลผลักดันให้ค่าจ้างแรงงานในเมืองสูงขึ้น อันจะส่งผลดีต่อกำลังซื้อและการขยาย

ตัวของอุตสาหกรรม จากประสบการณ์ของไต้หวัน การกระจายรายได้สู่ชนบท และการปฏิรูปที่ดิน เป็นเงื่อนไขที่นำมาสู่ความสำเร็จของการพัฒนาธุรกิจ เอสเอ็มอีในเขตชนบท

ที่กล่าวว่า การปฏิรูปภาคเกษตรกรรมเป็นแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์แบบนีโอคลาสสิกด้วย เพราะถ้าหากทำการปฏิรูปภาคเกษตรกรรมและการปฏิรูปที่ดินได้ จะส่งผลสำเร็จต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจและมาตรฐานการครองชีพที่ดีขึ้นทั้งในพื้นที่ชนบทและเมือง นี่คือการบรรลุเป้าหมายอย่างเดียวกับที่นักเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิกรุ่นก่อนตั้งความหวังไว้ ถัดไปจะกล่าวถึงการแก้ปัญหาหนี้สินเกษตรกรของไทย ตามกรอบของเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก

การแก้หนี้สินชาวนาแบบพึ่งพา

ในประเทศไทย การแก้ปัญหาหนี้สินเกษตรกรเป็นวาระสำคัญระดับชาติที่ทุกรัฐบาลให้ความสนใจ แต่เนื่องจากแต่ละรัฐบาลมีแนวคิดที่ต่างกัน มาตรการที่ใช้จึงต่างกันด้วย โดยอาจแบ่งลักษณะการแก้ปัญหาหนี้ชาวนาออกเป็น 3 ช่วง ดังนี้

การอุดหนุนและช่วยเหลือเพื่อรองรับทางสังคม ในช่วงเริ่มต้นของการดำเนินการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรก จนถึงทศวรรษ 1970 รัฐบาลใช้มาตรการอุดหนุน ด้านปัจจัยการผลิต อาทิ ปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ ยา และสินเชื่อการเกษตร ปัญหาใหญ่คือชาวนารายย่อยจำนวนมากยังเข้าไม่ถึงแหล่งเงินกู้จากสถาบันการเงิน สถาบันการเงินเอกชนมักจะปฏิเสธลูกค้ากลุ่มนี้เนื่องจากมีความเสี่ยงสูงและขาดหลักประกันการกู้ยืม การแทรกแซงของรัฐต่อกรณีดังกล่าวโดยมากจะอยู่ในรูปของสินเชื่อชนบทดอกเบี้ยต่ำ การจัดตั้งสถาบันการเงินเฉพาะกิจหรือระบบสหกรณ์การเกษตร และช่วยเหลือโดย

จัดสรรเงินอุดหนุนให้ รวมทั้งนโยบายสินเชื่อชนบทที่กำหนดเพดานขั้นต่ำเพื่อให้ธนาคารพาณิชย์ปล่อยเงินกู้ให้กับเกษตรกร สำหรับโครงการช่วยเหลือเกษตรกรที่นิยมทำในช่วงนี้ได้แก่ โครงการพยุงราคาและโครงการรับจำนำผลผลิตการเกษตร

ด้วยเหตุที่มาจากความเกรงภัยลัทธิคอมมิวนิสต์ ประเทศไทยจึงได้ทุ่มเงินมหาศาลลงทุนในชนบท โดยเน้นด้านการก่อสร้างสาธารณูปโภคต่างๆ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน ชลประทาน ฯลฯ เงินอัดฉีดเหล่านี้จะปูทางให้รัฐบาลสามารถเข้าถึงประชาชนในชนบทได้ง่ายขึ้น ผลที่ตามมาพื้นที่เกษตรกรรวมขยายตัวออกไปในเขตชลประทานที่รัฐกรุยทางไว้ให้ ต่อจากนั้น ระบบการเกษตรเพื่อขายและส่งออกค่อยๆ เข้าทดแทนการเกษตรแบบดั้งเดิมเพื่อยังชีพ โดยที่รัฐบาลช่วยสนับสนุนด้านปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช เมล็ดพันธุ์ ฯลฯ และนโยบายเพิ่มผลผลิตด้วยวิธีการต่างๆ

ระเบียบใหม่ว่าด้วยการแทรกแซงตลาด ในช่วงที่สองนี้ การอุดหนุนของภาครัฐต่อภาคเกษตร เปลี่ยนมาเป็นการส่งเสริมการผลิต ด้วยการส่งเสริมการลงทุนของภาคเอกชน ภายใต้กรอบเสรีนิยมใหม่ช่วงทศวรรษ 1980-90 รัฐบาลผ่อนปรนกฎเกณฑ์ที่เคยมีกับสถาบันการเงิน และนิยามที่เคยใช้กับโครงการสินเชื่อชนบทถูกขยายให้กว้างขึ้น สามารถครอบคลุมสินเชื่อธุรกิจการเกษตร รายใหญ่ การส่งออกผลผลิตการเกษตร รวมทั้งมีความเชื่อว่ากลไกภาคเอกชนจะทำหน้าที่แทนรัฐได้ โดยการเปิดธุรกิจการเงินสำหรับกลุ่มลูกค้ารายย่อย เช่น ไมโครไฟแนนซ์ การลงทุนสร้างถนนที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการอุดหนุนสินเชื่อแก่ธุรกิจการเกษตร ส่งผลให้เกษตรกรเชิงเดี่ยวขยายตัวอย่างรวดเร็ว ผลผลิตจากท้องนาส่งไปถึงตลาดโลกง่ายขึ้น

แต่เมื่อเกิดวิกฤตการณ์การเงินเอเชีย ช่วงปี พ.ศ. 2540-2541 ไอเอ็มเอฟ ได้บีบให้หลายประเทศต้องเข้าสู่มาตรฐานกำกับดูแลระบบสถาบันการเงิน พร้อมกับเพิ่มความเป็นอิสระของธนาคารชาติ **ผลที่เกิดจากวิกฤตการเงิน ปี 2540** ทำให้บทบาทการให้สินเชื่อชนบท เปลี่ยนจากภาคเอกชนเป็นภาครัฐอย่างชัดเจน ธนาคารพาณิชย์ตัดสินเชื่อชนบทลดลงฮวบฮาบ ส่วนรัฐบาลกลับมารับหน้าที่นี้ ผ่านกลไก ธ.ก.ส. และโครงการมियाซาวา ซึ่งเป็นเงินเพื่อการช่วยเหลือทางสังคมจากประเทศญี่ปุ่นที่ให้ออกแก่รัฐบาลไทย เพื่อนำมาใช้บรรเทาผลกระทบในภาคชนบทจากวิกฤตการณ์การเงินเอเชีย

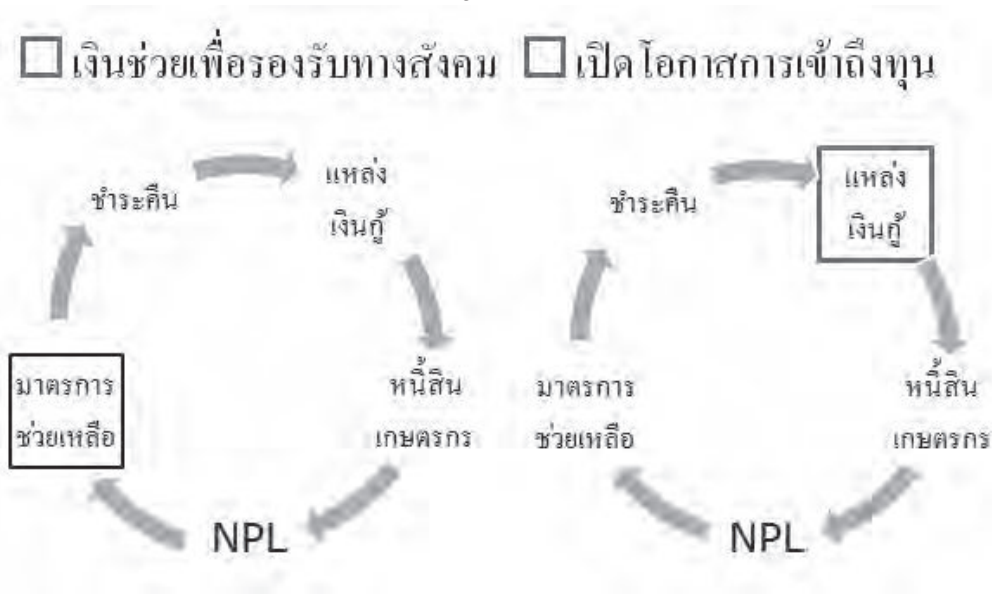
การปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจช่วงที่เข้าสู่โปรแกรมไอเอ็มเอฟ รัฐบาลต้องลดการอุดหนุนสินค้าเกษตรและลดการพยุงราคาสินค้า มาตรการช่วยเหลือของรัฐบาลต่อชาวนายากจนที่ไม่ได้เปลี่ยน คือ เงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ ลดดอกเบี้ยเงินกู้ พักชำระต้นเงินกู้ ชะลอการฟ้องร้อง ชะลอการบังคับคดี ชะลอการขายทอดตลาด และซื้อหนี้จากเกษตรกร เมื่อผ่านมาระยะหนึ่ง ถึงแม้รัฐบาลจะถอยห่างจากการแทรกแซงตลาดสินค้าเกษตรแล้ว แต่ภาพที่เห็นคือการลงทุนภาคเอกชนที่จะเข้ามารับหน้าที่แทนกลับเบาบาง เพราะฉะนั้น ปัญหาที่พบต่อมาคือการถดถอยของการเข้าถึงแหล่งเงินกู้สำหรับชาวนารายย่อย รวมถึงผลิตภาพการผลิตภาคเกษตรก็ไม่ดีขึ้น

การเปิดโอกาสการเข้าถึงแหล่งทุน ในช่วงที่สาม หลักการพื้นฐานคือการแทรกแซงที่มีประสิทธิภาพ ภายใต้รัฐบาลทักษิณ ชินวัตร มาตรการจัดการปัญหาหนี้สินของรัฐเมื่อวิกฤตเศรษฐกิจ 2540 ผ่านไปแล้ว คือ การทำให้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินมีความชัดเจน แปลงสินทรัพย์เป็นทุน เช่น ที่ดิน ส.ป.ก. สิทธิในที่ดินทำกิน เพื่อให้เกษตรกรสามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้ เปิดโอกาสเข้าถึงแหล่งเงินทุน เช่น กองทุนหมู่บ้าน ธนาคารประชาชน ฯลฯ (ภาพที่ 1) นอกจากนี้ รัฐบาล

ยังเร่งรัดจัดการเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการให้เป็นทางการ เช่นลดหนี้นอกระบบ และมีการนำโมเดลทางธุรกิจมาใช้ เพื่อแก้ไขปัญหาเกษตรกร

ด้วยมโนทัศน์เดียวกันของรัฐบาลเกือบทุกสมัยที่ผ่านมา การดำเนินนโยบายด้านการเกษตรมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเพิ่มประสิทธิภาพภาคเกษตรกรรม โครงการต่างๆ ได้กำหนดเป้าหมายตามแผนการพัฒนาเศรษฐกิจระดับชาติ รวมถึงการเติบโตทางเศรษฐกิจ พยายามกำกับดูแลให้การลงทุนมีผลตอบแทนคุ้มค่า และเพื่อที่จะคุ้มครองเกษตรกรรายย่อยด้วย จึงขอความร่วมมือให้ธุรกิจเกษตรขนาดใหญ่มีความรับผิดชอบต่อสังคม ส่วนภาครัฐจะลงทุนในส่วนที่เอกชนไม่ทำและช่วยเหลือผู้ที่ประสบปัญหาจากระบบตลาด

ภาพที่ 1 วงจรการจัดการปัญหาหนี้สินเกษตรกรในแบบพึ่งพา

ขณะนี้ปัญหาใหม่ของชาวนาที่ใหญ่กว่าเดิมคือหนี้ชาวนา หนี้สินชาวนาผูกพันกับการลงทุนทางการเกษตร เงินหมุนเวียนเพื่อใช้ในการดำรงชีวิต ที่อยู่อาศัย ค่าปัจจัยการผลิต ซื้อหรือเช่าที่ดิน การศึกษาของบุตร ค่ารักษาพยาบาล ฯลฯ ดูจากสถานะการกู้เงินของชาวนากลุ่มที่ยากจนที่สุดแล้ว

สถาบันที่จะใช้จัดการหนี้สินเกษตรกรได้ดีที่สุดคือสถาบันภาครัฐ กลไกเชิงสถาบันที่จะจัดการหนี้ชานากองใหญ่ที่สุดอยู่ในมือของรัฐ สำคัญที่สุดสามอันดับแรกได้แก่ ธ.ก.ส. กองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร และกองทุนหมู่บ้าน¹⁰ มาถึงบัดนี้ภาระความรับผิดชอบของรัฐเพื่อแก้ภาวะหนี้สินชานาเฉพาะกลุ่มอ่อนแอที่สุดอยู่ที่การลงทุนของชานา ภาระจำเป็นในชีวิต และสวัสดิการ โดยที่รัฐสมควรจะมองปัญหาและความจำเป็นของชานาจากความเหลื่อมล้ำในลักษณะเดิมอีกต่อไป

กรอบแนวคิดใหม่ในการจัดการปัญหาหนี้สิน

หลักคิดพื้นฐาน กลไกเชิงสถาบันที่อิสระและการลงทุนทางสังคมที่มีประสิทธิภาพ

กลไกหลักที่ใช้ การลงทุนที่ตอบโจทยหลายอย่างไปพร้อมกัน สร้างกลไกเชิงสถาบันหลายๆแบบ เป็นกลไกที่จะสนับสนุนและร่วมมือกันระหว่างภาครัฐกับเกษตรกรรายย่อย กำหนดเงื่อนไขที่จูงใจให้เกิดวงจรการผลิตซ้ำทางสังคมให้กับชานารายย่อยรุ่นต่อไป ในบางกรณีที่เป็นอาจกำหนดกฎเกณฑ์หรือมาตรการที่เข้มข้นขึ้นเพื่อผลักดันให้เกษตรกรพัฒนาตัวเอง

วิธีการแทรกแซง การลงทุนที่รับผิดชอบต่อสังคม ตระหนักในเรื่องสิทธิของชานา ชานารายย่อยมีสิทธิที่จะบอกว่านโยบายด้านเกษตรและระบบการผลิตอาหารแบบไหนที่จะสามารถทำให้บรรลุเป้าหมายชีวิตของตน เช่น อาหารปลอดภัย คุณภาพชีวิตที่ดี การผลิตที่รักษาระบบนิเวศ เป็นต้น

10 โลโคลแอก (2557)

ความสำเร็จการลงทุนทางสังคมของรัฐในต่างประเทศ

ในที่นี่จะกล่าวถึง 3 เรื่อง คือ ธนาการเพื่อเกษตรกรรายย่อย การลงทุนทางสังคมของรัฐแบบมีเงื่อนไข และความเชื่อมโยงระหว่างการช่วยเหลือเกษตรกรกับการคุ้มครองทางสังคม

ธนาการเพื่อเกษตรกรรายย่อย ที่ประเทศกานา ใช้แนวทางความร่วมมือรัฐกับสังคม (state-society partnership) หน่วยงานของรัฐบาลกับองค์กรชาวนาเป็นองค์กรหลักในการขับเคลื่อนเงินออมภาคชนบทและการให้สินเชื่อแก่กลุ่มเกษตรกร ธนาการเพื่อเกษตรกรรายย่อย ทำงานเพื่อให้ครอบคลุมเป้าหมายการช่วยเหลือทางสังคมด้วย โดยแทรกธุรกิจใหม่ๆที่ไม่ใช่แค่การรับฝากและการปล่อยเงินกู้ หรือให้สินเชื่อ เท่านั้น

การลงทุนทางสังคมที่มีเงื่อนไข ที่คิวบา รัฐบาลตั้งเป้าหมายการลงทุนในระบบเกษตรที่จะรักษาระบบนิเวศ (Agro-ecological farming) คิวบาเปลี่ยนตนเองจากเกษตรเชิงเดี่ยวที่มุ่งการส่งออก แทนที่ด้วยเกษตรอินทรีย์ เพิ่มการลงทุนด้านการวิจัยและพัฒนาสินค้าเกษตร การควบคุมศัตรูพืชด้วยวิธีธรรมชาติ ปรากฏว่าได้ผลสำเร็จที่น่าพอใจ ที่น่าสนใจคือเมื่อปี พ.ศ.2554 สัดส่วนผลผลิตอาหารที่ผลิตโดยชาวนารายย่อยไต่ขึ้นสูงถึงร้อยละ 65 จากการใช้ที่ดินจำนวนเพียง 1 ใน 4 ของทั้งประเทศ การช่วยเหลือชาวนาส่วนใหญ่มีเงื่อนไขแลกเปลี่ยน โดยให้ชาวนาต้องปรับปรุงพฤติกรรมที่จะต้องทำการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ผลปรากฏว่าการพึ่งพาตนเองด้านอาหารของคิวบาดีขึ้น นำเข้าอาหารน้อยลง การใช้สารเคมีภาคเกษตรลดลง รวมถึงการเปลี่ยนมาสู่ระบบการผลิตที่เกื้อกูลกับระบบนิเวศ และช่วยเพิ่มความสามารถในการรับมือ

กับภัยพิบัติทางธรรมชาติได้ดีขึ้นด้วย¹¹

ความเชื่อมโยงระหว่างความช่วยเหลือเกษตรกรกับการคุ้มครองทางสังคม ประเด็นนี้กำลังเป็นกระแสนิยมในหลายประเทศที่เรียกว่า “เงินช่วยแบบมีเงื่อนไข” (Conditional Cash Transfers - CCTs) ดำเนินการโดยนำหลักการสองอย่างมารวมกัน ได้แก่ การคุ้มครองทางสังคมและการลงทุนทางสังคมของรัฐ โดยมีการวางเป้าหมายปฏิบัติการกับกลุ่มคนที่จนที่สุดและอ่อนแอที่สุด เช่น ที่เม็กซิโก รัฐบาลมีโครงการพัฒนาชนบทที่รวมเป้าหมายลดความจน เข้ากับเป้าหมายการลงทุนเพื่อเพิ่มความสามารถของเกษตรกร เปลี่ยนวิธีมองการพัฒนาชนบทจากนโยบายพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน มาเป็นการกระจายทรัพยากรใหม่ โดยเฉพาะกับการจ้างงานและกระจายรายได้ให้แก่เกษตรกรรายย่อย ซึ่งมีรายได้น้อย ที่บราซิล โครงการรักษาที่ดินไม่ให้หลุดมือชาวนา เป็นส่วนหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวของชาวนาที่จะฟื้นคืนวิถีชีวิตชาวนา โครงการนี้ช่วยชาวนาไร้ที่ดินให้เข้าถึงที่ดินทำกิน มองการเข้าถึงแหล่งเงินกู้แบบใหม่ โดยที่การเข้าถึงแหล่งเงินกู้การเกษตรถูกทำให้มีมิติสัมพันธ์กับสุขภาพ การช่วยเหลือทางสังคม และการศึกษา ยกตัวอย่างหนึ่งที่น่าสนใจคือโครงการอาหารกลางวันเด็กนักเรียนมีข้อผูกพันกับการช่วยเหลือเกษตรกรรายย่อย โดยกำหนดสัดส่วนขั้นต่ำที่บังคับโรงเรียนเมื่อรับเงินอุดหนุนจากรัฐบาลแล้วจะต้องรับซื้อผลผลิตจากเกษตรกรรายย่อยเพื่อใช้ในโครงการ

11 Rosset, Machin Sosa et al. (2011); Altieri and Toledo (2011)

สรุปสังคาย

การลงทุนทางสังคมของรัฐกับการแก้ปัญหาความยากจนและปัญหาหนี้สิน ที่มองในแบบองค์รวมเป็นกระบวนการทัศน์ใหม่ในการแก้ปัญหาเกษตรกร และมีแบบอย่างที่ได้ผ่านการทดสอบใช้กับประเทศกำลังพัฒนาทั่วโลกมาแล้ว การลงทุนทางสังคมของรัฐบาลไทยที่จะแก้ปัญหาหนี้สินชาวนา จึงไม่ควรมองแต่มิติที่จะแก้ปัญหาเรื่องรายได้ไม่พอกับรายจ่าย ขาดเงินทุนหรือเข้าไม่ถึงแหล่งเงินทุนเท่านั้น ถ้ามองให้กว้างขึ้น คงจะเห็นว่าหนี้สินชาวนาผูกพันกับประเด็นต่างๆ ได้แก่ การจ้างงาน การเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ที่ดิน การศึกษา ความมั่นคงทางสังคม สิ่งแวดล้อม รวมถึงสุขภาวะของชาวนาด้วย ประเด็นทั้งหมดนี้ต่างเกี่ยวเนื่องกัน และอาจจะออกแบบเป็นชุดแรงจูงใจในกลไกเชิงสถาบันของภาคเกษตร

ในบทความนี้ได้กล่าวถึง “การลงทุนทางสังคมของรัฐ” สามแนวทาง ได้แก่ ธนาการเพื่อเกษตรกรรายย่อย การลงทุนทางสังคมที่มีเงื่อนไข และความเชื่อมโยงของการช่วยเหลือเกษตรกรกับการคุ้มครองทางสังคม การแก้ปัญหาภาวะหนี้สินอาจจะต้องมองหาความหมายในแง่ที่จะเป็นความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับเกษตรกรรายย่อย อาจจะอยู่ในรูปของกลุ่มเกษตรกร องค์กรชุมชน หรือสถาบันการเงินชุมชน ทำงานร่วมกันโดยมีเป้าหมายช่วยเหลือเกษตรกรกลุ่มที่เปราะบาง

มีฐานความคิดหลายประการที่เป็นไปได้ เช่น ระบบสังคมที่เรียกว่า สังคมนิยมแบบตลาด (Market socialism) รัฐเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตสำคัญ เช่น ที่ดินทำกิน แต่เปิดให้บริหารโดยองค์กรชาวนาหรือชุมชนโดยใช้วิธีแบบตลาดในการจัดการหนี้สินและเน้นระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ แบบที่

เคยมีการเสนอแนวคิดเรื่องธนาकारที่ดินในสังคมไทย หรืออาจจะเป็นแบบอื่นก็ได้ เช่นสังคมนิยมแบบประชาธิปไตย (Democratic socialism) ซึ่งที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนรวม อาศัยความร่วมมือกันบนความสัมพันธ์ที่เสมอภาค การมีส่วนร่วม และหลักประชาธิปไตย

การลงทุนทางสังคมที่ได้กล่าวไว้ มีลักษณะที่จะสามารถทำงานหลายด้านพร้อมกัน โดยอาจจะต้องสร้างเครื่องมือในระบบทุนนิยมขึ้นมาหลายชนิด และวางเงื่อนไขที่จะจูงใจให้เกษตรกรได้พัฒนาศักยภาพตนเอง นอกจากนี้ รัฐบาลควรส่งเสริมคุณค่าใหม่ๆ ทางสังคม เช่น การผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ก้าวข้ามการพึ่งพารัฐและทุนใหญ่ รวมถึงเน้นการพัฒนาที่ยั่งยืน การลงทุนทางสังคมดังกล่าวทั้งหมดมีเป้าหมายที่การมีชีวิตที่ดีขึ้นของเกษตรกรยากจน แนวทางนี้สามารถเข้ากันได้ดีกับแนวร่วมด้านอื่นที่มุ่งปลดปล่อยชาวนาสู่อิสรภาพ

การลงทุนทางสังคมอย่างที่เสนอมานี้ยังจะมีอุปสรรคอีกมาก ในขณะที่รัฐบาลจะต้องลงทุนกับผู้ผลิตอาหารรายย่อยด้วยชุดนโยบายที่มีวิสัยทัศน์และต้องตั้งใจทำจริงๆ แต่ในอีกด้านหนึ่งรัฐอาจจะติดกับดักของความเป็นสมัยใหม่ในแบบเก่า นั่นคือการพัฒนาเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นการเติบโต ที่แล้วมาวิถีชีวิตผู้คนในชนบทมักจะถูกกระทำเพราะกรอบความคิดที่ปิดแคบ ที่สำคัญคือกระบวนการทัศน์ใหม่เช่นนี้อาจจะถูกต่อต้านหรือถูกแปลงสารจนผิดไปจากเจตนาเดิม แรงต่อต้านอาจจะมาจากพันธมิตรเดิมของรัฐซึ่งเคยได้รับอานิสงส์มานานจากโครงการพัฒนาของรัฐในรูปแบบก่อนทศวรรษ 1990 ดังนั้นการปฏิรูปภาคเกษตรด้วยการลงทุนทางสังคมจะต้องมีความรอบด้าน ส่วนผลที่จะเกิดขึ้นนั้นไม่แน่นอน อาจจะสามารถกระจาย

ทรัพยากรอย่างเท่าเทียมกันมากขึ้น หรือจะเป็นการกระจายทรัพยากรของรัฐสู่มือ
นายทุนการเกษตรขนาดใหญ่อีกเช่นเดิม ทำให้ที่ดินกระจุกตัวมากขึ้นโดยไม่เกิด
ผลดีอะไรเลยต่อชาวนารายย่อยก็เป็นได้

ปัญหาหนี้ในระบบในสังคมไทย

วันชัย มีชาติ¹²

ปี พ.ศ. 2556 รองศาสตราจารย์วันชัย มีชาติ ได้ทำงานร่วมกับศูนย์ช่วยเหลือลูกหนี้และประชาชนที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม กระทรวงยุติธรรม ศึกษาเรื่องนโยบายการยุติธรรมเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้ในระบบ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษารูปแบบของการก่อหนี้ในระบบในสังคมไทย สาเหตุและสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อกำหนดนโยบายแก้ไขปัญหานี้ของกระทรวงยุติธรรม และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยการศึกษาพบว่าประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนและไม่ได้รับความเป็นธรรมจากปัญหานี้จำนวนมาก สภาพปัญหามีความรุนแรง และมีรูปแบบที่แตกต่างกัน นำไปสู่การเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาลายระดับ และเสนอให้ยกระดับปัญหานี้ในระบบเป็น “วาระแห่งชาติ”

12 สัมภาษณ์รองศาสตราจารย์วันชัย มีชาติ เมื่อวันที่ 14 กันยายน 2558 ณ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปรากฏการณ์หนีออกระบบในสังคมไทย

“หนีออกระบบ” หมายถึง การให้กู้ยืมเงินหรือสิ่งของ โดยคิดอัตราดอกเบี้ยสูง และมักจะเกินจากอัตราที่กฎหมายกำหนด คือ เกินร้อยละ 15 ต่อปี เงื่อนไขในการกู้ยืมและข้อตกลงต่างๆ มักขึ้นอยู่กับความพึงพอใจระหว่างผู้ให้กู้ยืมและผู้ขอกู้ยืม ซึ่งผู้ให้กู้ยืมไม่ใช่สถาบันทางการเงินที่อยู่ภายใต้กฎหมาย ไม่มีการควบคุมจากหน่วยงานรัฐ และมีวิธีการทวงหนี้ที่ใช้วิธีข่มขู่บังคับหรือใช้ความรุนแรง โดยผู้ให้กู้ยืมเงินนอกระบบเรียกว่า “เจ้าหนี้นอกระบบ”

ปัจจุบันเจ้าหนี้นอกระบบในสังคมไทยมีหลายรูปแบบ ซึ่งรูปแบบแรกที่เราพบได้ทั่วไป คือ กลุ่มเจ้าหนี้ที่ต้องการรายได้จากการปล่อยเงินกู้ หากลูกหนี้เดือดร้อน หรือมีปัญหาทางการเงินก็สามารถเข้าไปขอความช่วยเหลือได้ แม้เจ้าหนี้จะคิดอัตราดอกเบี้ยสูงกว่าธนาคาร แต่ลูกหนี้ก็มีความพอใจและยอมรับอัตราดอกเบี้ยที่สูงนี้ เจ้าหนี้กลุ่มนี้มักไม่ได้หวังที่จะยึดครองที่ดิน หรือทรัพย์สินของลูกหนี้ แต่ต้องการรายได้จากดอกเบี้ยในแต่ละเดือนจากลูกหนี้ และหวังที่จะได้เงินต้นกลับมาปล่อยกู้ให้ลูกหนี้รายใหม่ เพื่อเพิ่มรายได้อย่างต่อเนื่อง สิ่งสำคัญในการกู้หนี้นอกระบบรูปแบบแรกนี้คือ ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ทั้งตัวเจ้าหนี้และลูกหนี้ ซึ่งส่วนใหญ่จะรู้จักกันดีในชุมชน **ซึ่งจะมีระบบชุมชนหรือสังคม** ในละแวกบ้านคอยควบคุมพฤติกรรมของทั้งเจ้าหนี้และลูกหนี้ที่อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน ไม่ให้กลุ่มใดได้เปรียบหรือเสียเปรียบจนเกินพอดี เจ้าหนี้กลุ่มนี้จะมีลักษณะความสัมพันธ์ในลักษณะ “มีบุญคุณ” มีการต่อรอง ยืดหยุ่น และสามารถเจรจากันได้

ลักษณะเจ้าหนี้นอกระบบกลุ่มที่สอง คือ กลุ่มที่ปล่อยเงินกู้เพื่อหวังจะยึดครองที่ดินหรือทรัพย์สินของลูกหนี้ โดยใช้วิธีการหรือรูปแบบที่เอารัดเอาเปรียบ

ลูกหนี้ผ่านกระบวนการทางกฎหมาย ในการฟ้องร้องเอาทรัพย์สินจากลูกหนี้ได้ กลุ่มเจ้าหนี้นอกระบบลักษณะนี้ มักเป็นเจ้าหนี้ที่มีเงินทุนสูงในพื้นที่ โดยดำเนินการในลักษณะที่คล้ายกับธุรกิจปล่อยเงินกู้ ซึ่งมีการทำสัญญาขายฝาก จำนอง หรือสัญญาที่ถูกต้องตามกฎหมายเพื่อใช้ฟ้องร้องดำเนินคดี ซึ่งเจ้าหนี้นอกระบบกลุ่มนี้จะใช้กระบวนการฟ้องร้องคดีเป็นเครื่องมือในการยึดครองที่ดิน หรือทรัพย์สินของลูกหนี้

โดยเจ้าหนี้นอกระบบบางรายมีเจตนาชัดเจนที่ต้องการจะยึดครองที่ดินของลูกหนี้ เช่น การให้ลูกหนี้ลงนามในสัญญาเปล่าไม่ใส่ตัวเลข การทำสัญญาขายฝากระยะสั้น หรือมีการนัดหมายลูกหนี้ให้นำเงินมาชำระคืนที่ศาล แต่เจ้าหนี้กลับหลีกเลี่ยงที่จะมารับเงินคืนเพื่อยื้อให้ลูกหนี้ผิดนัดชำระตามวันเวลาที่สัญญา กำหนด ทำให้เจ้าหนี้มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินของลูกหนี้ทันทีหลังวันผิดนัดชำระ และการทำสัญญาขายฝากระยะสั้น โดยกำหนดระยะเวลาชำระคืนเพียง 3-5 เดือน เนื่องจากเจ้าหนี้มีเจตนาให้ลูกหนี้ผิดชำระหรือไม่สามารถหาเงินมาคืนได้ทันตามกำหนด โดยส่วนใหญ่ลูกหนี้ที่เป็นเกษตรกรจะขาดความรู้ทางด้านกฎหมาย จึงไม่สามารถรับมือกับการทำสัญญาที่เอาเปรียบได้ทันทั่วทั้ง

ลักษณะเจ้าหนี้นอกระบบกลุ่มสุดท้าย คือ เจ้าหนี้ที่ใช้ความรุนแรงและมีความเกี่ยวข้องกับปัญหาอาชญากรรมเรียกเก็บอัตราดอกเบี้ยสูงรายวัน ในลักษณะเครือข่ายเงินกู้นอกระบบผิดกฎหมาย โดยดำเนินการในรูปธุรกิจที่เป็นองค์กรขนาดใหญ่ ซึ่งมีระบบบริหารจัดการที่ชัดเจน ครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศ นอกจากนี้ การติดตามทวงหนี้ เจ้าหนี้มักใช้วิธีการรุนแรง ข่มขู่ ทำร้ายร่างกาย ทั้งนี้เกษตรกรที่กู้เงินจากเจ้าหนี้นอกระบบรูปแบบนี้ ส่วนใหญ่จะได้รับผลกระทบสูงกว่าการกู้เงินนอกระบบประเภทอื่น

รูปแบบการทวงหนี้เงินกู้นอกระบบ ที่มีความโหดร้ายและรุนแรงต่อลูกหนี้ เกิดจากระบบการบริหารจัดการภายในของธุรกิจเงินกู้ประเภทนี้ ที่มีการให้รางวัลหรือผลตอบแทนเป็นแรงจูงใจกับเจ้าหน้าที่ที่สามารถติดตามทวงหนี้ได้ หรือที่เรียกว่า “พวกหมวกกันน็อคทวงหนี้” หนี้นอกระบบประเภทนี้จะให้ลูกหนี้จ่ายเงินคืนเป็นรายวัน โดยคิดอัตราดอกเบี้ยสูงถึงร้อยละ 1 – 5 ต่อวัน โดยเจ้าหน้าที่ทวงหนี้จะมีหน้าที่ทิ้งปล่อยเงินกู้และเก็บเงินกู้ ซึ่งจะมีรายได้จากเงินเดือนและจากเปอร์เซ็นต์ของหนี้ที่ทวงคืนได้ เปอร์เซ็นต์จากการทวงหนี้เป็นแรงจูงใจสำคัญในการทำงานของเจ้าหน้าที่ทวงหนี้ เช่น ถ้าทวงได้ 50,000 บาท ได้ค่าตอบแทนเพิ่มร้อยละ 10 ของเงินที่ทวงหนี้ได้ ถ้าทวงหนี้ได้ 100,000 บาท จะได้ค่าตอบแทนเพิ่มร้อยละ 15 โดยตัวเลขผลตอบแทนเปอร์เซ็นต์จะคิดเป็นอัตราก้าวหน้า หากเจ้าหน้าที่ทวงหนี้สามารถทวงหนี้ได้มากเท่าใด ก็จะได้ผลตอบแทนจำนวนมากเท่านั้น บางแห่งมีรางวัลการทวงหนี้เป็นเหี่ยววันละขวด ถ้าทวงหนี้ได้ทุกวันก็จะได้เหี่ยววันละขวด นานไปเหี่ยวก็กลายเป็นเครื่องบอกลฝีมือ และเป็นสัญลักษณ์ของการทวงหนี้ในองค์กรประเภทนี้

แนวคิดมุมมองเกี่ยวกับหนี้นอกระบบ

สาเหตุของการเป็นหนี้นอกระบบของประชาชนเกี่ยวข้องกับการเข้าไม่ถึงแหล่งเงินกู้ การขาดแคลนสถาบันการเงินขนาดเล็ก และการขาดความรู้เกี่ยวกับการวางแผนใช้จ่าย ความรู้ในการประกอบอาชีพและความพอเพียง นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยอีกหลายประการที่ส่งผลต่อความต้องการเงินของประชาชน โดยสรุปนั้นสาเหตุของการก่อหนี้นอกระบบของประชาชนเกิดจากความจำเป็นหรือความต้องการใช้เงิน และความสามารถในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน

ปัจจุบันภาครัฐมองปัญหาหนี้นอกระบบเป็นเรื่องของเจ้าหนี้กับลูกหนี้ โดยมองว่าเป็นเรื่องของบุคคล หรือเรื่องทางแพ่งที่ไม่ใช่เรื่องของสังคม เป็นความสมัครใจของลูกหนี้และเจ้าหนี้ที่มีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน เพราะฉะนั้นกฎหมายที่ออกมา จึงตั้งอยู่บนฐานความเชื่อที่ว่าทุกคนมีความรู้เท่ากัน มีโอกาสเท่ากัน ไม่มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้เปรียบหรือเสียเปรียบ และปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นคดีทางแพ่ง แต่ในความเป็นจริงที่เกิดขึ้นปัจจุบันนั้น หนี้นอกระบบได้กลายเป็นปัญหาสังคม ปัญหาการเข้าไม่ถึงความเป็นธรรมทางสังคม และในบางกรณีผูกโยงไปถึงการทำงานขององค์กรอาชญากรรมด้วย

ปัญหาหนี้นอกระบบเป็นปัญหาความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมของเจ้าหนี้และลูกหนี้ หากวิเคราะห์ว่าความสัมพันธ์ของเจ้าหนี้และลูกหนี้ว่ามีความเท่าเทียมกันก็อาจไม่ต้องแก้ไขอะไร เนื่องจากกฎหมายอัตราดอกเบี้ยไม่เกินร้อยละ 15 ต่อปี รวมถึงพระราชบัญญัติห้ามทวงหนี้โหดและอื่นๆ ที่มีอยู่ก็ใช้ได้ แต่หากวิเคราะห์ว่าความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหนี้และลูกหนี้ไม่เท่าเทียมกัน กฎหมายก็ต้องแก้ไขเป็นการยืนยันสิทธิประโยชน์ของผู้ที่เสียเปรียบ (คล้ายหลักการของ Affirmative Action) โดยให้ความช่วยเหลือกับผู้ที่ด้อยโอกาสมากกว่า หรือเป็นกฎหมายให้แต้มต่อ เหมือนเช่น กฎหมายคนพิการ บนฐานคิดที่ว่าคนแต่ละคนไม่เท่ากัน เช่น เอาคนพิการมาแข่งขันกับคนปกติในสนามเดียวกัน เขาจะมีโอกาสชนะได้อย่างไร และด้วยเหตุที่ว่าสังคมจำเป็นต้องรับผิดชอบคนด้อยโอกาสทางสังคม

กฎหมายหนี้นอกระบบ ควรเป็นกฎหมายที่ยืนยันสิทธิประโยชน์ของลูกหนี้ ดังกรณีตัวอย่าง กฎหมายแรงงาน ถ้ามีข้อพิพาทระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง กฎหมายจะให้ความคุ้มครองลูกจ้างมากกว่า เพราะมองว่านายจ้างมีความได้เปรียบเหนือกว่าและได้ประโยชน์มากกว่าลูกจ้าง จึงต้องคุ้มครองลูกจ้าง การ

คุ้มครองในลักษณะนี้ไม่ใช่การปกป้องการทำผิดของผู้ที่ด้อยโอกาส แต่เพื่อให้ผู้
ที่ด้อยโอกาส สามารถเข้าถึงโอกาสในการแก้ไขปัญหาอย่างเท่าเทียมกัน ถ้าใช้
ฐานคิดแบบนี้กับกฎหมายนั้นนอกระบบ ก็จะบังคับให้เจ้าหน้าที่และลูกหนี้เข้าสู่
ระบบอย่างเท่าเทียมในทางกฎหมาย ลดช่องว่างการใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือ
โดยเจ้าหน้าที่ เพื่อเอารัดเอาเปรียบลูกหนี้เช่นที่ผ่านมา

แต่วิธีคิดแบบนี้ไม่ใช่ว่าลูกหนี้เป็นหนี้เจ้าหน้าที่แล้วไม่ต้องใช้หนี้ แต่เป็นการ
ป้องกันการถูกเอาเปรียบ เมื่อเป็นหนี้จะต้องใช้ ซึ่งต้องมีกลไกคุ้มครองไม่ให้ลูก
หนี้ถูกเอารัดเอาเปรียบจากเจ้าหน้าที่ และเปิดโอกาสให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการได้อย่าง
ถูกกฎหมาย ไม่บีบบังคับลูกหนี้ และได้ประโยชน์ทั้งสองฝ่ายอย่างเท่าเทียม
นโยบายรัฐที่แก้ปัญหานี้นอกระบบในปัจจุบัน สะท้อนวิธีคิดว่ารัฐมองเรื่อง
หนี้นอกระบบแบบเจ้าหน้าที่กับลูกหนี้มีความเท่าเทียมกัน จึงไม่นำไปสู่การแก้
ปัญหานี้นอกระบบตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคมไทย

รูปแบบและลักษณะของหนี้นอกระบบ

ภาพรวมประชาชนในสังคมไทยส่วนใหญ่มีหนี้สิน ประเด็นสำคัญคือ ทำ
อย่างไรรัฐจะแบ่งหนี้สินเหล่านี้ออกเป็นกลุ่มให้ชัดเจน เช่น หนี้บางกลุ่มสามารถ
กู้กับระบบธนาคารได้ หนี้บางกลุ่มระบบธนาคารไม่สามารถรองรับได้ เพราะทุก
ธนาคารมีนโยบายหลักคือต้องเลี้ยงตัวเองให้ได้ก่อน เมื่อรัฐมีนโยบายให้แก้
ปัญหานี้นอกระบบ ให้ธนาคารปล่อยสินเชื่อให้แก่คนจน คำถามที่ตามมาคือ
จะมีกี่ธนาคารที่ให้ความช่วยเหลือประชาชนได้อย่างแท้จริง โดยเฉพาะกลุ่ม
ผู้ยากไร้ซึ่งไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกัน ธนาคารยอมไม่กล้าเสี่ยงที่จะปล่อยสินเชื่อ
ให้กับคนกลุ่มนี้ แล้วประชาชนกลุ่มนี้จะพึ่งธนาคารในระบบได้อย่างไร ประชาชน
ส่วนใหญ่เหล่านี้จึงจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงหนี้นอกระบบดอกเบี้ยสูง ซึ่งสามารถ

เข้าถึงได้ง่ายกว่า กู้ง่ายกว่า โดยมีให้เห็นตามเสาไฟฟ้าทุกที่ เงินกู้รายวันตาม เสาไฟฟ้านั้น เมื่อประชาชนยืมเงินมาจะต้องเสียอัตราดอกเบี้ยสูง

ผู้ที่เป็นหนี้นอกระบบ โดยทั่วไปแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรก คือผู้ที่มี ปัญหาการเงินเร่งด่วนหรือฉุกเฉิน กลุ่มนี้มีปัญหาที่ต้องใช้เงินแบบจำเป็นแต่ไม่มี ช่องทางให้พึ่งพิง เช่น พ่อแม่ป่วยในโรคที่รักษายาก หรือประสบปัญหาภัยพิบัติ คนกลุ่มนี้เมื่อกู้เงินมาแล้วไม่มีรายได้งอกเงยจากเงินกู้นั้น กลุ่มที่สองคือ พวกที่จมไม่ลง ใช้ของหรูหราฟุ่มเฟือย บางคนเลี้ยงผลเลิศกู้เงินมาลงทุนหวังผล กำไร ทำแชร์ลูกโซ่ เล่นแชร์นอกระบบ ขายของขายตรง พอไม่มีเงินหมุนเวียน มาใช้จ่ายก็เกิดความอับอายผู้คน ต้องไปกู้หนี้เงินมาหมุนให้ตัวเองรักษาฐานะ ทางการเงินไว้ได้ โดยกลุ่มที่สองนี้จะแก้ปัญหาค่อนข้างยาก ถ้าไม่ตระหนักถึงสาเหตุ ของการเป็นหนี้

ส่วนหนี้นอกระบบเกษตรกร มี 3 ลักษณะที่สำคัญ ลักษณะแรกคือ เมื่อ เกิดเหตุฉุกเฉินหรือจำเป็นต้องใช้เงินเร่งด่วน หากเกษตรกรมีหลักทรัพย์ที่เป็น ที่ดิน เกษตรกรจะนำหลักทรัพย์นี้ไปค้ำประกันเงินกู้นอกระบบโดยการนำที่ดิน ไปขายฝากหรือจำนองกับเจ้าหนี้นอกระบบ

ลักษณะที่สอง คือเกษตรกรจะนำที่ดินไปเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันเพื่อส่ง คนในครอบครัวเดินทางไปประกอบอาชีพ หรือไปทำงานต่างประเทศ ในกรณี นี้ภาคอีสานมีจำนวนมากที่สุด โดยนายหน้าหรือเจ้าหนี้จะทำหน้าที่ถือบัตร เอทีเอ็มของผู้ที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ เมื่อส่งเงินกลับมาก็จะถูกเจ้าหนี้ หักเงินไว้เป็นค่าดอกเบี้ยและเงินต้น ซึ่งบางรายเจ้าหนี้หักเงินมากกว่า จำนวนที่ลูกหนี้กู้ยืมไปจริง และคิดดอกเบี้ยโหดในอัตราที่สูงมาก ส่วนที่เหลือ จากการหักหนี้ ญาติพี่น้องที่อยู่ที่บ้านจึงจะสามารถไปรับเงินได้ในบางกรณีการ

หักเงินเพื่อชดใช้หนี้ในแต่ละครั้งระหว่างเจ้าหนี้และลูกหนี้ที่ไม่มีหลักฐานที่ชัดเจนซึ่งยืนยันว่าลูกหนี้ได้ชำระหนี้แล้ว ลูกหนี้บางรายจึงถูกเจ้าหนี้ฟ้องคดี ความยืดหยุ่นหลักทรัพย์ค้ำประกันเพิ่มขึ้น

ลักษณะที่สาม คือเกษตรกรที่เป็นหนี้จากนโยบายรัฐ เช่น เป็นหนี้กองทุนหมู่บ้าน และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร หรือ ธ.ก.ส. เมื่อเกษตรกรไม่สามารถหาเงินมาชำระหนี้ในระบบได้ทันกำหนด ก็จะมีการหมุนหนี้จากแหล่งเงินกู้นอกระบบเพื่อนำมาชำระหนี้ในระบบ ทำให้เกิดการฟุ้งฟิงหนี้นอกระบบจนดอกเบียดบานปลายและทั้งสามลักษณะนี้สามารถนำไปสู่การสูญเสียที่ดินในที่สุด

การแบ่งสาเหตุของหนี้เป็นกลุ่มต่างๆ จะทำให้สามารถกำหนดแนวทางแก้ปัญหาได้ โดยแบ่งกลุ่มหนี้ที่กู้มาแล้วไม่ก่อให้เกิดรายได้กับหนี้ที่กู้มาลงทุนแล้วก่อให้เกิดรายได้ ระบบธนาคารก็ควรสนับสนุนให้กลุ่มลูกหนี้ที่กู้เงินไปประกอบอาชีพแล้วมีรายได้เข้ามากู้เงินกับธนาคาร เช่น การซื้อรถจักรยานยนต์ ถ้าซื้อมาประกอบอาชีพธนาคารก็ควรปล่อยกู้ เพราะรถจักรยานยนต์ถือเป็นต้นทุนอันทำให้เกิดรายได้ แต่ถ้าซื้อมาขับเพื่อความบันเทิงไม่ก่อให้เกิดรายได้ กลุ่มนี้ก็ควรแยกออกเป็นหนี้อีกประเภท

ประสบการณ์การแก้ปัญหาหนี้นอกระบบในต่างประเทศ

ในประเทศญี่ปุ่น กลุ่มที่มีหนี้เพราะความจำเป็นในการดำรงชีวิต ซึ่งเป็นลูกหนี้ที่มีศักยภาพต่ำในการหารายได้มาชำระหนี้คืน กลุ่มลูกหนี้เหล่านี้ไม่สามารถเข้าถึงระบบธนาคารทั่วไปได้ การให้เงินกู้ยืมกับกลุ่มลูกหนี้ที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน (Poverty line) กลุ่มนี้ รัฐจึงให้การช่วยเหลือแบบ

สงเคราะห์หรือกึ่งให้การสงเคราะห์ (Social welfare) เพื่อให้ผู้ที่ประสบปัญหาทางการเงินเหล่านี้ได้รับความช่วยเหลือและสามารถใช้ชีวิตได้อย่างปกติ

โดยที่ญี่ปุ่นจะมีหน่วยงานความร่วมมือระหว่างรัฐบาลกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่เปิดโอกาสให้ลูกหนี้สามารถกู้ยืมเงินได้ในอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำมาก เช่น กรณีลูกหนี้ที่ไม่มีผู้ค้ำประกัน สามารถกู้ยืมเงินได้ด้วยอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 0.5 - 1.5 ต่อปี นอกจากนี้มีแนวทางแก้ปัญหาหนี้นอกระบบโดยตรงแล้ว ประเทศญี่ปุ่นยังมีการช่วยเหลือลูกหนี้ที่มีหนี้ซ้ำซ้อน หรือเป็นหนี้หลายแหล่ง ที่เกิดจากการกู้ยืมเงินจากเจ้าหนี้รายหนึ่งมาชำระหนี้ของเจ้าหนี้อีกรายหนึ่ง โดยประเทศญี่ปุ่นมีการอนุญาตให้จดทะเบียนแหล่งเงินกู้้นอกระบบที่ไม่ใช่ธนาคารได้ คือขึ้นทะเบียนเจ้าหนี้นอกระบบ ซึ่งมีอัตราดอกเบี้ยสูงกว่าหนี้ในระบบมาก คืออัตราดอกเบี้ยประมาณร้อยละ 109.5 ต่อปี เฉลี่ยร้อยละ 10 ต่อเดือน ซึ่งในมุมมองของลูกหนี้ที่เข้ามากู้ยืม มีความพึงพอใจมากในอัตราดอกเบี้ยระดับนี้ เนื่องจากถือว่าอัตราดอกเบี้ยไม่ได้สูงจนเกินไป ธนาคารทั่วไปอาจจะมองว่าอัตราดอกเบี้ยสูง แต่ประชาชนมองว่าเป็นอัตราดอกเบี้ยถูก เพราะปกติที่ประชาชนกู้ยืมกันทั่วไปในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 1 ต่อวัน หรือร้อยละ 30 ต่อเดือน แต่ในบางเรื่อง รัฐอาจเข้ามาแบกรับภาระร่วมเพื่อช่วยเหลือประชาชนด้วย

นโยบายรัฐกับปัญหาหนี้นอกระบบ

แม้ล่าสุด รัฐบาลจะมีการตราพระราชบัญญัติการทวงถามหนี้ โดยกำหนดรายละเอียดเวลา และวิธีการทวงถามหนี้ของเจ้าหนี้ที่ผิดกฎหมาย แต่ปัญหาสำคัญคือการบังคับใช้กฎหมาย เพราะในทางปฏิบัติจะมีลูกหนี้จำนวนเท่าใดที่กล้าเข้าไปแจ้งความดำเนินคดีกับเจ้าหนี้ได้โดยตรง

ส่วนประเด็นอัตราดอกเบี้ยที่กฎหมายกำหนดในปัจจุบันให้ไม่เกินร้อยละ 15 ต่อปี อาจจะไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงกับเงินกู้ในระบบ แต่อัตราร้อยละ 15 ต่อปี อาจจะไม่เหมาะสมมากกว่ากับระบบธนาคารที่ปล่อยเงินกู้จำนวนมาก เช่น หากปล่อยเงินให้กู้ 10 ล้านบาท กับปล่อยเงินให้กู้ 3 พันบาท มีค่าดำเนินการ (Transaction) เท่ากัน ธนาคารจึงไม่ต้องการปล่อยกู้เพียง 3 พันบาท ซึ่งไม่คุ้มกับค่าดำเนินการ ดังนั้น หากการปล่อยเงินกู้ให้รายย่อยได้ค่าดำเนินการไม่คุ้มค่า ธนาคารก็จะเลือกที่จะปล่อยเงินกู้ให้กับรายใหญ่แทนเพราะคุ้มกว่า เนื่องจากสามารถจัดการง่ายกว่า อีกทั้งธนาคารต้องคำนึงถึงการเสี่ยงองค์กรตนเองให้มีกำไร

ในเรื่องหลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้ สำหรับชาวบ้านทั่วไปมีน้อยมากที่จะมีหลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้ ถ้ามีหลักทรัพย์ชาวบ้านจะเข้าสู่แหล่งเงินกู้ในระบบ เนื่องจากธนาคารทั่วไปมีหลักการต้องเสี่ยงตัวเองทางธุรกิจ มักไม่ยอมเสี่ยงที่จะให้กู้โดยไม่มีหลักทรัพย์ ดังนั้น ถ้าจะมีธนาคารเพื่อช่วยกลุ่มลูกหนี้รายย่อย จึงต้องเป็นธนาคารเฉพาะทาง ซึ่งในประเทศไทยยังไม่มี ที่ผ่านมามีแนวคิดที่ธนาคารออมสินควรจะเป็นธนาคารเพื่อการออมของประชาชน เพื่อช่วยเหลือชาวบ้านทั่วไป แต่ปัจจุบันภาพเหล่านั้นไม่มีความชัดเจน

ปัจจุบันรัฐไม่ได้มองปัญหาหนี้ในระบบทั้งระบบ รัฐมองปัญหาหนี้สินภาคประชาชนเป็นปัญหาทางการเมืองไม่ใช่ปัญหาสังคมที่รัฐจะแก้ไขอย่างจริงจัง เนื่องจากเป็นปัญหาที่แก้ไขยาก และโอกาสสำเร็จเป็นไปได้ต่ำ แต่ว่าปัญหาหนี้สินเป็นปัญหาพื้นฐานของคนจน เพราะฉะนั้นรัฐจึงใช้วิธีแก้ไขปัญหาในรูปแบบให้คนมารายงานตัวและขึ้นทะเบียนว่าเป็นหนี้ในระบบ และเรียกมาสอบถามว่าเงินกู้เท่าไร ดอกเบี้ยเท่าไร เจ้าหนี้เป็นใคร มีหนี้จากรายใดบ้าง ชาวบ้านส่วนหนึ่งก็คิดว่ารัฐจะแจกเงิน หรือคิดว่ารัฐจะใช้หนี้

ให้แทนซึ่งในความเป็นจริงไม่เป็นเช่นนั้น และเมื่อเวลาที่ชาวบ้านมาขึ้นทะเบียน เขาจะไม่ได้บอกหนี้สินที่มีอยู่ทั้งหมด เนื่องจากกลัวว่าถ้าบอกทั้งหมด รัฐจะตกใจตัวเลข ถ้ามีหนี้จำนวนเยอะรัฐอาจจะไม่ให้เงิน แต่ชาวบ้านบางรายคิดว่า ถ้าบอกน้อยไปก็กลัวรัฐจะไม่ให้เงินเช่นกัน ดังนั้น ตัวเลขหนี้สินจากการขึ้นทะเบียนเหล่านี้ จึงไม่ใช่ตัวเลขที่แท้จริงของหนี้ในระบบ แต่เป็นตัวเลขที่ถูกจัดการขึ้นมา ขึ้นอยู่กับว่าชาวบ้านจะเชื่ออย่างไร บางคนเชื่อว่า บอกระยะดีกว่ารัฐจะได้ให้เงิน แต่บางคนก็คิดว่าถ้าบอกน้อยก็มีโอกาสได้เงินมากกว่า

เมื่อรัฐได้รายชื่อชาวบ้านที่มาลงทะเบียนหนี้ในระบบ รัฐจึงส่งรายชื่อเหล่านี้ให้หน่วยงานหรือธนาคารที่เกี่ยวข้องเพื่อให้พิจารณาให้เงินกู้ยืม และเรียกเจ้าหนี้มาสอบถามว่าลูกหนี้มีหลักทรัพย์ค้ำประกันหรือไม่ รัฐจะได้รีไฟแนนซ์ให้ คือนำหนี้ทุกแหล่งมารวมกันแล้วให้กู้จากธนาคารเดียว ซึ่งจะได้ดอกเบี้ยถูกกว่า ต่อไปก็ให้ชาวบ้านผ่อนกับธนาคาร แต่คำถามคือ 1) เมื่อชาวบ้านได้เงินไป เขาเอาเงินไปใช้หนี้จริงหรือไม่ ถ้าตัวเลขที่แจ้งมาไม่ใช่ความจริง หรือความซับซ้อนของปัญหาไม่ใช่เท่าที่รัฐรู้ 2) ถ้าเขาเอาเงินจำนวนนี้ไปหมุนหนี้ต่อ หรือไปใช้หนี้เจ้าหนี้ระบบรายใหม่ หรือเจ้าหนี้รายอื่นๆ รัฐก็ไม่สามารถรู้ได้ ซึ่งถ้าหากต้องการประนอมหนี้ รัฐก็ต้องเรียกเจ้าหนี้มาคุย ซึ่งไม่มีเจ้าหนี้รายใดต้องการแสดงตัวให้รัฐรู้ หรือมีชื่อไว้ในบัญชีของรัฐ โดยเจ้าหนี้ก็กลัวว่าจะโดนภาษี โดนขึ้นบัญชีดำ หรือจะเจออะไรต่อไปก็ไม่รู้ ซึ่งเจ้าหนี้ไม่สามารถวางใจได้ 3) ชาวบ้านที่เป็นหนี้ในระบบและไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกัน แม้รัฐจะพยายามโอนย้ายให้ไปเป็นหนี้กับธนาคาร แต่ในความเป็นจริง คือถึงที่สุดชาวบ้านเหล่านี้ก็ไม่สามารถกู้ธนาคารได้เพราะไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกัน และเหตุที่พวกเขาไปกู้หนี้ในระบบเป็นประจำ เพราะพวกเขาไม่สามารถกู้ธนาคารได้นั่นเอง

ดังนั้น การแก้ไขปัญหาคือใช้แนวทางแบบเดิมคือ ลงทะเบียนลูกหนี้ในระบบและให้ไปคุยกับธนาคารเพื่อโอนย้ายจากหนี้ในระบบมาเป็นหนี้ในระบบ จึงไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ คนกลุ่มนี้เมื่อถึงเวลาที่รัฐให้ไปเจรจาเพื่อขอกู้เงินจากธนาคาร คนที่เคยถูกธนาคารปฏิเสธจึงไม่อยากไปธนาคารอีกเพราะช่วยเหลือเขาไม่ได้ และไม่ได้เงินมาเพื่อแก้ปัญหาเขาจริงๆ

ข้อเสนอการแก้ไขปัญหาคือหนี้ในระบบ

การแก้ไขปัญหาคือหนี้ในระบบ โดยกระบวนการแล้วต้องเริ่มต้นจากตัวคนที่เป็นหนี้ก่อน หรือลูกหนี้ในระบบเองก่อน ว่ามีความต้องการหลุดพ้นจากสถานะหนี้ในระบบอย่างจริงจัง และรัฐก็เป็นส่วนเสริมในการที่จะช่วยเหลือ หรือแบกรับภาระบางส่วน ในกรณีที่ประสบความสำเร็จ พบว่าเริ่มต้นจากตัวลูกหนี้ก่อน ที่คิดวิธีการแก้ไขปัญหาละออกจากวงจรหนี้ในระบบได้ จากนั้นจึงพิจารณาว่าวิธีการที่จะก้าวออกมาจากปัญหานี้ได้ ต้องการให้ส่วนอื่นเข้ามาช่วยเหลือสนับสนุนอย่างไรได้บ้าง ทั้งนี้ ผู้ที่เกี่ยวข้องต้องคำนึงถึงว่าแต่ละคนมีปัญหาหนี้ในระบบที่ซับซ้อนไม่เหมือนกัน

แต่ปัญหาตอนนี้คือ แม้เกษตรกรจะคิดวิธีการแก้ไขปัญหาละออกจากวงจรหนี้ในระบบได้ แต่รัฐก็ยังไม่ได้อธิบายโอกาสให้กับกลุ่มคนที่ตั้งใจอยากปลดหนี้ เช่น เกษตรกรที่ติดเงื่อนไขไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกันการกู้เงินกับธนาคาร ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาคือหนี้ในระบบได้ รัฐเสนอได้ จึงต้องกลับไปสู่วงจรหนี้ในระบบแบบเดิม ไม่สามารถหลุดพ้นจากวงจรหนี้ได้ หรืออาจเป็นหนี้เพิ่มจากการนำเงินที่รัฐให้บ้างบางส่วนไปหมุนหนี้ต่อไป เงินที่รัฐให้มานั้นบางครั้งยังไม่พอกับการจ่ายดอกเบี้ยหนี้ในระบบของชาวบ้านด้วยซ้ำ ซึ่งแน่นอนว่าย่อมไม่สามารถนำไปชำระหนี้เดิมของชาวบ้านได้ ฐานคิดการแก้ไขปัญหาคือ

นี้จึงไม่เหมาะกับการแก้ไขปัญหาในระยะยาว แต่ในระยะสั้นก็สามารถบรรเทาปัญหาไปได้

ในด้านส่งเสริมการออม ประเทศไทยไม่มีธนาคารที่สนับสนุนการออมอย่างแท้จริง ปัจจุบันธนาคารออมสินไม่ได้ทำหน้าที่ส่งเสริมการออม แต่ผันตัวเองจากสถาบันการออมเงินมาเป็นธนาคารเต็มรูปแบบที่ทำธุรกิจด้านการเงิน ธนาคารออมสินไม่มีภาพเด็กหัวกระปุกออมสินไปทูนับเงินอีกแล้ว แต่กลายเป็นสถาบันการเงินที่ต้องเลี้ยงตัวเองและต้องมีกำไร ผิดกับเมื่อก่อนที่เป็นสถาบันส่งเสริมการออมและมีหน่วยเคลื่อนที่ไปรับเงินออมจากชาวบ้าน

ธนาคารของประเทศอินโดนีเซียแห่งหนึ่ง เคยมาดูงานที่ธนาคารออมสินประเทศไทย และไปศึกษาแนวคิดธนาคารคนจนของมุฮัมหมัด ยูनुส ทุกวันนี้ธนาคารดังกล่าวสามารถดำเนินการด้วยหลักปรัชญาเดิม คือทุกวันจะมีคนทำหน้าทีไปเดินตลาด หรือตามบ้านเรือนเพื่อเก็บเงินฝาก ถ้าพิจารณาดูแล้วเงินฝากของชาวบ้าน อาจจะไม่ใช่เงินจำนวนมาก แต่สำหรับชาวบ้านคือการสร้างวินัยทางการเงิน ธนาคารจะมีเจ้าหน้าที่เดินไปเป็นคู่ๆทุกวัน คนหนึ่งจะมีหน้าที่เดินไปเก็บเงิน อีกคนหนึ่งทำหน้าที่จดบัญชีรับฝากเงิน หรือคนหนึ่งถือสมุดบัญชี อีกคนหนึ่งถือเงิน และคู่ทำงานบัญชีกับเก็บเงิน ทุกเดือนก็จะเปลี่ยนคนเพื่อไม่ให้เกิดการฮั้วหรือคอร์รัปชัน เข้าเอาบัญชีถือไปรับเงินฝาก พอบ่ายก็กลับมาธนาคารลงบัญชี พรุ่งนี้ก็ไปเก็บเงินออมใหม่ ที่ต้องทำเช่นนี้ เพราะการเริ่มต้นการออมมักจะยาก แต่เมื่อตัวเลขเงินออมมีมากขึ้น ถึงแม้จะมีความจำเป็นชาวบ้านก็จะไม่ถอนเงินจากบัญชี เงินออมเหล่านี้จึงกลายเป็นระบบภูมิคุ้มกันของชาวบ้าน ถ้าคิดแบบทุนนิยมเล็กน้อย ก็สามารถเอาบัญชีออมสินนี้มาค้าประกันการกู้เงินได้อีกด้วย ในประเทศอินโดนีเซียยังมีกลไกแบบนี้อยู่ แต่ในประเทศไทยไม่มี ประเทศไทยจึงควรจะมีสถาบันการออม ที่มีวิธีคิดเพื่อส่งเสริมการออมของประชาชน ไม่ใช่คิดแบบระบบธนาคารทั่วไป

ปรัชญาวิธีคิดแบบนี้เป็นปรัชญาคนละชุดกับที่ธนาคารดำเนินการอยู่ ถ้าคิดแบบส่งเสริมการออมและช่วยเหลือคนจน ธนาคารก็สามารถปล่อยเงินกู้ให้กับประชาชนรายย่อยได้ หรือปล่อยเงินกู้ฉุกเฉินเพื่อดำเนินชีวิตประจำวันได้ เช่น ลูกเปิดเทอม ซึ่งรัฐอาจจะสนับสนุนเงินค่าการศึกษา แต่ค่าใช้จ่ายอื่นๆ ในการดำรงชีวิตที่เป็นภาระของคนจนก็ควรมีการช่วยเหลือให้กู้ยืมด้วยเงื่อนไขพิเศษ เช่น ผ่อนนานขึ้น หรือดอกเบี้ยถูกลง

ในกรณีที่รัฐมีโครงการช่วยเหลือด้วยกลไกธนาคารของรัฐ ในบางกรณีธนาคารของรัฐเองที่ผลักดันให้เกษตรกรไปกู้หนี้ยืมสินนอกระบบ เช่น ในบางกรณีเจ้าหน้าที่ธนาคารของรัฐ แนะนำให้เกษตรกรไปหาเงินจากนอกระบบมาใช้คืนหน่วยงานหรือธนาคารที่ให้ออกเมื่อครบกำหนด เพื่อจะได้ไม่มีปัญหาหนี้เสียกับธนาคาร ไม่ถูกฟ้องร้อง และจะได้กู้ต่ออีกในอนาคตข้างหน้า เจ้าหน้าที่ไม่ได้มีเจตนาไม่ดี แต่เขาไม่อยากทวงหนี้ไม่ได้ เจ้าหน้าที่ก็ถูกกดดันมาอีกทีจากระบบการกำหนดตัวชี้วัดและให้รางวัลของหน่วยงาน ในอีกด้านหนึ่ง หนี้ในระบบจึงผลักดันให้คนไปเป็นหนี้นอกระบบ หมุนหนี้แบบนี้ไปจนเสียที่ดินไร่นา เกษตรกรจึงอาจไม่ได้สูญเสียที่ดินเพราะถูกธนาคารรัฐยึดที่ขายทอดตลาด แต่ถูกเจ้าหน้าที่นอกระบบยึดที่ดินไปขายแทน เพราะวงจรหนี้ที่มีมากไม่จบไม่สิ้น

นอกจากนี้เวลาคนไปเป็นหนี้กับธนาคารของรัฐ ที่ดินอาจจะไม่ได้หลุดมือง่ายเท่ากับเป็นหนี้นายทุนนอกระบบ เวลาได้เงินจากธนาคารของรัฐ ที่ดินถือเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกัน กระบวนการยึดที่ดินขายทอดตลาด ต้องมีการฟ้องศาลดำเนินคดี แต่กับเจ้าหน้าที่นอกระบบ ความเสี่ยงในการสูญเสียที่ดินมีมากกว่า อีกทั้งชาวบ้านและเกษตรกรทั่วไปมักขาดความรู้เรื่องกฎหมาย ที่ดินจึงหลุดมือได้ง่าย โดยเฉพาะเรื่องขายฝากที่ดิน ที่เป็นปัญหาใหญ่ที่ต้องแก้ไข ปัจจุบันมีการ

ทำสัญญาขายฝากระยะสั้นเพียง 2-3 เดือน เมื่อผิคนัดสัญญาก็สามารถยึดที่ดินได้ กฎหมายนี้เอื้อประโยชน์ให้กับเจ้าหนี้ในระบบ

โดยภาพรวมแล้ว ปัญหาหนี้ในระบบมีความซับซ้อน เกี่ยวโยงกับปัญหาหลายด้านของคนจนและเกษตรกร รวมทั้งมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการแก้ไข ปัญหาหลายส่วน การแก้ปัญหานี้ในระบบต้องเริ่มต้นจากการให้ชาวบ้านพ้นจากวงจรหนี้ให้ได้ก่อน และต้องแก้ปัญหาระบบจึงจะไม่กลับมาเป็นหนี้อีก การแก้ไขปัญหาแบบเป็นส่วนๆ ทั้งการขึ้นทะเบียนลูกหนี้ การโอนย้ายหนี้มาอยู่ในระบบ แม้จะบรรเทาปัญหาได้บ้าง แต่ในภาพรวมไม่ได้ช่วยชาวบ้านและคนจนมากนัก หากต้องการแก้ปัญหานี้อย่างจริงจัง จึงต้องแก้ทั้งระบบ จัดการหลายส่วนพร้อมกัน และผลักดันให้เป็นปัญหาระแห่งชาติ

ส่วนที่สอง

รู้จักหนึ่นอกระบบเกษตรกร

รู้จักหนึ่่นอกระบบเกษตรกร

ทีมวิจัยมูลนิธิชีวิตไท

อุดม คัมภี :
ต้องการลงทุนเพาะกั๋นเห็ดขาย แต่ไร้แหล่งเงินทุน

“อุดม คัมภีร์” อายุ 48 ปี อาศัยอยู่กับครอบครัวที่อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี หลังจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 อุดมสมัครเข้าทำงานเป็นลูกจ้างที่โรงงานเพาะเห็ด ทำงานอยู่ได้ราวครึ่งปี จึงลาออก และมาสมัครเป็นพนักงานของบริษัทเอกชน เปลี่ยนงานอยู่หลายที่ในที่สุดก็ลาออก และคิดจะสร้างอาชีพเพื่อเป็นหลักประกันที่มั่นคงให้กับตัวเอง ด้วยการเพาะเห็ด และรับเหมาทำก้อนเห็ดขาย

ครอบครัวของอุดม มี 2 อาชีพหลัก คือ ค่าขายผัก และผลไม้ตามตลาดนัด ซึ่งมีครอบครัวของน้องสาว และพี่สาวเป็นผู้ดูแล ส่วนอาชีพเพาะเห็ด และทำก้อนเห็ดขาย อุดมเป็นผู้ดูแล รายได้ของครอบครัวอุดมมาจากการขายผัก และผลไม้ตามตลาดนัด ขายพืชผักในสวนบ้าง และเพาะเห็ดและทำก้อนเห็ดขาย รายได้จากการขายผัก และผลไม้ มักเป็นเงินหมุนเวียนเนื่องจากต้องใช้เงินลงทุนมากขึ้นมา และขายไป ซึ่งบางครั้งก็ขาดทุน ส่วนการทำก้อนเชื้อเห็ดขาย อุดมมีรายได้เดือนละประมาณ 13,000 บาท รายจ่ายหลักในครอบครัว คือ ค่าอาหาร และข้าวสาร ค่าเล่าเรียนลูกสาวอุดม ค่าโทรศัพท์ไฟฟ้า และประปา รวมกัน ประมาณเดือนละ 11,300 บาท

จุดเริ่มต้นของวงจรถิ่นนอกระบบ

อุดม และครอบครัวอาศัยอยู่ในที่ดิน ซึ่งเป็นมรดกจากรุ่นพ่อแม่ พื้นที่ 1 ไร่ 2 งาน ซึ่งแบ่งการใช้ประโยชน์สำหรับปลูกบ้าน ประมาณ 2 งาน ทำโรงเพาะเชื้อเห็ดประมาณ 1 งาน ส่วนที่เหลืออีก 3 งาน ใช้ปลูกพืชผักสวนครัวทั่วไป เช่น มะกรูด ตะไคร้ ข่า พริก ถั่วฝักยาว มะนาว พืชผักที่ปลูกนี้ จะใช้สำหรับการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ส่วนที่เหลือจะถูกนำไปวางที่แผงขายผักของพี่สาว

ที่ดินที่อุดม และครอบครัวอาศัยอยู่ ปัจจุบันติดจำนองอยู่กับสหกรณ์การเกษตร อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ที่ดินแปลงนี้ เมื่อปีพ.ศ. 2537 อุดมเคยนำโฉนดไปจำนองกับธนาคารศรีนคร¹ ตั้งใจจะนำเงินกู้ 150,000 บาท ไปซื้อที่ดินเพิ่มจำนวน 3 งาน และขยายพื้นที่ทำการเกษตร แต่เมื่อกู้เงินมาแล้ว

1 ธนาคารศรีนครได้ถูกรวมกิจการเข้ากับธนาคารนครหลวงไทยในปัจจุบัน

เจ้าของที่ดินแปลงดังกล่าว กลับเปลี่ยนใจยกเลิกไม่ขายที่ดิน อุดมจึงนำเงินกู้ที่ได้ไปลงทุนเลี้ยงหมู แต่ประสบปัญหาขาดทุน เพราะเกิดภาวะน้ำท่วม และราคาหมูตกต่ำลง ทำให้อุดมกลับไปทำงานเป็นพนักงานของบริษัทอีกครั้ง เพื่อผ่อนชำระหนี้คืนให้กับธนาคาร ซึ่งใช้เวลาถึง 5 ปี จึงผ่อนหนี้ได้หมด และได้โฉนดที่ดินกลับคืนมา

ช่วงปีพ.ศ. 2551 ครอบครัวอุดมต้องการขยายโรงเรือนเพาะเชื้อเห็ด และแผงขายผักผลไม้ จึงนำที่ดิน 1 ไร่ 2 งาน ไปจำนอง และกู้เงินจำนวน 300,000 บาท กับนายทุนเงินกู้นอกระบบ ในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดสมุทรสงคราม โดยเจ้าหนี้ได้คำนวณดอกเบี้ยที่อุดมต้องชำระทั้งหมดแล้ว นำมาหักลบกับจากยอดเงินต้นที่ขอกู้ทำให้อุดมได้เงินสด จากการกู้ยืมครั้งนั้น ราว 280,000 กว่าบาท และต้องจ่ายดอกเบี้ยเงินกู้เพิ่มอีก เดือนละ 4,000 บาท

หลังจากนำเงินกู้มากขยายโรงเรือนเพาะเชื้อเห็ดแล้ว อุดมกลับประสบปัญหาก้อนเชื้อเห็ดไม่ออกดอก เนื่องจากขี้เลื่อยที่ใช้ผลิตคุณภาพไม่ดีพอ ประกอบกับเจอภาวะไรแดงระบาด ทำให้ก้อนเชื้อเห็ดที่ลงทุนไปเสียหายถึงร้อยละ 80 อุดมจึงประสบปัญหาขาดทุนอย่างหนัก จนกลายเป็นวิกฤตเศรษฐกิจของครอบครัว

จากวิกฤตที่เกิดขึ้น เพื่อที่จะรักษาที่ดินมรดกไว้ อุดม และครอบครัวหาทางออกด้วยการหาแหล่งเงินกู้แหล่งใหม่เพื่อนำเงินมาชำระดอกเบี้ยที่เกิดขึ้นและหมุนเวียนใช้จ่ายในครอบครัว แต่เป็นการกู้หนี้ยืมสินนอกระบบแบบไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกัน โดยใช้พี่สาว และน้องสาวเป็นผู้ค้ำประกันแทน ครั้งนั้น อุดมกู้ยืมเงินนอกระบบจากหลายแหล่ง สรุปลงได้โดยสังเขป คือ

เงินกู้แหล่งที่ 1 เป็นเงินที่ขอกู้จากเพื่อนที่รู้จักกันในบริษัทเดิม จำนวน 30,000 บาท และอุดมได้กู้เงินจากแหล่งนี้ อีกในครั้งที่สอง 20,000 บาท รวมดอกเบี้ยที่อุดมต้องชำระคืนเพื่อนทุกเดือน เดือนละ 3,000 บาท

เงินกู้แหล่งที่ 2 อุดมได้รับคำแนะนำจากเพื่อนบ้านว่า มีป่าคนหนึ่งในชุมชนใกล้เคียง ปล่อยเงินกู้ให้สำหรับคนที่เดือดร้อน และหมุนเงินไม่ทัน อุดมจึงไปขอกู้เงินจำนวน 20,000 บาท และจ่ายดอกเบี้ยร้อยละ 3 ต่อเดือน ต่อมาจึงไปขอกู้เพิ่มอีก 10,000 บาท อัตราดอกเบี้ยเท่าเดิม

เงินกู้แหล่งที่ 3 เป็นแหล่งเงินกู้ที่อุดมไม่เคยรู้จักมาก่อน รู้เพียงว่า เป็นนายทุน จากจังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งให้พนักงาน หรือนายหน้า นำเงินมาปล่อยกู้อีกทอดหนึ่ง อุดมกู้เงิน จำนวนทั้งสิ้น 20,000 บาท และต้องจ่ายดอกเบี้ย ร้อยละ 10 ต่อเดือน

เงินกู้แหล่งที่ 4 เป็นเงินกู้จากผู้ใหญ่บ้านของหมู่บ้านข้างเคียง ยอดเงินที่ขอกู้เป็นจำนวน 20,000 บาท จ่ายดอกเบี้ย ร้อยละ 3 ต่อเดือน

เงินกู้แหล่งที่ 5 เป็นแหล่งเงินกู้ที่ติดประกาศตามเสาไฟฟ้า ตู้โทรศัพท์ และตามป้ายประกาศสาธารณะทั่วไป เป็นการปล่อยกู้ผ่านนายหน้า ที่เรียกว่า พวก “หมวกกันน็อค” ลูกค้าที่ต้องการกู้ สามารถโทรศัพท์เข้าไปขอกู้ได้โดยสะดวก อุดมกู้เงินจากแหล่งนี้ หลายก้อน ตั้งแต่ 1,000 บาท ถึง 5,000 บาท เพื่อนำเงินมาใช้จ่ายหมุนเวียนในครอบครัว และใช้คืนดอกเบี้ยให้กับเจ้าหนี้รายต่างๆ ในลักษณะของการกู้หนี้ เพื่อนำมาหมุนคืนใช้หนี้รายวัน

เผชิญวิกฤตชีวิตจากหนี้นอกระบบ

อุดมมีชีวิตอยู่ในวังวนของการกู้หนี้จากแหล่งหนึ่ง เพื่อนำไปใช้คืนให้กับอีกแหล่งหนึ่ง เป็นเวลาประมาณ 1 ปี จากที่เคยจ่ายดอกเบี้ยรายวัน เพียงวันละ 200-300 บาท ในช่วงท้ายๆ ต้องจ่ายดอกเบี้ยรายวัน สูงถึงวันละ 1,000 บาท ในจุดนี้ อุดมกล่าวว่า “ต้องหมุนหาเงิน 1,000 บาท เพื่อใช้หนี้ทุกวัน ทำได้เพียงประมาณ 1 เดือน ก็ล้มป่วยเลย เพราะหาเงินมาหมุนใช้หนี้ต่อไปไม่ไหว” “เป็นวิกฤตของวิกฤตในชีวิต เนื่องจากต้องหนีหัวซุกหัวซุน จากการตามทวงหนี้ของเจ้าหนี้แต่ละรายที่ตามทวงเราทุกวัน”

วิธีการทวงหนี้ของเจ้าหนี้นอกระบบ มีแตกต่างกันหลากหลาย ขึ้นอยู่กับประเภทของแหล่งเงินกู้ เช่น เจ้าหนี้ที่เป็นเพื่อนบ้าน หรือคนรู้จักกัน จะใช้วิธีโทรศัพท์ทวงหนี้เท่านั้น ถ้าเป็นเจ้าหนี้ต่างชุมชน หรือต่างถิ่นในละแวกใกล้เคียงที่ถูกแนะนำโดยเพื่อนบ้าน อาจใช้วิธีทวงถามผ่านเพื่อนบ้าน หรือคนรู้จักกัน แต่ถ้าเป็นเจ้าหนี้ที่อยู่ห่างไกลมากๆ หรืออยู่ในจังหวัดอื่น มักใช้วิธีให้นายหน้าโทรทวงถาม หรือนัดเวลาชำระเงิน นอกจากนั้น ก็มีการทวงแบบกะทันหัน เพื่อ

ไม่ให้ลูกหนีหลบหนี คือ ไม่มีการนัดหมายล่วงหน้า แล้วขับรถมาตามทางถนนนี้ถึงหน้าบ้าน

มีบางครั้งด้วยเช่นกัน ที่อุดมออกไปทำงานนอกชุมชน และมีสายลับของเจ้าหน้าที่ ซึ่งอุดมไม่รู้จัก คอยรายงานความเคลื่อนไหวของอุดมให้กับเจ้าหน้าที่ทราบ และพนักงานของบริษัทเจ้าหน้าที่จะเข้าไปตามทางถนนนี้ถึงสถานที่ทำงานของอุดม

นอกจากวิธีการทางนี้ดังกล่าวแล้ว ยังมีการทวงหนี้โดยการข่มขู่คุกคามทางวาจา และการทำร้ายร่างกาย ช่วงที่อุดมเผชิญปัญหาถูกทวงหนี้จากเจ้าหน้าที่นอกระบบเป็นช่วงที่วิกฤตของชีวิต และส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตของอุดมหลายอย่าง เช่น ทำให้เกิดความกลัว และระแวงต่อปฏิกริยารอบตัว เช่น เสียงรถ เสียงหมาเห่า หรือเสียงคนพูด ทำให้สมาชิกในครอบครัวเกิดความตึงเครียด อยู่ในอาการที่ไม่ค่อยพูดจากันเหมือนเดิม เพื่อนบ้าน หรือคนในชุมชนหลีกเลี่ยงที่จะพูดคุยด้วย เนื่องจากเกรงว่า อุดม หรือคนในครอบครัวจะขู่ข่มเงินอีก ความกลัว และความละอายใจที่เกิดขึ้น ทำให้อุดมต้องหลบเลี่ยงที่จะคบค้าสมาคมกับเพื่อนบ้าน ด้วยการออกไปรับจ้างทำงานนอกชุมชน และสุดท้ายของปัญหารุมเร้าที่เกิดขึ้นทั้งหมด ทำให้อุดมเกือบตัดสินใจฆ่าตัวตายเพื่อหนีปัญหา

บทเรียน และทางออกของปัญหานี้นอกระบบ

การดำเนินชีวิตแบบหลบซ่อนจากคนที่คอยติดตามทวงหนี้ และเหตุการณ์ที่อุดมเคยคิดฆ่าตัวตาย ทำให้อุดมกลับมาใช้เวลาทบทวนข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นทั้งหมดในชีวิต ใช้สติ และให้กำลังใจกับตัวเอง ดังที่อุดมกล่าวว่า “ต้องใช้สติเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาพยายามค้นหาบ่อเกิดของปัญหา แล้วค่อยๆคิดหาทางแก้ไข

ปัญหาไปที่ละอย่าง อีกทั้ง ต้องคิดให้กำลังใจตัวเองด้วยว่า เราไม่ได้ตั้งใจจะโกงเขา แต่อย่างใด เพียงแต่เรายังไม่มีความสามารถในการชำระหนี้ทั้งหมดได้ในตอนนี้”

หลังจากนั้น อุดมได้ปรึกษากับสมาชิกในครอบครัว และตัดสินใจขออนุญาตเจรจากับเจ้าหนี้นอกระบบทุกรายเพื่อขอผ่อนชำระหนี้ให้หมด โดยจะทยอยชำระให้เสร็จสิ้นทีละราย ซึ่งหลังจากการเจรจา เจ้าหนี้ทุกรายได้ยอมรับข้อเสนอการผ่อนชำระของอุดม

ส่วนเจ้าหนี้นอกระบบรายใหญ่ ในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดสมุทรสงคราม อุดมได้ขอกู้เงินจากสหกรณ์การเกษตรอำเภอโพธาราม เพื่อนำมาชำระหนี้ที่ค้างชำระอยู่ 70,000 บาท ปัจจุบันโฉนดที่ดินของอุดม จึงถูกย้ายมาจำนองอยู่ที่สหกรณ์การเกษตรโพธารามแทน

จากบทเรียนการเผชิญปัญหาหนี้นอกระบบ อุดมมีข้อเสนอต่อการแก้ไขปัญหานี้นอกระบบของเกษตรกรรายอื่น และกับหน่วยงานที่มีหน้าที่ในการแก้ไขปัญหานี้นอกระบบ ดังต่อไปนี้ 1) ผู้ที่จะกู้หนี้ทั้งในและนอกระบบควรศึกษาข้อมูลหรือที่มาของแหล่งเงินกู้ให้มีความชัดเจนก่อนขอกู้ยืม 2) ผู้ที่จะกู้ยืมเงิน ควรประเมินความสามารถของตนเองในการชำระเงินคืนเงินกู้ให้กับเจ้าหนี้ด้วย 3) เมื่อกู้เงินแล้ว ผู้กู้ควรหาอาชีพเสริมเพื่อให้มีสภาพคล่องมีเงินมาหมุนเวียนชำระหนี้ 4) หน่วยงานภาครัฐควรมีมาตรการฟื้นฟูอาชีพให้กับเกษตรกร หรือผู้ที่เป็นหนี้อย่างจริงจัง มีการติดตามประเมินผล รวมถึงคอยให้คำแนะนำเกี่ยวกับการประกอบอาชีพต่างๆ เพื่อให้เกษตรกรแก้ไขปัญหาวิกฤตชีวิต และเศรษฐกิจของตนเองได้ 5) หน่วยงานภาครัฐควรมีมาตรการในการผันหนี้นอกระบบให้เป็นหนี้ในระบบ และ 6) ภาครัฐควรมีมาตรการในการสนับสนุนเงินทุนเพื่อการประกอบอาชีพให้กับเกษตรกรอย่างทั่วถึง

กรองทิพย์ พารา :

ขาดแคลนและไร้ที่ทำกิน มีหนี้สินทั้งในและนอกระบบ

กรองทิพย์ พารา อายุ 39 ปี ปัจจุบันประกอบอาชีพเกษตรกร และทำงานรับจ้างทั่วไป กรองทิพย์ เป็นสมาชิกกลุ่มกสิกรรมธรรมชาติโพธาราม จังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นกลุ่มเกษตรกรที่ทำงานแก้ไขปัญหาหนี้สินและฟื้นฟูระบบเกษตรพึ่งตนเอง กรองทิพย์มีสมาชิกครอบครัวทั้งหมด 4 คน คือ กรองทิพย์สามี และลูกอีก 2 คน ซึ่งกำลังอยู่ในวัยศึกษา ลูกสาวคนโต วัย 14 ปี และลูกชายคนเล็กวัย 9 ปี โดยสามีประกอบอาชีพเปิดร้านรับซ่อมรถจักรยานยนต์บริเวณหน้าบ้านที่เป็นที่อยู่อาศัยด้วย

จุดเริ่มต้นของวงจรหนี้ในระบบ

ครอบครัวของกรองทิพย์ เคยสูญเสียที่ดิน 16 ไร่ ซึ่งเป็นที่ดินผืนใหญ่ ติดถนนลาดยาง ไม่ห่างจากบ้านที่กรองทิพย์อาศัยอยู่ในปัจจุบันให้กับเจ้าหนี้ นอกระบบ กรองทิพย์ เล่าถึงการสูญเสียที่ดินครั้งนั้น ของครอบครัวให้ฟังว่า

“...เมื่อก่อนที่นาผืนนี้เป็นของย่า ตอนเด็กๆไม่เคยรู้เรื่องนี้สินของ ครอบครัว จนพอโตมา จึงพอเข้าใจว่า ที่สูญเสียที่ดินนี้ไป เพราะปู่เอาที่ดินผืนนั้น ไปค้ำประกันเงินกู้นอกระบบให้กับคนรู้จักกันในอีกตำบลหนึ่ง จนวันหนึ่ง คนรู้จักที่ปู่เอาที่ดินไปค้ำประกันให้ นั่น ขาดส่งหนี้ ทำให้เจ้าหนี้ นอกระบบ ที่นาของย่าทั้งหมด รวมทั้งที่บ้านด้วย แต่ด้วยความที่ย่าต้องการเก็บรักษาบ้าน เอาไว้ เลยตัดสินใจ ขายที่นา 16 ไร่ เพื่อใช้เงินคืนเจ้าหนี้ทั้งหมด จำได้ว่า เจ้าหนี้ นอกระบบ ที่รับจำนองที่ดินอยู่ตำบลเขาฝาง อำเภอโพธาราม เป็นคนที่มีอิทธิพล มักให้ชาวบ้านกู้เงิน และยึดที่ทางของชาวบ้าน เป็นคนร่ำรวยในพื้นที่ เขาจะเป็น เจ้าแม่เรื่องที่ดินเลย หมายถึง มีคนไปกู้เงินแล้วเอาที่ไปจำนองไว้มาก ภายนอก จะเห็นว่า เขาเปิดปั้มน้ำมัน แต่จริงๆ เขาชอบปล่อยเงินกู้ และกว้านซื้อที่ดิน ชาวนา พอยึดที่ดินของคนที่มาจำนองแล้ว ก็เอาที่ดินมาปล่อยให้เช่าต่อ ตอนที่ ย่าขายที่นั่น แม้ยังเด็กๆ ก็รู้ได้ว่า เป็นเรื่องใหญ่ของครอบครัว และรู้ว่าที่นา ที่เคยวิ่งเล่น ไม่ใช่ของเราอีกต่อไป เหลือที่แค่บริเวณบ้านไม่มากนัก และต้อง ช่วยย่าทำงานรับจ้างหาเงิน..”

เมื่อย่ากรองทิพย์ ตัดสินใจขายที่ดิน 16 ไร่ ใช้หนี้ นอกระบบไปแล้ว ย่าของ กรองทิพย์ ก็แบ่งที่ดินที่เหลือ ประมาณ 4 ไร่ ให้ลูกๆ รวมพื้นที่บ้านด้วย โดย แบ่งให้ลูก 4 คน เท่าๆกัน พ่อของกรองทิพย์ ก็ได้รับส่วนแบ่งที่ดิน 1 ไร่ และ รวมบ้านที่อยู่อาศัยในที่ดินแปลงนี้ด้วย

หลังจากที่กรองทิพย์ออกมามีครอบครัว และเริ่มต้นชีวิตใหม่ในที่ดินแปลง เล็กๆ ที่ร่วมกันซื้อกับสามี ซึ่งเป็นทั้งบ้าน และเปิดเป็นอู่ซ่อมรถกรองทิพย์ก็ไม่ได้ กลับไปอยู่ในที่ดินของย่าที่เติบโตมาแต่เด็กอีกเลย หลังจากที่ดิน 1 ไร่ ตกเป็น กรรมสิทธิ์ของพ่อ พ่อของกรองทิพย์ได้นำที่ดินนั้น ไปจำนองกับเจ้าหนีนอก ระบบอีก เป็นจำนวนเงิน 100,000 บาท แต่ต่อมา เมื่อไม่มีเงินจ่ายดอกเบี้ยตาม สัญญา ทำให้เจ้าหนีนอกระบบจะมายึดที่ดิน 1 ไร่ นี้ไป แต่เนื่องจาก กรองทิพย์ ไม่อยากสูญเสียที่ดินที่เหลือนี้นี้ไป เพราะมีความผูกพัน และถ้าเสียที่ดินผืนนี้ ไปแล้ว ก็จะมีหลายคนในครอบครัวที่ไม่มีบ้านอยู่อาศัย

ปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้กรองทิพย์จำเป็นต้องหาเงินเร่งด่วนมาไถ่ถอนที่ดิน จากการจำนอง โดยไปกู้ยืมเงินคนในชุมชน จากทั้งผู้ใหญ่บ้าน และคนมีฐานะ ในชุมชน 3-4 ครอบครัว รวมกันได้ 100,000 บาท เพื่อไปไถ่ถอนที่ดินออกมา ซึ่งกรองทิพย์บอกเจ้าหนีนอกในระบบว่า จะนำที่บ้าน และอู่ซ่อมรถไปทำเรื่องกู้เพิ่ม กับธนาคารการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส) เพื่อมาชำระคืนให้ด้วย

ความเป็นที่ไว้วางใจของคนในชุมชน และเป็นคนดั้งเดิมในพื้นที่ ทำให้กรองทิพย์ได้รับการช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่นอกระบบในละแวกชุมชน ทำให้สามารถไถ่ที่นาของพ่อกลับมาคืนมาได้

แต่ปัญหาที่ตามมา คือ ธนาการเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) อนุมัติเงินกู้ที่กรองทิพย์นำที่บ้าน และอยู่ซ่อมรถไปจำนวนเพียง 50,000 บาท ซึ่งไม่เพียงพอไปใช้คืนเจ้าหน้าที่นอกระบบ ทำให้กรองทิพย์อยู่ในสภาพมีหนี้สินในระบบกับ ธ.ก.ส. เป็นจำนวน 50,000 บาท และเจ้าหน้าที่นอกระบบในชุมชนอีก 50,000 บาท โดยต้องแบกรับดอกเบี้ยหนี้นอกระบบ ร้อยละ 3 ต่อเดือน และในระบบร้อยละ 7 ต่อปี

เผชิญวิกฤตชีวิตจากหนี้นอกระบบ

ตั้งแต่นั้นมา ทำให้กรองทิพย์วนเวียนอยู่กับการหาเงิน และกู้ยืมเงินเพื่อนำมาใช้คืนดอกเบี้ย และเงินต้นทั้งในและนอกระบบมาโดยตลอด ในช่วง 10 กว่าปีที่ผ่านมา ตั้งแต่แต่งงานในปี พ.ศ.2537 จนถึงปี พ.ศ. 2550 หนี้สินของกรองทิพย์ได้เพิ่มพูนขึ้นเป็นหลายก้อน ดังนี้

1. หนี้นอกระบบที่ยืมคนในชุมชนตั้งแต่สมัยแต่งงานใหม่ และนำเงินมาซื้อที่ดิน สร้างบ้าน ทำอยู่ซ่อมรถ และหมุนเวียนใช้จ่ายยามจำเป็น ประมาณ 100,000 บาท เนื่องจากเป็นเงินนอกระบบ กู้ยืมคนรู้จักกันในชุมชน ดอกเบี้ยจึงไม่แพง ร้อยละ 3 ต่อเดือน หรือร้อยละ 36 ต่อปี
2. หนี้นอกระบบที่ยืมคนในละแวกชุมชน เพื่อไถ่ถอนที่นาของพ่อ 50,000 บาท ดอกเบี้ยร้อยละ 3 ต่อเดือน

3. หนี้ในระบบจากการเอาที่บ้าน และอยู่ซ่อมรถ ไปเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกัน เงินกู้กับธ.ก.ส. เพื่อนำเงินมาใช้คืนเจ้าหนี้ภายในชุมชน 50,000 บาท ดอกเบี้ยร้อยละ 7 ต่อปี

ดอกเบี้ยหนี้นอกระบบ ประมาณเดือนละ 6,000 บาท คือ ภาระที่ต้องแบกรับ ไม่รวมดอกเบี้ยหนี้ในระบบ และค่าใช้จ่ายที่ต้องใช้ในชีวิตรประจำวัน อาทิ ค่าอาหาร และค่าเลี้ยงดูลูก โดยรายได้ในครอบครัวของกรองทิพย์ มาจากการซ่อมรถจักรยานยนต์ของสามี และรับจ้างเย็บรองเท้าของกรองทิพย์ รวมกันเฉลี่ย ประมาณเดือนละ 7,000-8,000 บาท จึงไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย

กรองทิพย์เล่าว่า หนี้นอกระบบในชุมชนเป็นหนี้ที่ตนเองไม่สามารถขาดส่งได้ เพราะตนเองกับเจ้าหนี้มีความสัมพันธ์กันในชุมชน เช่น เจ้าหนี้เป็นคนในละแวกบ้าน หรือเป็นคนมีเงินในชุมชนที่ปล่อยเงินกู้ ซึ่งมีบุญคุณกับกรองทิพย์

ให้เงินกู้ยืมในเวลาที่กำลังลำบากหรือมีปัญหาฉุกเฉิน ดังนั้น เมื่อเวลาหาเงินมาได้ ครอบครัวกรองทิพย์จะใช้ดอกเบี้ยยหนี้นอกระบบก่อน เพื่อรักษาความสัมพันธ์

ต่อมา กรองทิพย์เห็นว่า หนี้ในระบบ และนอกระบบที่เพิ่มขึ้น เป็นจำนวน 200,000 บาท ถ้าให้หาเงินจากการทำงานมาใช้คืนนั้น เป็นเรื่องยากที่จะเป็นไปได้ กรองทิพย์จึงตัดสินใจหมุนเงินมาใช้คืนด้วยการเล่นแชร์ในชุมชน การเล่นแชร์คือ ระบบการลงขันเพื่อให้มีเงินก้อน เป็นระบบที่คนในชุมชนกรองทิพย์พึ่งพาเศรษฐกิจซึ่งกัน และกัน ด้วยความไว้นือเชื่อใจกันเอง โดยกรองทิพย์ ตั้งตนเป็นเจ้าแชร์ รับผิดชอบในการเก็บเงินงวดแชร์ และบริหารจัดการวงแชร์ ประมาณ 5 วง โดยตนเองเป็นหัวหน้าทุกวง โดยหวังว่า ถ้าสามารถเปียแชร์ได้จากทุกวงมารวมกัน จะสามารถนำเงินไปตัดต้นหนี้นอกระบบ จำนวน 200,000 บาท ได้ทั้งหมด

“...การเล่นแชร์ แต่ก่อนเคยเป็นลูกแชร์ แต่พอหนี้เยอะอยากได้เงินมาปิดหนี้เลยเริ่มเป็นเจ้าแชร์เอง คราวแรกว่า จะเล่นแชร์มาใช้หนี้ แต่จริงๆแล้ว มันไม่ได้เป็นแบบนั้น กลายเป็นการเพิ่มหนี้ สมมติว่า ส่งมือละ 500 บาท เดือนละครึ่ง เล่น 20 คน ก็ส่งไปทุกเดือน ดอกบางทีก็ 200 หรือ 300 บาท แล้วแต่จะเปียแชร์แข่งกัน ส่งเดือนละ 500 บาท บางคนจ่ายดอก เดือนละ 300 บาท ก็เป็นส่งเงินแชร์เดือนละ 800 บาท บางคนต้องการใช้เงินมาก ร้อนเงินก็เปียแพง เช่น บางคนเปียดอก 600 บาท ท่วมต้น 500 บาท จึงต้องจ่าย 1,100 บาทต่อเดือน แต่ละคน จังหวะชีวิตมันไม่เหมือนกัน บางทีไปยืมเงินเขามา ไม่มีใช้ดอกแชร์แพง แคไหนก็ต้องเปีย เพราะต้องใช้เงิน....”

“...ตอนที่ยังไม่เป็นเจ้าแชร์ แคส่งแชร์เป็นลูกแชร์ เขาเล่นแชร์ เดือนละ 2,000 บาทได้ ทั้งๆ ที่ความตั้งใจ คือ เอามาใช้หนี้ แต่จริงๆ คือ ไม่ได้ใช้หนี้

แต่เอามากินอยู่ เอาเงินไปหมุนใช้ในชีวิตประจำวันซะหมด วันๆ หมดไปกับ การหมุนเงิน ยืมคนนั้น ยืมคนนี้ มาปิดหนี้ ส่งแชร์ ส่งดอกรายเดือน บ้านพี่ก็ ไม่ได้กินอยู่หรือหา พอหาเงินมาได้ ส่วนหนึ่งต้องใช้หนี้ก่อนเหลือใช้หนี้ถึง จะกิน ส่วนใหญ่ไม่ได้ส่งเงินต้น ส่งแต่ดอกเบี้ยย พอเราเอาเงินไปส่งหนี้ พอไม่มี ใช้ก็ไปเอาต่ออีก ดอกเบี้ยมันก็ไม่จบ ไม่สิ้น **เหมือนหมุนเงินไปใช้หนี้ ให้เครดิต เราอยู่ได้** สมมติเรายืมมา 20,000 บาท อีกสองเดือนคืน เราก็คงคิดแล้วว่า เดียวจะเล่นแชร์ แต่บางที คืนไม่หมด เราก็คงเก็บไว้ใช้จ่าย คืนเขาไป 15,000 บาท เพื่อรักษาเครดิตให้ยืมต่อได้...”

กรองทิพย์วนอยู่ในวงจรของการหมุนหนี้ และเล่นแชร์ เกือบ 2 ปี โดยเงิน ที่ได้มา นอกจากจะไม่ได้นำไปใช้หนี้นอกระบบเดิม กลับยังมีหนี้เพิ่มพูนจากการ กู้หนึ่นนอกระบบจากนอกชุมชนอีก โดยเป็นเงินกู้ที่ประกาศติดตามเสาไฟฟ้าว่า เงินกู้อ้วนทันใจ หรือหนี้ “หมวกกันน็อค” นั่นเอง เงินกู้ประเภทนี้ มีดอกเบีย ร้อยละ 20-40 ต่อครั้ง (ขึ้นกับจำนวนวันที่ขอกู้ยืม เช่น 20 หรือ 30 วัน) กรองทิพย์กู้เงินก้อนนี้ มาเพื่อรับผิดชอบแทนคนที่ส่งเงินค่าแชร์ซ้ำ เนื่องจาก ตัวเองเป็นเท้าแชร์

“...คนในหมู่บ้านที่มาเล่นแชร์กับเรา พอเขาไม่มีเงินเขาก็บอกให้เราออกไป ก่อนเดี๋ยวจินให้ เราไม่มีเงินก็ต้องไปกู้เงินพวกหมวกกันน็อคมาหมุน และรับผิดชอบ เอง กลัวเสียหน้า เพราะเราเป็นคนตั้งวงแชร์ขึ้นมา คนในหมู่บ้านตัวเองไม่ค่อย มีปัญหาในการส่งแชร์ แต่คนอีกหมู่บ้านที่มาเล่นด้วย บางทีเก็บไม่ได้ เพราะ ส่งซ้ำ เราก็คงต้องรับผิดชอบ จนถึงวันนี้ 3-4 ปี มาแล้วยังเก็บเงินคืนจากบางคน ไม่ได้เลย เขาบอกเขาไม่ได้โกง แต่เขาไม่มีให้ แต่พี่เป็นเท้าแชร์ ลูกแชร์พี่ต้องได้ เงินครบ ถ้าไม่มีเงิน จะทำยังไงได้ ก็ต้องกู้ ครั้งแรก ร้อยละ 20 กู้หมวกกันน็อค มาแก้ปัญหาแชร์ ... ”

ในช่วงเวลานี้เอง ที่ทำให้กรองทิพย์เสียความเชื่อถือในชุมชน เพราะไม่สามารถส่งดอกเบี๋ยให้แก่เจ้าหน้าที่นอกระบบในชุมชนได้อย่างเคย รวมทั้งเงินแชร์ที่ตนต้องรับผิดชอบให้คนอื่น ได้กลายเป็นภาระใหม่ที่แบกรับไว้ภายในครอบครัว

จากที่เคยมีแหล่งเงินกู้ในชุมชนไว้พึ่งพิงยามฉุกเฉิน ทำให้ต่อมา กรองทิพย์ไม่กล้าที่จะขอความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่นอกระบบในชุมชนอีก เพราะขาดส่งหลายครั้ง กลายเป็นเหตุผลสำคัญทำให้กรองทิพย์ต้องกู้เงินนอกระบบจากนอกชุมชน ซึ่งเป็นรูปแบบของบริษัทปล่อยเงินกู้ดอกเบี๋ยสูง และมีคนขับรถจักรยานยนต์ หรือคนใส่หมวกกันน็อคเป็นพนักงานปล่อยเงินกู้ และเก็บดอกเบี๋ยทุกวัน มีลักษณะการทวงหนี้ที่ใช้วิธีข่มขู่คุกคาม การประจาน ทำร้ายร่างกาย และเฝ้าติดตามตัว

“...เจ้าหน้าที่นอกระบบในชุมชน พี่ไม่เคยคิดที่จะเบี๋ยเลย ขนาดดอกเบี๋ยพี่ยังไม่เบี๋ย มันทำให้พี่อยู่ได้มาเป็น 10 ปี มีความเชื่อถือกัน ยืมได้ยามจำเป็น แต่พอเราเจอปัญหาแชร์ เราไปยืมเงินกู้หมวกกันน็อค พี่เคยหมุนส่งหนี้ ถึงวันละ 2,000 บาท เป็นเวลา 1 เดือนเต็ม ดอกเบี๋ยร้อยละ 20 ต่อเดือน พี่น็อคเลย คือหมุนจนไม่มีทางไปแล้ว พี่ไปรู้จักหมวกกันน็อคจากเพื่อน เพื่อนข้างบ้านก็ลำบาก จึงชวนไปกู้ ค้ำประกันกันเองสองคน พี่ค้ำเพื่อน เพื่อนค้ำพี่ เราก็ไม่สนตอนนั้นสนใจแค่ว่า ต้องได้เงินมาแก้ปัญหาแชร์ ปัจจุบัน เพื่อนคนนั้น ต้องหนีหนีหมวกกันน็อคออกจากหมู่บ้านไปแล้ว...”

“...เวลากู้เงินหมวกกันน็อค เขาจะให้ส่งทั้งต้น ทั้งดอกให้เสร็จ อย่างพี่ก็ต้องส่งให้หมดภายใน 24 วัน เป๊ะทุกครั้ง กู้หมวกกันน็อคไม่พอ ก็ไปเอาทองอีกส่ง 24 วันเหมือนกัน ตอนเป็นเท้าแชร์ ลูกแชร์ที่ไม่มีเงินส่ง บอกว่าให้เราไป

หาเงินให้หน่อย ออกให้ก่อน เดียวคืนให้แล้วจะให้ดอกด้วย แต่ปรากฏว่า มันไม่เป็นไปตามพูด เราก็ต้องแบกดอกส่งต้น หนี้หมวกกันน็อคเอง หนี้บัตรเครดิต ตามเสาไฟฟ้าก็มาแก้ปัญหาเรื่องแชร์อย่างเดียว ลำพังค่ากิน ค่าอยู่ไม่ถึงต้องกู้ ดอกเบี้ยแพง และโหดหอรอก”

เรากินอดๆ อยากรๆ กันได้ กินข้าวยังไม่มีน้ำปลาเลย อยู่กันพื้กับผัว และลูก กินไข่ใบเดียว กินกันทั้งครอบครัว ลูกก็กินข้าวอย่างเดียวไม่ต้องกินขนมเลย บอกลูกว่า ห้ามแวะตลาดนัด สภาพครอบครัวตอนนั้น ห่อเหี่ยวมาก อยู่แต่ในบ้าน ไม่เปิดบ้าน นั่งรับจ้างเย็บรองเท้า เหมือนจะเป็นคนบ้า”

เมื่อชีวิตครอบครัวเดินมาถึงทางตัน ทำให้รองทิพย์ และครอบครัวมีสภาพจิตใจที่ย่ำแย่ ทั้งสุขภาพกาย และใจ ลูกๆ มีภาวะซึมเศร้า และรับรู้ได้ถึงปัญหาของพ่อ แม่

บทเรียนและทางออกของปัญหาหนี้ในระบบ

จุดเริ่มต้นของการแก้ไขปัญหา มาจากความห่วงใยของคนในชุมชน ที่เห็นสภาพครอบครัวกรองทิพย์ อยู่ในจุดที่ย่ำแย่ และไม่น่าจะรอดได้ เริ่มต้น เมื่อป่าสำเนียง ฮวดลี้ม อดีตชาวนา ที่เกือบจะสูญเสียที่ดินจากปัญหาหนี้สิน เห็นว่าครอบครัวกรองทิพย์ มีคนขับรถจักรยานยนต์มาทวงหนี้ทุกวัน ทำให้ป่าสำเนียงเรียกครอบครัวกรองทิพย์ เข้าไปพูดคุยเพื่อรับฟังปัญหา และหาทางแก้ไขร่วมกัน

“...วันหนึ่งป่าสำเนียงโทรมาบอกว่า ได้ยินว่าเอ็งเจอปัญหา หมวกกันน็อคเฝ้าหน้าบ้าน ต้องส่งดอกเบี้ยให้หมวกกันน็อค พี่ก็ไปหาป่าสำเนียง ป่าแกแนะนำว่าถ้ายังทำอาชีพแบบเดิม เย็บรองเท้ามันหาเงินไม่พอหรอก ก็ต้องหาเงินมาโปะนุ่นนี่มันไม่จบ ส่วนเรื่องหนี้เสาไฟฟ้า ป่าแกก็บอกให้เลิกหมุน ไม่งั้นมันตายถ้าไม่เลิกนะ ตอนนั้น ใจเราก็งงไม่อยากเลิก เพราะใจเราคิดต้องรับให้ไหวจนวันหนึ่ง หมวกกันน็อคมันมาบอกเรา แกหนีไปเลยนะ ไม่ต้องมาส่งแล้ว หมวกกันน็อคถึงกับมาเตือนเรา เพราะเดี๋ยวจะโดนเจ้าหน้าที่ในบริษัทคนอื่นมาทำร้ายเอา เขาสงสาร...”

แม้ในช่วงแรกที่กรองทิพย์ได้ฟังคำแนะนำจากป้าสำเนียง แต่ก็ยังไม่คิดจะปรับเปลี่ยน หรือแก้ไขปัญหาในทันที เพราะยังเชื่อมั่นว่า ตนเองจะสามารถหมุนหนี้ต่อไปได้ จนกระทั่ง กรองทิพย์หมุนหนี้นอกระบบ ส่งเงินต้นพร้อมดอกเบี้ย 2,000 บาทต่อวัน อยู่เกือบเดือน และเครียดมาก จนตัดสินใจที่จะกินยาตายกันทั้งครอบครัว

“...วันที่ไม่ไหวแล้ว จนอยากจะกินยาตาย มีไข้ฟองเดียวกินกันทั้งบ้าน ได้ยินเสียงลูกชายคนเล็กพูดว่า แม่ถ้าเรามีเงินเดี๋ยวค่อยกินก็ได้นะ พี่ก็น้ำตาไหล วันนั้นได้ยินลูกพูดก็เลยสัญญากับตัวเองว่า ไม่กู้อีกแล้ว หนี้หมวกกันน็อคไม่เอาอีกแล้ว ...”

หลังจากนั้น กรองทิพย์จึงตัดสินใจเด็ดขาดที่จะไม่กู้หนี้เพิ่ม และหยุดการยืมเงินทั้งหมด และตัดสินใจ เผชิญหน้ากับเจ้าหนี้ เข้าไปพูดคุยกับเจ้าหนี้นอกระบบที่เป็นคนในชุมชน แม้จะถูกต่อว่า แต่กรองทิพย์ก็ยอมรับสภาพ อดทน และพร้อมที่จะเริ่มต้นใหม่ ส่วนหนี้หมวกกันน็อค กรองทิพย์ได้ต่อสู้ จนสามารถส่งหนี้ได้หมด ด้วยความช่วยเหลือของป้าสำเนียง ที่ให้กรองทิพย์ทำงานเพิ่ม เพื่อให้มีรายได้ส่งคืนหนี้นอกระบบรายวันของบริษัทให้หมดไป

กรองทิพย์สรุปบทเรียนการแก้ไขปัญหานี้นอกระบบของตนเองว่า

"ก่อนอื่น คือ ต้องตั้งสติ แล้วตั้งใจกับตนเองอย่างเด็ดขาด ที่จะไม่กู้หนี้นอกระบบเพิ่มเติมอีก ไม่ว่าจะ เป็น หนี้นอกระบบในชุมชน ญาติพี่น้อง หรือ นอกระบบในรูปของบริษัทเงินด่วนทันที เพราะถ้าหากไม่หยุด การกู้หนี้ ก็เหมือนเพิ่มพูนปัญหาไม่สิ้นสุด"

"ต้องพูดคุยให้เจ้าหน้าที่นอกระบบทุกคน ทราบถึงสาเหตุที่ไม่ได้ใช้หนี้คืน และแสดงเจตนารมณ์ว่า เราจะใช้หนี้คืนแต่ขอโอกาสตั้งหลัก และขอหยุดการผ่อนชำระดอกเบี้ยชั่วคราว สิ่งนี้ ต้องอาศัยความกล้าหาญในจิตใจ และกำลังใจจากครอบครัว และการช่วยเหลือจากกลุ่มของเกษตรกรก็เป็นสิ่งสำคัญ"

"ใช้หนี้นอกระบบรายวันที่กู้ตัวมาจากบริษัทให้หมดเป็นอันดับแรก เพราะหนี้ชนิดนี้ มีรูปแบบการทวงที่โหดร้าย ดอกเบี้ยสูง แต่ส่วนใหญ่จะมีระยะเวลาสั้น และรวมเงินต้น และดอกเบี้ยเข้าด้วยกันแล้ว เมื่อชำระเรียบร้อยแล้ว ห้ามกลับไปยุ่งกับการกู้หนี้รูปแบบนี้อีก"

"ตั้งใจทำมาหากินเริ่มต้นชีวิตใหม่ ด้วยการขยันทำงาน หางานทำเพิ่มขึ้น เพื่อเสริมรายได้ เก็บบอดออม ทำความดีกับชุมชน และสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดี ด้วยการช่วยเหลือกลุ่มเกษตรกรที่เข้าร่วม เพราะกลุ่มจะเป็นทั้งเพื่อน ทั้งที่ปรึกษาปัญหาการทำเกษตร การทำงาน หรือการช่วยเหลือเพื่อให้ตนเองสามารถพ้นวิกฤติชีวิตได้"

"เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไปสู่การพึ่งพาตนเอง จากเดิมที่ไม่เคยปลูกผักสวนครัว เลี้ยงไก่ ก็เริ่มทำ เพื่อปรับให้พึ่งตนเองได้ ค่าใช้จ่ายลดลง เอาเวลาไปทำสวนทำไร่มากขึ้น สิ่งเหล่านี้ ช่วยทำให้จิตใจเข้มแข็งขึ้น"

ปัจจุบัน กรองทิพย์ปรับวิถีชีวิตใหม่ ที่นาของสามีที่มีพื้นที่เกือบไร่ ถูกปรับเปลี่ยนจากนาที่ใช้สารเคมีสูง ทำเพื่อขาย และไม่ได้บริโภคเอง มาเป็นการปลูกข้าวไรซ์เบอร์รี่อินทรีย์ และส่งขายในกลุ่มเกษตรกร เรียนรู้วิถีพึ่งพาตนเองมากขึ้น ปลูกผักสวนครัว เลี้ยงไก่ เพื่อลดรายจ่าย และทำงานรับจ้างเป็นรายได้เสริม

กรองทิพย์ สามารถพึ่งพาตนเองเรื่องอาหารได้มากขึ้น มีเพื่อนฝูงพรรคพวกในการพึ่งพาให้คำปรึกษาในการประกอบอาชีพ สุขภาพกาย และใจภายในครอบครัวดีขึ้น ทำให้ครอบครัวกลับมามีความปกติสุขอีกครั้ง

สำเนียง ฮวดลิ้ม:

ลงทุนทำเกษตรขนาดใหญ่ สุดท้ายได้ฟุ้งเกษตรพอเพียง

“สำเนียง ฮวดลิ้ม” อายุ 68 ปี มีเชื้อสายไทย-มอญ มีพี่น้องทั้งหมด 7 คน สำเนียงเป็นบุตรคนที่ 3 ของครอบครัว เดิมที ต้นตระกูลปู่ย่าตายายของสำเนียงอาศัยอยู่แถวๆ ย่านบางกระบือ ในเขตปริมณฑลของกรุงเทพฯ หลังจากนั้น จึงย้ายถิ่นฐานอีกหลายครั้ง จนมาอยู่ที่บ้านเขาราบ ตำบลเตาปูน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

สำเนียงไม่มีที่ดิน มรดกตกทอดจากพ่อแม่ แต่มีที่ดินที่สำเนียงได้ซื้อเอง หลังแต่งงาน และแยกครอบครัวออกมา แปลงแรกพื้นที่ 9 ไร่ 2 งาน และแปลงที่ 2 พื้นที่ 15 ไร่ 2 งาน ซึ่งเป็นที่ดิน แปลงที่ปลูกบ้านอาศัยอยู่ในปัจจุบัน

จุดเริ่มต้นวงจรหนี้นอกระบบ

วงจรหนี้สินของครอบครัวสำเนียง เริ่มต้นในราวปี พ.ศ. 2534 สำเนียง ได้นำที่ดินแปลง 9 ไร่ จำนองกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) เพื่อเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้ จำนวน 400,000 บาท ช่วงนั้น สำเนียงนำเงินที่กู้มาทั้งหมด ใช้จ่ายไปกับการลงทุนด้านการเกษตร เริ่มจากการ ปรับรูปที่ดินแปลง 15 ไร่ จากที่นาให้เป็นที่สวน ปลูกมะพร้าว น้ำหอม ปลูก กระท้อน เลี้ยงไก่ เลี้ยงปลาในร่องสวน ปลูกมะม่วงโชคอนันต์ และพืชผักสวน ครัวอื่นๆ อีกหลายชนิด

“ช่วงปี สองปีแรกนั้น แปลงสวยงามมากๆ มองไปทางไหนเขียวครึ้มไปหมด เนื่องจากเราลงทุนอย่างหนัก เราจึงใจชื้น รอเก็บเกี่ยวผลผลิตเพื่อขาย” แต่เพราะ ครอบครัวสำเนียง ไม่มีความรู้เรื่องการทำเกษตรแบบผสมผสานแต่อย่างใด การ ลงทุนในครั้งนั้น จึงไม่ได้ผลผลิตดีเท่าที่ควร และสำเนียงประสบปัญหาภาวะ ขาดทุน

ในช่วงปี พ.ศ. 2537 สำเนียงได้นำที่ดินแปลง 15 ไร่ ไปค้ำประกันเงินกู้ กับ ธนาคารกรุงไทย หลังประสบภาวะขาดทุนจากการลงทุนด้านการเกษตรที่ผ่านมา สำเนียงยื่นขอกู้เงิน จำนวน 800,000 กว่าบาท แล้วนำเงินที่กู้จำนวนหนึ่งไป ใช้หนี้ ธ.ก.ส. จนหมด เงินกู้จำนวนที่เหลือ สำเนียงใช้สำหรับการลงทุนรับซื้อขิง ไม้ไผ่สาน แล้วนำไปขายต่อ ซึ่งช่วงแรกๆ ธุรกิจรับซื้อ-ขายขิง เหมือนจะประสบ

ความสำเร็จ ไม่มีอุปสรรคใดๆ แต่ต่อมาไม่นาน เมื่อรัฐประกาศปิดป่า ไม่ให้คน
เข้าใช้ประโยชน์จากป่า คนทำอาชีพจักสานจึงต้องล้มเลิกอาชีพไป และส่งผล
มายังธุรกิจของสำเนียง ซึ่งหาแหล่งรับซื้อได้น้อยลง ธุรกิจนี้ จึงค่อยๆซบเซาลง

ในช่วงที่สำเนียงมองหาอาชีพเสริมอยู่นั้น ลุงของสำเนียงได้แนะนำให้รู้จัก
เพื่อนของลุง ที่มีประสบการณ์ในการทำรองเท้าแตะส่งขายให้กับโรงงาน ซึ่งต่อ
มา เพื่อนลุงคนนี้ได้เข้ามาชักชวนสำเนียงทำธุรกิจรองเท้าแตะ โดยให้สำเนียงเป็น
ผู้ลงทุนด้านการเงิน ส่วนเพื่อนของลุงจะลงทุนด้านแรงงาน และสมอง รวมถึงเป็น
ผู้ประสานงานด้านการค้า ระหว่างสำเนียง และบริษัทในกรุงเทพฯ แม้สำเนียง
จะไม่มีความรู้ด้านอาชีพทำรองเท้าแตะเลยก็ตาม แต่ก็ได้ยอมรับข้อเสนอนี้

ต่อมา เพื่อนของลุงเกิดติดใจกับสำเนียงจึงได้เลิกติดต่อไป ทำให้สำเนียง
ต้องเดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อส่งรองเท้าไปขายให้กับโรงงานเอง แม้ธุรกิจ
รองเท้าจะสามารถเดินหน้าไปได้บ้าง แต่ก็กันไปแบบติดลบทุกวัน และธุรกิจ
การรับซื้อ-ขายแข่ง ก็ซบเซาลงเรื่อยๆ สำเนียงจึงคิดหาช่องทางที่จะนำเงิน
มาหมุน หรือลงทุนต่อไป

ปี พ.ศ. 2539 สำเนียงได้เจรจาขอกู้เงินกับธนาคารกรุงไทยเพิ่มอีก เป็นจำนวน
กว่า 1,800,000 บาท โดยใช้สิทธิ์จากหลักทรัพย์เดิม คือ โฉนดที่ดินแปลง 15 ไร่
รวมเป็นยอดเงินกู้จากธนาคารกรุงไทยทั้งสิ้น ประมาณ 2,700,000 บาท เงิน
จำนวนนี้ สำเนียงนำมาใช้ลงทุนเพิ่มเติมในธุรกิจผลิตรองเท้าแตะ แต่ก็ไม่เป็น
ผล สำเนียงอดทนทำธุรกิจนี้ต่ออีกไม่นาน จึงล้มเลิกกิจการไป

เผชิญวิกฤตชีวิตจากหนี้ในระบบ

หลังจากที่ล้มเลิกธุรกิจรองเท้าแตะ สำเนียงมองหาช่องทางประกอบอาชีพใหม่ คือ การเพาะเห็ดนางฟ้าขาย ซึ่งแรกเริ่ม ได้ไปติดต่อขอซื้อก้อนเชื้อเห็ด จากจังหวัดนครปฐม โดยยืมรถ 6 ล้อของน้องเขย เป็นพาหนะในการขนส่งก้อนเชื้อเห็ดมาที่โรงเพาะเห็ดที่บ้าน แต่การขนส่งก้อนเชื้อเห็ดครั้งนี้ ได้เกิดปัญหาารถ 6 ล้อ หม้อน้ำไหม้ระหว่างทาง ทำให้สำเนียงต้องขาดทุนหนักห้าสอง เป็นค่าก้อนเชื้อเห็ด และค่าซ่อมรถบรรทุกอีก 60,000 บาท

ด้วยความคิดน้อยเนื้อ ต่ำใจ ที่ว่า ธุรกิจที่ตนเองลงทุนไปนั้น ไม่สามารถสร้างรายได้ หรือทำกำไรให้กับครอบครัว ส่งผลไปถึงสภาพจิตใจของสำเนียง ถึงขั้นลุกขึ้นมาโวยวาย อย่างคนเสียสติต่อหน้าแม่ของตนเอง และทางออกของชีวิตที่สำเนียงคิดในเวลานั้น ก็คือ การฆ่าตัวตาย

ในช่วงเริ่มต้น ก้อนเห็ดนางฟ้าที่สำคัญเพาะไม่ให้เกิดผลผลิตแม้แต่ก้อนเดียว เนื่องจากอบก้อนเชื้อเห็ดไม่สะอาดพอ เมื่อไม่มีรายได้เข้า สำเนียงจึงต้องกู้ยืมเงินจากเพื่อนบ้าน และน้องสาว เพื่อตัดดอกเบี๋ยธนาคารไปเรื่อยๆ

การกู้ยืมเงินจากเพื่อนบ้าน สำเนียงจะกู้เป็นก้อนใหญ่ ก้อนละ 200,000 บาท ถึง 500,000 บาท และจะกู้ระยะยาว 1 ปี หลังจากนั้น ค่อยขอกู้ยืมจากเพื่อนบ้านรายใหม่ เพื่อนำเงินมาตัดดอกเบี๋ยธนาคาร ตัดดอกเบี๋ยเงินกู้ของเพื่อนบ้านรายเดิม และใช้จ่ายเป็นเงินหมุนเวียนในครอบครัว

ช่วงนั้นเป็นช่วงที่สำเนียงเริ่มก่อตั้งกลุ่มแม่บ้านเพื่อทำขนมจีน จากการส่งเสริมของเจ้าหน้าที่จากอำเภอโพธาราม อีกทั้ง สำเนียง พอมีความรู้สืบทอดมาจากพ่อ แม่อยู่บ้าง แต่หลังจากทำได้ไม่นาน กลุ่มก็ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากองค์ความรู้ด้านการทำขนมจีนมีไม่มากพอ ขนมจีนที่ได้ไม่เป็นเส้นในท้ายที่สุดกลุ่มแม่บ้านจึงยุบไป

ท่ามกลางภาวะธุรกิจทุกอย่างล้มเหลว ส่งผลให้ภาวะทางการเงินของครอบครัวสำเนียงต้องติดลบทุกด้าน สำเนียงขอกู้ยืมเงินจากแหล่งต่างๆ ไม่ได้ประกอบกับการติดตามทวงถามหนี้จากเจ้าหนี้รายต่างๆ ในท้ายที่สุด สำเนียงและครอบครัวจึงตัดสินใจขายที่ดินของแปลง 9 ไร่ ให้กับคนต่างถิ่น เพื่อนำเงินมาใช้คืนเงินกู้เจ้าหนี้นอกระบบแหล่งต่างๆ หลังจากนั้น สำเนียง และครอบครัวจึงต้องเช่าที่นาที่เคยเป็นของตนเองเพื่อทำนา ซึ่งสร้างความเศร้าใจให้กับครอบครัวของสำเนียงมาก

ในช่วงที่เกิดภาวะหนี้สินล้นตัว ไม่มีความสามารถในการใช้คืน ได้ทำให้เกิดผลกระทบทางด้านจิตใจกับคนในครอบครัวสำเนียงหลายประการ เช่น

- ภาวะของความเครียด ทำให้เกือบบาทางตัดปัญหาด้วยวิธีการฆ่าตัวตาย
- เกิดความตึงเครียดกับสมาชิกในครอบครัว อารมณ์คนในครอบครัวเศร้าหมอง
- ตลอดระยะเวลาที่เป็นหนี้ และไม่สามารถชำระคืน ทำให้ไม่กล้าออกนอกบ้านไปเผชิญหน้ากับเพื่อนบ้าน ต้องทำตัวเหมือนหลบซ่อนผู้คน อยู่ตลอดเวลาด้วยความอาย
- ทำให้ปลง ในความจริงของชีวิต เนื่องจากช่วงที่สำเนียงไม่มีหนี้สิน สำเนียงเป็นคนมีหน้า มีตาในสังคม ไปไหน มาไหนมีคนยกมือไหว้ เพื่อนบ้านให้ความเกรงใจ เคารพรัก ช่วงเทศกาลงานบุญ หรือประเพณีต่างๆ มักได้รับเชิญให้พูดบนเวที แต่ช่วงที่มีหนี้สินติดตัว เพื่อนบ้านที่เคยคบค้าสมาคมด้วย คอยหลบหน้า เนื่องจากกลัวว่าจะถูกขอยืมเงิน

บทเรียนและทางออกของปัญหาหนี้ในระบบ

หลังจากประสบปัญหาชีวิตครั้งใหญ่ สำเนียงได้ใช้เวลาราว 2 เดือน หยุดคิดทบทวนประสบการณ์ความล้มเหลวของชีวิต ตลอดระยะที่ผ่านมา จนได้แรงกระตุ้นให้ตนเองลุกขึ้นมา เริ่มต้นอีกรอบ ด้วยความคิดที่ว่า “หากเราไม่สู้ แล้วเราจะทำอะไรต่อไป” หลังจากตั้งหลักได้ สำเนียงได้สมัครเป็นสมาชิกของกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร (กฟก.) เพื่อขอใช้สิทธิให้ กฟก. ชื้อหนี้จากธนาคารกรุงไทย และตัดสินใจเดินทางไปยังทำเนียบรัฐบาล เพื่อร้องเรียนกับนายกรัฐมนตรี รวมทั้งทำหนังสือขอยับยั้งการยึดที่ดินขายทอดตลาดของธนาคารกรุงไทย เพื่อนำไปยื่นต่อกรมบังคับคดีก่อนการประกาศขายรอบที่ 2 ซึ่งทำให้กรมบังคับคดีประกาศยกเลิกการขายทอดตลาด

ต่อมา กฟก. ได้ซื้อหนี้ จากธนาคารกรุงไทยมาไว้ที่ กฟก. และสำเนียง ได้ผ่อนชำระหนี้ให้กับ กฟก. แทน จนถึงปัจจุบัน รวมระยะเวลาที่ใช้หนี้มาแล้ว 2 ปี ปีละ 93,000 บาท ปัจจุบันเหลือหนี้ค้างชำระที่ กฟก. จำนวน 1,250,000 บาท ซึ่งจะต้องชำระคืน ภายในระยะเวลา 15 ปี

ในด้านการฟื้นฟูอาชีพ สำเนียงได้รวบรวมสมาชิกกลุ่มแม่บ้านกลุ่มเดิมอีกครั้ง เพื่อทำขนมจีนร่วมกัน ในคราวแรก ตั้งใจให้ร่วมลงทุนทำขนมจีนด้วยกัน แต่เพื่อนบ้านไม่พร้อม สำเนียงจึงเป็นผู้ลงทุนให้ และจ่ายค่าจ้างเป็นรายวันให้กับสมาชิกทุกคนแทน

นับแต่นั้นเป็นต้นมา สำเนียง และครอบครัว ก็ได้ใช้องค์ความรู้เกี่ยวกับการทำเส้นขนมจีนที่เคยมีอยู่เดิม ประกอบกับการเรียนรู้ แก๊วสถานการณ์ และปรับ-ประยุกต์วิธีการทำไปเรื่อยๆ จนเกิดความชำนาญ พร้อมกับการทำการตลาดจากจุดเล็กๆ ด้วยการนำเส้นขนมจีนไปวางขายด้วยตนเองที่ตลาดสด จนลูกค้าเริ่มรู้จัก และสั่งทำเส้นขนมจีนมากขึ้น ทำยที่สุด จึงมีลูกค้ามาสั่ง และรับถึงที่บ้าน จากจุดนั้น ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวสำเนียงค่อยๆ พ้นตัวขึ้น จนสามารถนำเงินไปใช้คืนให้กับเจ้าหนี้เงินกู้รายต่างๆ ที่ไปขอกู้ยืมมา ในช่วงก่อนหน้านั้นจนหมดทุกราย อีกทั้ง ยังสามารถซื้อที่ดินแปลง 9 ไร่ กลับคืนมาได้ด้วย

ข้อเสนอแนะของสำเนียง ต่อการแก้ปัญหาหนี้นอกระบบของเกษตรกรรายอื่น และหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง คือ 1) เกษตรกรไม่ควรคิดทำอะไรที่ตัวเองไม่ถนัด หรืออย่าทำให้เกินตัว รวมทั้งควรระลึกไว้เสมอว่า บรรพบุรุษของเกษตรกรทำอะไร ทำไมเขาถึงไม่เป็นหนี้ 2) ปัญหาที่เกิดขึ้น เกิดจากความอยากภายในจิตใจ อยากรวยกว่าที่มีอยู่ จึงแสวงหาช่องทางอย่างขาดสติ 3) เมื่อเกิดปัญหาแล้วต้องตั้งสติ ตั้งสติกลับมาให้ได้ อย่าคิดหวังเพียงให้คนอื่นช่วยเรา แต่เราต้องช่วยตัวเองก่อนเป็นลำดับแรก 4) การแก้ไขปัญหานี้นอกระบบ ต้องใช้วิธีเจรจาขอชำระหนี้คืนเป็นงวดๆ และเป็นรายๆ ไป จนกว่าจะหมด 5) รัฐควรทำหน้าที่

จัดหาแหล่งเงินทุนปลอดดอกเบี้ย สำหรับให้เกษตรกรกู้เพื่อการลงทุนประกอบ
อาชีพ และไม่ต้องตกอยู่ในวงจรหนี้สินอย่างที่เป็นอยู่

การสูญเสียที่ดินจาก ปัญหาหนี้ในระบบ

ทีมวิจัยมูลนิธิชีวิตไท

การวิจัยเรื่องการสูญเสียที่ดินของเกษตรกร จาก ปัญหาหนี้ในระบบ มีข้อค้นพบว่า ปัญหาหนี้ในระบบของเกษตรกรเกี่ยวข้องกับหลายเหตุปัจจัย ไม่ได้มีเหตุผล จากการขาดแคลนเงินลงทุนทำการเกษตร และเงินหมุนเวียนใช้จ่ายในครอบครัวเพียงอย่างเดียว เท่านั้น แต่ปัญหาหนี้ในระบบของเกษตรกร เชื่อมโยงกับประเด็นปัญหาทางโครงสร้างสังคม เช่น การขาดการศึกษาของเกษตรกร การขาดแคลนที่ดิน อันเป็นปัจจัยการผลิตสำคัญ การเข้าถึงแหล่งเงินทุนในระบบ เพราะยากจน และไม่มีหลักทรัพย์ เมื่อเกิดปัญหาเป็นคดีความก็ไม่สามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้ ทางออกของปัญหาหนี้ในระบบที่ผ่านมา การช่วยเหลือจากภาครัฐ ยังไม่มีประสิทธิภาพครอบคลุมเพียงพอ เนื่องจาก ยังไม่มีนโยบาย และหน่วยงานที่ดูแลแก้ปัญหาหนี้ในระบบ

ที่ครอบคลุมโดยตรง เกษตรกรจึงต้องแก้ปัญหาด้วยตนเอง และพึ่งพากลุ่มเกษตรกรที่รวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือ และแก้ไขปัญหาร่วมกันเป็นหลัก

สาเหตุปัญหาหนี้ในระบบเกษตรกร

การวิเคราะห์สาเหตุปัญหาหนี้ในระบบเกษตรกร ทำให้เข้าใจถึงปัจจัยที่ส่งผล และสืบเนื่องทำให้เกษตรกรเข้าสู่วงจรหนี้ในระบบ และไม่สามารถออกจากวงจรนี้ได้ จนนำไปสู่ การสูญเสียที่ดิน ทรัพย์สิน และที่อยู่อาศัย สาเหตุการเป็นหนี้ในระบบเกษตรกร สรุปได้โดยย่อ คือ

1. การทำการผลิตในระบบที่ไม่เอื้อต่อการพึ่งตนเอง และการขาดแคลนที่ทำกิน

ระบบเศรษฐกิจทางการเกษตรที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้ระบบการผลิตของเกษตรกร เปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อการพึ่งตนเอง หรือการทำการผลิตเพื่อยังชีพ เหลือบริโภคจึงขาย ซึ่งมีค่าใช้จ่ายต้นทุนการผลิตที่ต่ำ เพราะใช้ปัจจัยการผลิตภายในแปลงเกษตรของตนเอง มาเป็นระบบการผลิตที่มีเป้าหมายเพื่อการค้า และส่งขายในตลาดเป็นหลัก โดยไม่ได้มีเป้าหมาย เพื่อการบริโภคอีกต่อไป ทำให้เกษตรกร จำเป็นต้องใช้เงินลงทุนทำการเกษตรสูงขึ้นกว่าเดิม เพื่อให้มีรายได้ที่เพียงพอ รวมถึง ต้องใช้พื้นที่เพื่อทำการเกษตรเพิ่มมากขึ้นด้วย

เกษตรกรต้องกู้เงิน ทั้งจากสถาบันการเงินในระบบ และเจ้าหนี้ในระบบ เพื่อซื้อที่ทำการเกษตรที่ตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย ด้วยสถานการณ์ที่เกษตรกรปัจจุบัน มักมีที่ทำกินน้อย ไม่เพียงพอต่อการทำเกษตร เนื่องจากบรรพบุรุษ และพ่อแม่ ไม่ได้มีที่ทำกิน หรือมีที่ดินน้อย จึงแบ่งให้ลูกหลานได้ไม่เพียงพอ หรือเคยสูญเสียที่ดินมาก่อนในอดีต

นอกจากนี้ เกษตรกรต้องกู้ยืมเงิน ทั้งจากสถาบันการเงินในระบบ และเจ้าหนี้ยนอกระบบ เพื่อนำเงินมาลงทุนซื้อปัจจัยการผลิตทำการเกษตร ทั้งพันธุ์กล้าไม้ ปุ๋ยเคมี สารเคมีการเกษตร เนื่องจากการทำการผลิตในระบบเกษตรเคมีปัจจุบัน เกษตรกรไม่สามารถพึ่งพาปัจจัยการผลิตของตนเองได้ แต่ต้องซื้อปัจจัยการผลิตทั้งหมดจากภายนอก ด้วยราคาที่สูง และไม่ได้มีการควบคุมจากรัฐ

ขณะเดียวกัน เมื่อเกษตรกรต้องลงทุนทำการเกษตร ด้วยการกู้ยืมเงิน จากสถาบันการเงิน หรือเจ้าหนี้ยนอกระบบ ซึ่งต้องแบกรับภาระดอกเบี้ย แต่เกษตรกรกลับไม่มีความรู้ และทักษะที่มากพอ ในระบบเกษตรแบบใหม่ที่ใช้เงินลงทุนสูง ทำให้เกษตรกรตกอยู่ในภาวะเสี่ยง โดยไม่มีหลักประกันว่า จะมีรายได้จากการลงทุนการผลิตคุ้มกับเงินทุนที่ลงไปหรือไม่ การศึกษาพบว่า เกษตรกรต้องกู้ยืมเงินจากหลายแหล่งมากขึ้น เมื่อประสบปัญหาขาดทุนจากการผลิต และไม่สามารถหาเงินมาชำระหนี้ที่ค้างไว้เดิมได้ โดยเฉพาะหนี้ที่คงค้างกับสถาบันการเงินในระบบ เกษตรกรจะใช้วิธีกู้เงินจากแหล่งเงินกู้นอกระบบ เพื่อนำเงินมาชำระดอกเบี้ยให้กับแหล่งเงินกู้ในระบบแทน รวมถึง การนำเงินจากแหล่งเงินกุนอกระบบ ไปหมุนเวียนใช้จ่ายในครอบครัว เนื่องจากเกษตรกรมีรายได้ไม่เพียงพอ และไม่มีแหล่งรายได้เสริมในครอบครัว

ระบบการผลิตการเกษตรสมัยใหม่ที่ต้องใช้สารเคมี ซึ่งมีต้นทุนการผลิตสูง ต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิต ทั้งปุ๋ยเคมี สารเคมีการเกษตร เครื่องจักร และแรงงานจากภายนอกเป็นหลัก ทำให้เกษตรกรอยู่ในภาวะเสี่ยง ตั้งแต่เริ่มลงทุนทำการผลิต รวมทั้ง ความเสี่ยงที่สามารถเกิดขึ้นได้จากภัยธรรมชาติ โรคภัย และแมลงระบาด ซึ่งเป็นปัจจัยที่ควบคุมไม่ได้ ทำให้เกษตรกรไม่อยู่ในฐานะผู้ผลิตที่มีความมั่นคง และมีหลักประกันแต่ประการใด เมื่อมาประจวบกับเงินลงทุนทำการเกษตรเริ่มต้น ก็เป็นเงินลงทุนที่มีภาระค่าใช้จ่ายดอกเบี้ยสูง และอัตราดอกเบี้ย

สามารถเพิ่มสูงขึ้นได้อีก หากไม่สามารถชำระคืนตามกำหนด ปัจจัย และเงื่อนไข การทำการผลิตในระบบดังกล่าวเช่นนี้ ทำให้เกษตรกรประสบความยากลำบาก ที่จะหลุดพ้นจากภาวะหนี้สินจากการทำการผลิตได้ และหากเกิดภาวะฉุกเฉิน วิกฤตมีภัยธรรมชาติทำลายผลผลิตของเกษตรกรด้วยแล้ว ก็จะเป็นเรื่องที่ยาก มากขึ้นอีก ที่เกษตรกรจะหลุดจากบ่วงที่เพิ่มสูงขึ้น แต่จะยังทำให้เกษตรกรมี หนี้สินมาก จำนวนแหล่งทั้งในระบบ และนอกระบบเพิ่มขึ้นด้วย

2. การขาดหลักประกันทางรายได้ที่แน่นอน และสวัสดิการสังคมรองรับ ที่เพียงพอ

เกษตรกรต้องหันไปพึ่งแหล่งเงินกู้นอกระบบ เมื่อเกิดเหตุไม่คาดคิด ในการทำการเกษตร เช่น เกิดภาวะภัยธรรมชาติ ทำลายผลผลิตการเกษตร หรือเกิดภาวะราคาผลผลิตการเกษตรตกต่ำ ทำให้เกษตรกรขายผลผลิต การเกษตรได้ไม่คุ้มทุน ขาดทุน และไม่มีรายได้หมุนเวียนในครอบครัว หรือกรณี เกิดเหตุการณ์ฉุกเฉินขึ้นในครอบครัว เช่น คนในครอบครัวเจ็บป่วยกระทันหัน เกิดอุบัติเหตุ หรือเพิ่งรู้ว่า ที่ดินของคนในครอบครัวกำลังจะถูกยึด และต้องเร่ง หาเงินมาช่วยเหลือ

การที่เกษตรกรต้องพึ่งแหล่งเงินกู้นอกระบบเมื่อเกิดเหตุฉุกเฉิน ในครอบครัว เนื่องจากแหล่งเงินกู้นอกระบบเข้าถึงได้ง่าย อยู่ใกล้ตัว และใน บางกรณี เกษตรกรกับเจ้านั้นนอกระบบ มีความสัมพันธ์รู้จัก มักคุ้นกันมาก่อน เช่น เป็นญาติ เป็นเพื่อนบ้านในชุมชน เป็นผู้ใหญ่บ้าน หรือแม้แต่ผู้ปล่อยเงินกู้ ในชุมชนใกล้เคียง ซึ่งแหล่งเงินกู้เหล่านี้ นอกจากให้เงินกู้ยืม โดยคิดอัตรา ดอกเบี้ยไม่สูงแล้ว ยังมีเป้าหมายเพื่อช่วยเหลือกันเองในชุมชนอีกด้วย ซึ่งความ สัมพันธ์และการรู้จักมักคุ้นกัน เจ้านั้นนอกระบบ ประเภทอยู่ในชุมชนเดียวกัน หรือชุมชนใกล้เคียงนี้ ปล่อยเงินกู้ให้กับเกษตรกรได้โดยง่าย ไม่ต้องใช้เอกสาร

ในการกู้ยืมเหมือนเช่นแหล่งเงินกู้ในระบบ ที่ต้องมีการตรวจสอบความสามารถในการชำระคืน และใช้เวลาระดับหนึ่งก่อนที่จะปล่อยเงินให้กู้ยืม

การหันไปพึ่งพิงแหล่งเงินกู้ในระบบบ่อยครั้ง เมื่อเกิดเหตุการณ์ไม่คาดคิดในการลงทุนทำการเกษตร หรือเกิดภาวะฉุกเฉินขึ้นในครอบครัว แสดงให้เห็นภาพสะท้อนของอาชีพทำการเกษตรว่า เกษตรกรไม่ได้มีความมั่นคงในอาชีพทำการเกษตรแต่อย่างใด เนื่องจาก ไม่มีหลักประกันทางรายได้ที่แน่นอน และไม่มีเงินเก็บออม รวมถึงไม่มีหลักประกันการดำเนินชีวิต หรือสวัสดิการสังคมรองรับที่เพียงพอ เช่น การประกันความเสียหายของพืชผลการเกษตร อันเนื่องมาจาก ภัยธรรมชาติคุกคาม การประกันราคาผลผลิตเบื้องต้นที่ไม่ขาดทุน และการประกันรายได้ขั้นต่ำ สำหรับเกษตรกรผู้ปลูกพืชชนิดต่างๆ การได้รับเงินช่วยเหลือฉุกเฉิน หากประสบปัญหา ไม่คาดคิดขึ้นในครอบครัว หรือแม้แต่การเข้าถึงแหล่งเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ หรือปลอดดอกเบี้ยสำหรับเกษตรกรผู้ประสบปัญหาความเดือดร้อน สิ่งเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นว่า เกษตรกรอยู่ในสถานะที่มีความเปราะบางทางเศรษฐกิจ และพร้อมที่จะเดินเข้าสู่เส้นทางหนี้ในระบบ ส่วนหนึ่ง เพราะไม่สามารถเข้าถึงความช่วยเหลือของภาครัฐ หรือไม่ได้รับการสนับสนุนสวัสดิการจากรัฐที่เพียงพอ

ในทางกลับกัน เกษตรกรสามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้ในระบบ ทั้งจากภายในชุมชนที่มีเป้าหมายการช่วยเหลือกันเอง ระหว่างเกษตรกรได้ง่ายมากกว่า หรือแม้แต่จากแหล่งเงินกู้ในระบบจากภายนอกชุมชน ที่มีลักษณะเป็นการดำเนินธุรกิจที่เอาเปรียบเกษตรกร หรือมีเป้าหมายในการยึดที่ทำกินของเกษตรกรในบางกรณี

3. การเข้าไม่ถึงแหล่งเงินกู้ในระบบ และไม่อยู่ในเงื่อนไขที่จะกู้เงินในระบบได้

เกษตรกรบางราย โดยเฉพาะเกษตรกรที่มีฐานะยากจนมาก จะเข้าไม่ถึงแหล่งเงินกู้ในระบบ หรือไม่อยู่ในเงื่อนไขที่จะกู้เงินจากแหล่งเงินกู้ในระบบได้ ทั้งด้วยสาเหตุที่ไม่มีข้อมูล ไม่มีความรู้ ว่า หนี้ในระบบมีเงื่อนไขในการกู้ยืมอย่างไร รวมถึงไม่มีหลักทรัพย์ใดๆ ที่จะนำมาใช้ค้ำประกันเงินกู้ในระบบ

ในรายที่เป็นเกษตรกรยากจน มีรายได้ หรืออาชีพที่ไม่แน่นอน เช่น เกษตรกรรับจ้างในภาคเกษตร หรือเกษตรกรรับจ้างรายวัน จะไม่อยู่ในเงื่อนไขที่จะกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินกู้ในระบบ เนื่องจากแหล่งเงินกู้ในระบบไม่ได้มีเงื่อนไขการพิจารณาให้เงินกู้ยืมกับเกษตรกรยากจนที่มีความจำเป็น หรือมีความเดือดร้อนเป็นเงื่อนไขหลัก แต่จะพิจารณาเงื่อนไขการให้กู้ จากศักยภาพในการชำระคืนของเกษตรกรเป็นสำคัญ อันดับแรก ทำให้โอกาสการกู้ยืมเงินในระบบของเกษตรกรยากจน ซึ่งมีศักยภาพในการชำระคืนต่ำอยู่แล้ว จึงไม่อยู่ในเงื่อนไขที่จะกู้เงินจากแหล่งเงินกู้ในระบบได้

แตกต่างจากแหล่งเงินกู้นอกระบบ ที่ไม่มีเงื่อนไขดังกล่าวมา หากเป็นแหล่งเงินกู้นอกระบบที่อยู่ในกลุ่มเครือข่าย หรือชุมชน แม้จะเรียกเก็บดอกเบี้ยในอัตราที่สูงกว่าแหล่งเงินกู้ในระบบ แต่การพิจารณาให้กู้ยืม มักดูจากความจำเป็นเร่งด่วน และความเดือดร้อนของเกษตรกรควบคู่ไปด้วย

ในขณะที่แหล่งเงินกู้นอกระบบที่ดำเนินการเป็นธุรกิจ มักปล่อยเงินให้กับเกษตรกรกู้ยืมโดยไม่มีเงื่อนไขใดๆ นอกจากเกษตรกรต้องชำระคืนเงินต้น พร้อมดอกเบี้ยทุกวัน ตามวงเงิน และเวลา ตามที่นายหน้าเงินกู้นอกระบบกำหนด ดังนั้น เมื่อเกิดปัญหาขาดทุนจากการผลิต เกิดภาวะฉุกเฉิน และความเดือดร้อนขึ้นในครอบครัว เกษตรกรยากจนที่ไม่มีหลักทรัพย์ จึงไม่มีทางเลือก และหันไป

ฟังฟังแหล่งเงินกู้ในระบบ แม้ว่า อัตราดอกเบี้ยจะสูงกว่าแหล่งเงินกู้ในระบบ
มากหลายเท่าตัวก็ตาม

4. การขาดความรู้และทักษะการประกอบอาชีพ การวางแผนการลงทุน การออมและการใช้จ่าย

เงื่อนไขสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่กดดันให้เกษตรกรหันไปฟังฟังแหล่งเงินกู้
นอกระบบ คือ ความล้มเหลวในการประกอบอาชีพทางการเกษตร ผลจากการ
เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ทำให้เกษตรกรปัจจุบัน มุ่งทำการผลิตเพื่อการค้า
และหารายได้เป็นหลัก แต่พบว่า เกษตรกรกลับยังไม่มีความรู้ และทักษะที่
เพียงพอ ในการลงทุนทำการผลิตในระบบเกษตรแผนใหม่ ที่ใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมี
กำจัดศัตรูพืช และพืชพันธุ์ใหม่ ซึ่งต้องดูแลรักษาอย่างดี เนื่องจากเกษตรกร
ไม่มีความรู้ และภูมิปัญญาดั้งเดิมในการทำเกษตรแบบใหม่นี้ และหากไม่ได้รับ
การศึกษา หรือการฝึกอบรมทางด้านเกษตรมาดีพอ ก็จะไม่สามารถอยู่รอด
ทางเศรษฐกิจได้ จากการทำเกษตรดังกล่าว

กรณีที่เกษตรกรหันไปฟังฟังแหล่งเงินกู้นอกระบบ เมื่อประสบปัญหาขาดทุน
หรือล้มเหลวในการลงทุนทำการผลิต เช่น ประสบปัญหาโรค และแมลงระบาด แต่
ไม่สามารถแก้ไขสถานการณ์ได้ หรือเมื่อประสบกับปัญหาภัยธรรมชาติ ผลผลิต
การเกษตรมักเสียหายทั้งหมด ไม่สามารถกู้คืนให้เสียหายบางส่วนได้ ยิ่งหาก
เกษตรกรประสบปัญหาขาดทุน จากการผลิตซ้ำซาก หลายฤดูกาลติดต่อกัน ก็จะมี
ยิ่งผลักดันให้เกษตรกร หันไปฟังฟังแหล่งเงินกู้นอกระบบหลายแหล่งมากขึ้น เพื่อ
หาเงินมาลงทุนเพิ่ม และหมุนเวียนใช้จ่ายในครอบครัวยามขาดแคลน

ความรู้ ทักษะในการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะการทำเกษตรรูปแบบใหม่
ที่ใช้ปัจจัยการผลิตเป็นสารเคมีภายนอกทั้งหมด และต้องการการดูแลรักษาอย่างดี

จึงกลายเป็นความรู้ใหม่ หากเกษตรกรรุ่นเก่า ไม่ปรับตัวที่จะเรียนรู้ หรือค้นหาความรู้ในสิ่งใหม่เหล่านี้ เพิ่มเติมอย่างสม่ำเสมอ เกษตรกรก็จะมีแนวโน้มขาดทุนจากการผลิต แม้ว่า จะลงทุนไปแล้วจำนวนมากก็ตาม

ไม่แตกต่างกันจากการลงทุนประกอบอาชีพนอกภาคเกษตร การศึกษาพบว่า เกษตรกรที่ต้องการมีอาชีพเสริม และลงทุนประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรเพิ่มเติม เช่น การค้าขาย หรือการแปรรูปผลผลิตการเกษตร เกษตรกรมีแนวโน้มไม่มีความรู้ และทักษะที่เพียงพอในลงทุนประกอบอาชีพของตน ทั้งที่ต้องใช้เงินลงทุนจำนวนมาก และมีโอกาสเสี่ยงกับการประสบปัญหาการขาดทุนก็ตาม

การขาดความรู้ และทักษะในการวางแผนการใช้จ่ายเพื่อการลงทุน ทั้งในและนอกภาคเกษตร การประเมินความเสี่ยงจากการผลิต และการวางแผนทางการเงิน เพื่อให้เกิดความสมดุลของรายได้ และรายจ่ายของครอบครัว จึงกลายเป็นปัญหาสำคัญ และเป็นสาเหตุหนึ่ง ที่ทำให้เกษตรกรไม่สามารถบริหารจัดการการเงิน การลงทุนของครอบครัว จึงเป็นผล ผลักดันให้เกษตรกรหันไปพึ่งพิงแหล่งเงินกู้นอกระบบ

รูปแบบและลักษณะหนี้นอกระบบของเกษตรกร

หนี้นอกระบบของเกษตรกรมีหลายรูปแบบ มีทั้งรูปแบบที่เกษตรกรกู้ยืมกันเอง เพื่อช่วยเหลือกัน เป็นการพึ่งพาอาศัยกันของคนในชุมชน ญาติ พี่น้อง เพื่อนบ้านใกล้เคียง หรือแม้แต่คนรู้จักกันนอกชุมชน ที่ปล่อยเงินให้กู้ยืม แต่ไม่ได้คิดดอกเบี้ยสูงจนเกินไป เช่น การคิดดอกเบี้ยที่อัตราร้อยละ 3 ต่อเดือน หรือร้อยละ 36 ต่อปี ซึ่งเกษตรกรผู้กู้ พอใจที่จะกู้ยืมชั่วคราว เพื่อแก้ปัญหาความเดือดร้อนเฉพาะหน้าของครอบครัว การกู้หนี้นอกระบบรูปแบบนี้ จึงไม่ก่อให้เกิด

เกิดปัญหา และผลกระทบกับเกษตรกร แตกต่างจากหนี้นอกระบบในรูปแบบที่ไม่เป็นธรรม ที่เอาเปรียบเกษตรกรด้วยการคิดดอกเบี้ยเกินกว่ากฎหมายกำหนดหลายเท่าตัว และมีเงื่อนไขบีบบังคับให้เกษตรกร ประสบปัญหาในการชำระเงินคืน และส่งผลต่อการสูญเสียที่ดินของเกษตรกร

ก่อนที่จะกล่าวถึงรูปแบบหนี้นอกระบบของเกษตรกร ขอกล่าวถึงลักษณะของเจ้าหนี้นอกระบบ และเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับหนี้นอกระบบของเกษตรกรในเบื้องต้นเสียก่อน

เจ้าหนี้นอกระบบ: เจ้าหนี้ และลูกหนี้เป็นองค์ประกอบสำคัญของการเกิดหนี้ หากขาดฝ่ายหนึ่งไป ก็จะไม่เกิดหนี้ หรือหนี้อาจระงับสิ้นสุดลงได้² เจ้าหนี้นอกระบบที่ส่งผลกระทบต่อเกษตรกร หมายถึง เจ้าหนี้ที่อาศัยความมีอิทธิพล มีฐานะทางสังคม และเศรษฐกิจที่สูงกว่า เพื่อเอาเปรียบลูกหนี้ ด้วยวิธีการต่างๆ ทำให้ลูกหนี้ต้องอยู่ในภาวะจำยอม และถูกเอาเปรียบอย่างไม่เป็นธรรม โดยเจ้าหนี้นอกระบบอาจจะอาศัยช่องทางด้านกฎหมาย เพื่อเอาเปรียบเกษตรกรในการทำสัญญากู้ยืม ด้วยการทำสัญญาที่ไม่เป็นธรรม³ มีการเรียกเก็บผลตอบแทน ทั้งที่เป็นเงินต้น สินทรัพย์อย่างอื่น และดอกเบี้ยในอัตราร้อยละ 5 ถึงร้อยละ 20 ต่อเดือน ซึ่งเกินกว่าความเป็นจริง และเกินกว่ากฎหมายกำหนดไว้ ที่ร้อยละ 15 ต่อปี ทำให้เกษตรกรลูกหนี้ ไม่สามารถชำระหนี้คืนได้ เนื่องจากเกินความสามารถ ในกรณีของลูกหนี้ที่เป็นเกษตรกร เจ้าหนี้นอกระบบจะใช้กฎหมายในการฟ้องร้องบังคับคดีกับเกษตรกร ด้วยความรู้ที่จำกัด และ

² จิต เศรษฐบุตฺร; 2554, กรกฎาคม: 118-119.

³ ศูนย์ช่วยเหลือลูกหนี้ที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม กระทรวงยุติธรรม, รายงานการวิจัย โครงการศึกษาพัฒนานโยบายการยุติธรรมเพื่อแก้ปัญหาหนี้นอกระบบ, 2556.

สถานะทางสังคมที่เสียเปรียบกว่า ทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ ไม่สามารถเข้าถึงความเป็นธรรมในกระบวนการยุติธรรมได้ จนในที่สุด เกษตรกรจะถูกฟ้องร้องยึดทรัพย์สิน ซึ่งทรัพย์สินส่วนใหญ่ ที่ถูกยึดของเกษตรกร คือ ที่ดินทำกินนั่นเอง

รูปแบบหนี้ในระบบ ที่ส่งผลกระทบต่อเกษตรกร ประกอบด้วย

1. สัญญากู้เงินโดยการจำนองและขายฝากที่ดิน

“จำนอง” ประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ มาตรา 702 ถึงมาตรา 746 มีใจความว่า เป็นเรื่องของการประกันการชำระหนี้ เมื่อทำสัญญาสมบูรณ์กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน ยังอยู่ที่ผู้จำนองอยู่ดี ส่วนมาตรา 702 วรรคหนึ่ง ระบุว่า “อันว่าจำนองนั้น คือ สัญญา ซึ่งบุคคลหนึ่งเรียกว่า ผู้จำนอง เอาทรัพย์สินตราไว้แก่บุคคลหนึ่ง เรียกว่า ผู้รับจำนอง เป็นการประกันการชำระหนี้ โดยไม่ส่งมอบทรัพย์สินนั้นแก่ผู้รับจำนอง”

“ขายฝาก” ตามประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ มาตรา 491 ถึงมาตรา 502 มีใจความว่า การขายฝากเป็นการซื้อขายอย่างหนึ่ง เมื่อทำสัญญาสมบูรณ์ กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน ให้ตกอยู่แก่ผู้ซื้อฝากทันที ส่วนประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ มาตรา 491 ระบุว่า “อันว่าขายฝากนั้น คือ สัญญาซื้อขาย ซึ่งกรรมสิทธิ์ในทรัพย์ตกไปยังผู้ซื้อ โดยมีข้อตกลงกันว่าผู้ขายอาจไถ่ทรัพย์สินนั้นคืนได้”

เมื่อเกษตรกร ต้องการกู้ยืมเงินจำนวนมากจากเจ้าหนี้ในระบบ หากเกษตรกรมีที่ดินทำกิน เจ้าหนี้ในระบบจะให้เกษตรกรนำเอกสารการครอบครองที่ดิน เช่น โฉนด หรือ น.ส.3 ที่เกษตรกรมีอยู่ มาจำนอง หรือขายฝากไว้กับเจ้าหนี้ในระบบ เพื่อเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้

การนำเอกสารสิทธิ์ที่ดินมาจำนองกับเจ้าหนี้นอกระบบ มีลักษณะไม่แตกต่างจากการนำเอกสารสิทธิ์ที่ดินไปจำนองกับสถาบันการเงินในระบบ ซึ่งเจ้าหนี้ในระบบจะต้องให้เกษตรกรนำเอกสารสิทธิ์ที่ดินมาค้ำประกันเงินกู้ยืมด้วยเช่นเดียวกัน ซึ่งเมื่อเกษตรกร ผิดนัดชำระหนี้ ทั้งสถาบันการเงินในระบบและเจ้าหนี้นอกระบบ จะต้องฟ้องร้องเป็นคดีความกับเกษตรกรเสียก่อน จึงจะสามารถยึดที่ดินทำกินของเกษตรกรมาเป็นของตนได้

เจ้าหนี้นอกระบบโดยส่วนใหญ่ นิยมให้เกษตรกรทำสัญญากู้เงินโดยขายฝากที่ดินไว้กับเจ้าหนี้นอกระบบ หมายความว่า หากเกษตรกร มีความสามารถในการชำระคืน ก็สามารถนำเงินมาไถ่คืนเอกสารสิทธิ์ที่ดินกับเจ้าหนี้นอกระบบได้ก่อนถึงกำหนดเวลา ที่ระบุไว้ในสัญญา แต่หากเกษตรกรไม่สามารถนำเงินมาชำระคืนภายในระยะเวลาที่กำหนดไว้ในสัญญา หมายความว่า ที่ดินที่เกษตรกรนำมาขายฝากไว้ นั้น จะตกเป็นของเจ้าหนี้นอกระบบได้ทันที โดยที่เจ้าหนี้นอกระบบไม่ต้องนำสัญญากู้เงินไปฟ้องร้องกับศาล เพื่อให้มีการขายที่ดินเกษตรกร และนำเงินมาชำระหนี้ตน เนื่องจากสัญญากู้เงินโดยการขายฝากที่ดิน ให้กรรมสิทธิ์ที่ดินผืนนั้นกับเจ้าหนี้ นับตั้งแต่วันทำสัญญากู้เงินแล้ว

ด้วยเหตุนี้ สัญญากู้เงินโดยการขายฝากที่ดิน จึงเป็นเช่นสัญญาขายที่ดินให้กับเจ้าหนี้นอกระบบ นับตั้งแต่วันทำสัญญานั้นเอง

เมื่อเกษตรกรประสบปัญหาความเดือดร้อนขาดทุนจากการทำเกษตร และต้องการใช้เงิน แม้ว่า เกษตรกร จะต้องการนำเอกสารสิทธิ์ที่ดินไปจำนองชั่วคราวเพื่อนำเงินมาใช้จ่ายในครอบครัว และคาดหวังว่า เมื่อหารายได้เพียงพอแล้ว จะนำเงินไปชำระหนี้เพื่อไถ่ถอนที่ดินคืน แต่เจ้าหนี้นอกระบบ ส่วนใหญ่ในปัจจุบัน มักไม่ยินยอมให้เกษตรกรทำสัญญากู้ยืมเงิน โดยการจำนองที่ดิน แต่จะ

บีบคั้นให้เกษตรกร ทำสัญญาขายฝากที่ดินไว้แทน โดยอ้างว่า ไม่ต้องการมีภาระ ในการฟ้องร้องเป็นคดีความ หากเกษตรกร ไม่มาชำระหนี้ทั้งหมดตามกำหนด

สัญญากู้เงินประเภทขายฝากนี้ จึงสร้างความเสียเปรียบให้กับเกษตรกร ซึ่งอยู่ในภาวะเดือดร้อน และอาจไม่มีทางเลือกเรื่องแหล่งเงินกู้ไม่มาก ในขณะที่ เจ้าหนี้นอกระบบ สามารถยึดเอาที่ดินทำกินของเกษตรกรไปเป็นของตนได้โดย ง่าย เพราะเมื่อเกษตรกรผิดนัดชำระหนี้เพียง 1 วัน จะถือว่า เอกสารสิทธิที่ดิน ตกเป็นของเจ้าหนี้นอกระบบได้โดยถูกต้องตามกฎหมาย

ที่สำคัญ เกษตรกรมีแนวโน้มไม่เข้าใจ ความแตกต่างระหว่างการกู้เงินโดย ทำสัญญาจำนองที่ดิน และการกู้เงินโดยทำสัญญาขายฝากที่ดิน หรือในบางกรณี เกษตรกร ไม่สามารถอ่านหนังสือได้ แม้เกษตรกรยืนยัน ต้องการกู้เงินโดยทำ สัญญาจำนองที่ดิน แต่เจ้าหนี้นอกระบบก็จะทำสัญญากู้เงินโดยการขายฝาก ที่ดินให้แทน กว่าเกษตรกรจะรู้เงื่อนไข และผลกระทบจากการทำสัญญาขายฝาก ก็อาจจะสายเกินไป หรืออาจต้องสูญเสียที่ดินให้กับเจ้าหนี้นอกระบบแล้ว

นอกจากนี้ เนื่องจากกฎหมายกำหนดให้สัญญากู้เงินทุกชนิด เรียกเก็บ ดอกเบี้ยได้ ไม่เกินร้อยละ 15 ต่อปี ในสัญญากู้เงินโดยการจำนอง และขายฝาก ผู้ซื้อฝาก หรือเจ้าหนี้นอกระบบ จึงมักเขียนอัตราดอกเบี้ยในสัญญา เพียงร้อยละ 15 ต่อปี แต่ในความเป็นจริง กลับพบว่า เจ้าหนี้นอกระบบ จะเรียกเก็บดอกเบี้ย จากเกษตรกร เกินกว่าอัตราร้อยละ 15 ต่อปี เรียกกันว่า “ดอกเบี้ยนอกสัญญา” ซึ่งเกินกว่าอัตราที่กฎหมายกำหนดหลายเท่าตัว และขัดต่อ พ.ร.บ.ห้ามเรียก ดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ. 2475

2. สัญญาเงินกู้กระดาษเปล่า หรือสัญญาเงินกู้ไม่กรอกจำนวนตัวเลข

รูปแบบหนี้นอกระบบเกษตรกร อีกประเภท คือ การกู้ยืมเงินจากบุคคล กลุ่มบุคคล หรือบริษัท ซึ่งเกษตรกรอาจจะมีหลักทรัพย์ หรือไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกัน ขึ้นอยู่กับจำนวนเงินที่ขอกู้ และลักษณะของเจ้าหนี้ในกรณีที่เป็นการกู้เงินจำนวนมาก เจ้าหนี้นอกระบบจะให้เกษตรกรนำโฉนดที่ดิน มาวางค้ำประกันไว้กับเจ้าหนี้ การทำสัญญาเงินกู้ประเภทนี้ มักเป็นการทำสัญญากระดาษเปล่า ที่ให้เกษตรกรผู้กู้เซ็นชื่อไว้ในเอกสารการกู้ยืม โดยไม่มีการกรอกรายละเอียด และตัวเลข ซึ่งเจ้าหนี้นอกระบบ มักอ้างว่า จะนำมากรอกข้อความ และเนื้อหาในภายหลังเอง

เกษตรกรโดยส่วนใหญ่ เมื่อมีความเดือดร้อน และมีเหตุให้ต้องการใช้เงินเร่งด่วน มักต้องยอมจำนนต่อเงื่อนไขการกู้ยืมเงินของเจ้าหนี้นอกระบบ ถึงแม้จะรู้ว่า สัญญาเงินกู้ไม่เป็นธรรม ในบางกรณี พบด้วยว่า เจ้าหนี้เงินกู้ที่มีทนายความประจำตัว หรือผู้รู้ด้านกฎหมายให้คำปรึกษา ได้นำข้ออ้าง ทางกฎหมายมาข่มขู่เกษตรกร เช่น หากไม่เซ็นสัญญาตามที่เจ้าหนี้นอกระบบกำหนด จะให้ทนายความมาคุยด้วย ซึ่งเป็นการข่มขู่ที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย แต่สำหรับเกษตรกรที่ไม่รู้หนังสือ หรือไม่รู้จักกฎหมาย อาจมีความเกรงกลัวต่อผู้ที่รู้จักกฎหมาย

การทำสัญญาเงินกู้กระดาษเปล่า หรือสัญญาเงินกู้ไม่กรอกจำนวนตัวเลข ทำให้เกษตรกร ตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบกับเจ้าหนี้นอกระบบ พบว่า ในบางกรณี เมื่อเกษตรกรผิดนัดชำระหนี้ หรือเจ้าหนี้นอกระบบต้องการยึดเอาที่ดินของเกษตรกรที่นำมาค้ำประกันไว้ เจ้าหนี้นอกระบบจะใส่จำนวนเงินกู้ เกินกว่าจำนวนเงินจริงที่เกษตรกรกู้ไป ทำให้เกษตรกรไม่มีความสามารถในการหาเงินมาชำระหนี้คืนได้ตามสัญญา หลังจากนั้น เจ้าหนี้นอกระบบจะนำสัญญาเงินกู้ที่เกษตรกรเซ็นชื่อไว้ และเจ้าหนี้นอกระบบกรอกตัวเลขเองในภายหลัง ไปฟ้อง

ร้องต่อศาลว่า เกษตรกร ไม่สามารถชำระหนี้เงินกู้ได้ตามสัญญา เพื่อบีบคั้นให้เกษตรกรขายที่ดินให้เจ้าหนี้ในราคาต่ำ หรือเท่าจำนวนหนี้ที่ติดค้างไว้ หรือในบางกรณี เจ้าหนี้ขอระบบจะนำสัญญาเงินกู้ไปฟ้องร้องต่อศาล เพื่อให้มีคำสั่งยึดที่ดินเกษตรกรและขายทอดตลาด โดยเจ้าหนี้ได้ติดต่อให้ญาติ หรือคนรู้จักไปกว้านซื้อที่ดินเกษตรกร ไว้ตั้งแต่การประกาศขายทอดตลาดในนัดแรก

สัญญาการกู้เงินที่ไม่เป็นธรรมนี้ ใช้เงื่อนไข และความรู้ในข้อกฎหมายหลายประการ ทำให้เกษตรกรซึ่งเป็นผู้ไม่มีการศึกษาหรือ ไม่มีความรู้ด้านกฎหมาย มีความสัมพันธ์กับคนอื่นแบบไว้เนื้อเชื่อใจ และอยู่ในเงื่อนไขมีความเดือดร้อน ต้องการความช่วยเหลือ กลายเป็นผู้ที่เสียเปรียบ ได้รับผลกระทบ เข้าไม่ถึงความช่วยเหลือของภาครัฐ และเข้าไม่ถึงความเป็นธรรมในกระบวนการยุติธรรม

ดังพระราชบัญญัติ ว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พุทธศักราช 2540 กล่าวถึงหนี้ในระบบ ในส่วนของหลักการ และเหตุผลไว้ว่า

“เมื่อสังคมมีความซับซ้อน ทั้งในทางเศรษฐกิจ และสังคม โดยเฉพาะ เมื่อมีแนวความคิดเสรีนิยม หรือระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเพิ่มมากขึ้น จึงเป็นการส่งเสริมให้มีการติดต่อค้าขายรวมถึง มีการทำธุรกรรมระหว่างกันมากขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงจากการผลิตสินค้าเพื่อใช้ในครอบครัว เป็นการผลิตเพื่อขาย จนกระทั่งเชิงอุตสาหกรรม อย่างในกรณี ของภาคเกษตรกรรม ก็เน้นที่วิธีการผลิตแบบใหม่ในการเกษตรที่ลงทุนสูง ใช้สารเคมี เน้นผลผลิตจำนวนมาก แต่ไม่ได้เก็บไว้บริโภคในครัวเรือน นอกจากส่งออก ซึ่งเป็นการแสวงหาความมั่งคั่งในลักษณะทุนนิยม”

“ผลที่ตามมาในด้านสัญญา คือ การทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร มีรายละเอียดจำนวนมาก มักเป็นข้อสัญญาที่เอื้อประโยชน์แก่ผู้จัดทำสัญญาดังนั้น เงื่อนไขของสัญญา จึงมีแต่ข้อกำหนดที่ฝ่ายที่ไม่ได้จัดทำสัญญาเสียประโยชน์อยู่ฝ่ายเดียว การทำสัญญาทางธุรกิจ ระหว่างคู่สัญญาที่มีอำนาจต่อรองไม่เท่าเทียมกัน จะส่งผลให้ผู้ที่อำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจมากกว่า ถู้อโอกาสเอาเปรียบคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง ที่มีอำนาจต่อรองที่น้อยกว่า และคู่สัญญาดังกล่าว มีความจำเป็นต้องยอมรับข้อตกลงของคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความไม่เป็นธรรมขึ้นระหว่างคู่สัญญา ซึ่งในกรณีแบบนี้ มักจะเกิดขึ้นกับผู้ที่มีอำนาจ เช่น พ่อค้า แม่ค้า เกษตรกร หรือแรงงานรับจ้าง”

3. เงินกู้แบบจ่ายดอกเบี้ยรายวัน (Loan Shark)

เป็นเงินกู้นอกระบบสำหรับผู้ที่ต้องการเงินเร่งด่วน แต่ไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกัน เกษตรกรที่กู้หนี้ยนอกระบบรูปแบบนี้ มักไม่สามารถหาเงินกู้ จากแหล่งอื่นได้แล้ว จึงจำยอมต้องกู้เงินประเภทนี้ เนื่องจากเป็นการกู้โดยไม่ใช้หลักทรัพย์ค้ำประกัน เกษตรกรสองถึงสามคนจะต้องรวมกลุ่มกัน เพื่อค้ำประกันกันเอง เจ้าหนี้ยนอกระบบกลุ่มนี้ มีทั้งที่เป็นบุคคลธรรมดา หรือนิติบุคคลประเภทบริษัทจำกัด

เจ้าหนี้ยนอกระบบประเภทนี้ จะมีพนักงานปล่อยเงินกู้ในชุมชนชนบททั่วไป ในบางกรณี เจ้าหนี้ยนอกระบบจะมีเครือข่ายกว้างขวางในหลายจังหวัด หรืออาจเป็นผู้มีอิทธิพลในระดับประเทศ เกษตรกรที่ต้องการเงินกู้เร่งด่วน จะต้องขอเงินผ่านพนักงานของบริษัท หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า พวก “หมวกกันน็อค” เนื่องจากพนักงานเหล่านี้ จะใช้มอเตอร์ไซด์และสวมหมวกกันน็อคในการตระเวนปล่อย และเก็บคืนเงินกู้ การกู้เงินประเภทนี้ เกษตรกร จะไม่รู้ว่าใคร คือ เจ้าของบริษัท หรือเป็นเจ้าหนี้ยนอกระบบตัวจริง วงเงินกู้เร่งด่วน อยู่ที่ประมาณ 1,000-

10,000 บาท โดยเจ้าหนี้จะคำนวณ และรวมดอกเบี้ยที่เกษตรกรต้องจ่ายรวม เข้าไว้กับเงินต้น ถือเป็นจำนวนเงินที่เกษตรกรกู้ยืม ในสัญญาเงินกู้ เพื่อหลบเลี่ยง กฎหมายห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา โดยเกษตรกร จะต้องชำระดอกเบี้ยรายวัน ให้กับเจ้าหนี้ เฉลี่ยอัตราดอกเบี้ย ร้อยละ 20 ต่อช่วงเวลาของการชำระคืน เช่น 20 วัน หรือ 24 วัน

เจ้าหนี้นอกระบบประเภทนี้ บางรายจะยึดบัตรประชาชนของเกษตรกรไว้ รวมถึง มีการทวงหนี้รายวันด้วยวิธีการข่มขู่ คุกคาม จนถึงขั้นทำร้ายร่างกาย หากเกษตรกร ไม่สามารถชำระเงินกู้ได้ตามกำหนด เกษตรกรที่มีหนี้นอกระบบ รูปแบบนี้ บางรายเคยถูกทำร้ายร่างกาย หรือบางราย ต้องหลบหนีออกไปอยู่ นอกชุมชน เพราะเกรงกลัวอิทธิพล และการถูกทำร้าย

เจ้าหนี้นอกระบบประเภทหลังนี้ ไม่ได้เข้ามายึดที่ดินทำกินของเกษตรกร เนื่องจากเป็นหนี้ระยะสั้น และวงเงินไม่สูงมาก ขนาดต้องวางหลักทรัพย์ ค้ำประกัน แต่เกษตรกรที่เป็นหนี้นอกระบบประเภทนี้ จะได้รับผลกระทบในด้าน การทำมาหากิน และการใช้ชีวิตประจำวัน เนื่องจากเกษตรกร จะต้องหาเงิน มาชำระหนี้ให้กับพนักงานเหล่านี้ทุกวัน เมื่อไม่สามารถหาเงินมาชำระหนี้ได้ พนักงานทวงหนี้ จะเฝ้าติดตามทวงหนี้กับเกษตรกร ด้วยการข่มขู่ คุกคาม ทุกวัน จนส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิต และคุณภาพชีวิต ไม่สามารถทำการเกษตร และใช้ชีวิตได้อย่างปกติ เกษตรกรบางราย จึงต้องไปกู้ยืมเงินจากแหล่งเงิน กู้อื่น มาชำระหนี้นอกระบบประเภทนี้ และเกิดเป็นวงจรการสร้างหนี้ เพื่อ ชำระหนี้ไม่สิ้นสุด

ผลกระทบหนี้นอกระบบต่อครัวเรือนเกษตรกร

ครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่ กำลังเผชิญสภาพปัญหาที่เกี่ยวข้อง และเชื่อมโยงกันทั้งจากหนี้ในระบบ และหนี้นอกระบบ แต่ปัญหานี้นอกระบบ ถือเป็นปัญหาที่มีภาวะวิกฤต และมีความรุนแรงมากกว่า ไม่ว่าจะเป็น การสูญเสียที่ดิน การสูญเสียทรัพย์สิน เงินทอง โดยเฉพาะ เป็นปัญหาที่ก่อให้เกิดภาวะความตึงเครียดในการดำเนินชีวิตประจำวัน แม้ว่า เกษตรกรจะมีความพยายามอย่างเต็มที่ กำลังความสามารถ เพื่อที่จะทำงาน และดิ้นรนหาเงิน มาจ่ายหนี้นอกระบบ แต่พฤติกรรมการติดตาม และทวงถามหนี้ของเจ้าหนี้นอกระบบ ที่มีลักษณะ ชูเชื้อ บีบบังคับ และคุกคามต่อเกษตรกรที่เป็นลูกหนี้ ทำให้เกิดผลกระทบ ต่อเนื่องกับครอบครัวเกษตรกร จากการศึกษาพบว่า ผลกระทบสำคัญของหนี้ นอกระบบต่อครัวเรือนเกษตรกร คือ

1. เกษตรกรถูกฟ้องดำเนินคดีและถูกยึดที่ดินจากเจ้าหนี้นอกระบบ

เมื่อเกษตรกรกู้ยืมเงินจากเจ้าหนี้นอกระบบ ด้วยการทำสัญญาเงินกู้ โดยการจำนองที่ดิน หรือการทำสัญญาเงินกู้กระดาษเปล่า และการทำสัญญาเงินกู้ ไม่กรอกจำนวนตัวเลข หากเกษตรกร ไม่สามารถชำระหนี้ได้ตามกำหนด เจ้าหนี้นอกระบบ จะใช้วิธีฟ้องศาลเพื่อดำเนินคดีกับเกษตรกร เมื่อเจ้าหนี้ นอกระบบชนะคดี เจ้าหนี้จะขอให้ศาลยึดที่ดินเกษตรกรเพื่อขายทอดตลาด และ นำเงินมาชำระหนี้ให้กับตน

โดยลักษณะทั่วไป เจ้าหนี้นอกระบบ จะมีหนายความ และผู้รู้ด้านกฎหมาย ให้คำปรึกษาด้านการทำสัญญาเงินกู้ เมื่อมีการทำสัญญาเงินกู้กับเกษตรกร เจ้าหนี้นอกระบบ จึงทำสัญญาเงินกู้ที่รัดกุม และสามารถนำมาใช้ เป็นหลักฐาน ในการดำเนินคดีฟ้องร้องเอาเงินคืนจากเกษตรกรได้ และพบว่า เกษตรกรมัก

ไม่มีความรู้ด้านกฎหมาย และไม่มีความรู้เกี่ยวกับสัญญาเงินกู้ ที่ตนเองเป็นผู้เซ็น หรือเป็นส่วนหนึ่งของสัญญา

เมื่อเกษตรกรถูกเจ้าหนี้นอกระบบฟ้องดำเนินคดี เกษตรกรจะมีความ-
ตื่นกลัว เพราะไม่เข้าใจเงื่อนไข และขั้นตอนทางกฎหมาย เนื่องจากไม่มีคน
ให้คำปรึกษาด้านกฎหมายการกู้เงินแต่อย่างใด เมื่อถูกดำเนินคดี เกษตรกรจะเป็น
ฝ่ายเสียเปรียบ เนื่องจากขาดหลักฐานเอกสารในการกู้เงิน ในบางกรณี พบว่า
เกษตรกร ไม่มีแม้แต่สำเนาสัญญาเงินกู้ เพราะเจ้าหนี้นอกระบบ ไม่ได้ให้สำเนา
ไว้ในวันทำสัญญา และสัญญาเงินกู้ และเอกสารหลักฐานต่างๆ จะมีเฉพาะใน
ฝั่งเจ้าหนี้นอกระบบเท่านั้น

เมื่อเกษตรกรแพ้คดี ศาลมีคำสั่งให้ยึดที่ดิน และทรัพย์สินของเกษตรกร
ขายทอดตลาด เพื่อนำเงินมาชำระหนี้ให้กับเจ้าหนี้ จากการศึกษาพบว่า เกษตรกร
ยังถูกเอาเปรียบจากเจ้าหนี้นอกระบบได้อีก ในขั้นตอนของการทำสัญญา
ประนีประนอมยอมความ ซึ่งเจ้าหนี้ มักให้เกษตรกร ทำสัญญาประนี ประนอม
ด้วยการยินยอม จะชดใช้หนี้คืนให้กับเจ้าหนี้นอกระบบ ในวงเงินที่สูงขึ้นกว่าเงิน
ต้น และดอกเบี้ยที่มีอยู่เดิม ด้วยเหตุที่เกษตรกรโดยส่วนใหญ่ ไม่ต้องการสูญเสีย
ที่ดิน อันเป็นปัจจัยการผลิตที่สืบทอดมาจากรุ่นพ่อแม่ ประกอบกับการขาดความรู้
ความเข้าใจในด้านกฎหมาย ทำให้เกษตรกรตกเป็นเบี้ยล่าง และยินยอมเซ็น
ในสัญญาประนีประนอมหนี้ สัญญาประนีประนอมหนี้ จึงเปรียบเสมือนสัญญา
เงินกู้ฉบับใหม่ ที่เกษตรกรเซ็นให้กับเจ้าหนี้นอกระบบในวงเงินกู้ที่เพิ่มสูงขึ้น
โดยที่ไม่ได้รับเงินกู้แต่อย่างใด

เมื่อเกษตรกรเซ็นสัญญาประนีประนอมยอมความ ว่าจะชดใช้หนี้คืนให้
เจ้าหนี้นอกระบบในวงเงินที่สูงกว่าเงินที่กู้ยืมมาจริงแล้ว หากเกษตรกร ยังไม่

สามารถหาเงินมาชำระหนี้คืนให้กับเจ้าหนี้ได้อีก เจ้าหนี้ในระบบ ยังสามารถร้องขอต่อศาลให้มีคำสั่งขังไล่เกษตรกรออกจากที่ดิน หรือสามารถแจ้งความต่อเจ้าพนักงานตำรวจเพื่อให้จับกุมเกษตรกรในข้อหาบุกรุก และครอบครองที่ดิน ซึ่งได้กลายเป็นของเจ้าหนี้ระบบแล้ว อย่างถูกต้องตามกฎหมาย

จะเห็นได้ว่า เกษตรกรไม่มีความรู้ในทางกฎหมาย และสัญญาเงินกู้ แต่กลับต้องเข้ามาเกี่ยวข้อง และเป็นส่วนหนึ่งของสัญญาการกู้เงิน ทำให้เกษตรกรถูกเอารัดเอาเปรียบด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมจากเจ้าหนี้ระบบ และสัญญาเงินกู้ที่ไม่เป็นธรรมเหล่านี้ ส่งผลกระทบ ทำให้เกษตรกรถูกดำเนินคดี และถูกยึดทรัพย์สิน โดยที่เกษตรกรไม่มีศักยภาพ หรือความสามารถในการต่อสู้ทางคดีความกับเจ้าหนี้ระบบแต่อย่างใด

2. เกษตรกรได้รับผลกระทบด้านสภาพจิตใจ และความสัมพันธ์ในครอบครัว

เมื่อเกษตรกรกู้ยืมเงินจากเจ้าหนี้ระบบ และไม่สามารถหาเงินมาชำระหนี้คืนได้ตามกำหนด โดยเฉพาะการกู้หนี้ระบบจากหลายแหล่ง และเกษตรกรตกอยู่ในภาวะหมุนหนี้ คือ ยืมเงินจากแหล่งหนึ่ง มาใช้คืนให้กับอีกแหล่งหนึ่ง การศึกษาพบว่า เกษตรกรได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงต่อสภาพจิตใจ จากสถานะการเป็นหนี้ระบบ เนื่องจากเกษตรกรต้องอยู่ในวงเวียน การหาเงินมาเพื่อชำระหนี้เป็นเวลายาวนาน โดยไม่สามารถหาทางออกจากภาวะดังกล่าวได้ และหากถูกพนักงาน “หมวกกันน็อค” ทวงหนี้ถึงที่บ้านทุกวัน จะยิ่งทำให้เกษตรกรประสบปัญหาสุขภาพจิต หวาดระแวง เป็นทุกข์ และไม่สามารถทำมาหากิน และดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นปกติสุข

ภาวะความกดดัน อันเนื่องมาจากเกรงว่า จะไม่สามารถหาเงินมาชำระหนี้ระบบได้ตามกำหนด ความกังวลต่อปัญหาคดีความ และความวิตกต่อปัญหาการ

สูญเสียที่ทำกิน รวมทั้ง ความเครียดจากการถูกติดตามทวงถามหนี้ทุกวัน ยังส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ในครอบครัวของเกษตรกร เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างสามี และภรรยา ความสัมพันธ์ระหว่างพี่กับน้อง ทำให้เกิดความขัดแย้ง และการทะเลาะ เบาะแว้ง รวมไปถึงความตึงเครียดในครอบครัว เช่น พุดจากกันน้อยลง ลูกที่ยังเล็กมีภาวะซึมเศร้า และเกษตรกรมีภาวะหวาดวิตก และฝันร้าย

เกษตรกรบางราย ที่ไม่สามารถหาทางออกของปัญหาหนี้นอกระบบได้ และได้รับผลกระทบสืบเนื่องมาถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนในครอบครัว มักรู้สึกละอายใจ กลัดกลุ้ม อยู่ในภาวะไร้ทางออก ทำให้เคยมีความคิดในการฆ่าตัวตายหนีปัญหา หรือฆ่าตัวตายทั้งครอบครัว เพื่อจบปัญหาทั้งหมดด้วยเช่นกัน

3. เกษตรกรต้องสูญเสียที่ทำกิน และสูญเสียอาชีพทำการเกษตร

การสูญเสียที่ดินของเกษตรกร อันเนื่องมาจาก ปัญหาหนี้นอกระบบ เกิดขึ้นได้จากหลายกรณี ทั้งจากกรณี การทำสัญญากู้เงิน โดยการจำนองที่ดิน การทำสัญญากู้เงินโดยการขายฝากที่ดิน หรือการทำสัญญากู้เงินกระดาษเปล่า และการทำสัญญากู้เงินไม่กรอกจำนวนตัวเลข โดยเซ็นมอบฉันทะให้เจ้าหนี้โอนที่ดินได้ เมื่อลูกหนี้ผิดนัดชำระหนี้ รวมไปถึง การนำที่ดิน ไปค้ำประกันเงินกู้ให้กับผู้อื่น หรือการขายที่ดินบางส่วน เพื่อชดใช้หนี้ของตนเอง หรือชดใช้หนี้ให้ผู้อื่น โดยความเสี่ยงในการสูญเสียที่ดินของเกษตรกร เริ่มต้นขึ้น จากการที่เกษตรกร นำเอกสารสิทธิ์ที่ดินไปจำนอง ขายฝาก และค้ำประกันเงินกู้นอกระบบ

การทำสัญญากู้เงินโดยการขายฝากที่ดิน เป็นเงื่อนไขการกู้หนี้นอกระบบที่ทำให้เกษตรกรสูญเสียที่ดินให้กับเจ้าหนี้ได้ง่ายที่สุด เนื่องจากตามกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ การที่เกษตรกร นำที่ดินไปทำสัญญากู้เงิน โดยการขายฝากที่ดินไว้กับเจ้าหนี้นอกระบบ หมายความว่า เมื่อการทำสัญญาเสร็จสิ้น ที่ดินผืนที่ถูก

ขายฝาก จะตกอยู่ในกรรมสิทธิ์ของเจ้าหนี้นอกระบบโดยทันที เพียงแต่มีเงื่อนไขว่า หากเกษตรกร สามารถหาเงินมาไถ่ถอนชำระหนี้ได้ตามกำหนดเวลา เจ้าหนี้จะต้องยินยอมให้เกษตรกรไถ่ถอนที่ดินที่นำมาขายฝากนั้นได้ สัญญาการกู้เงิน โดยการขายฝากที่ดิน แม้จะเป็นสัญญาที่ถูกต้องตามกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ แต่ก็ถือว่าเป็นกฎหมายที่ทำให้เกษตรกรอยู่ในภาวะเสียเปรียบเจ้าหนี้ และทำให้เจ้าหนี้ใช้เงื่อนไขที่ถูกต้องตามกฎหมายนี้ ยึดเอาที่ดินของเกษตรกรไปเป็นของตนได้โดยง่าย

การสูญเสียที่ดินของเกษตรกรอันเนื่องมาจากหนี้นอกระบบ เกิดขึ้นได้ง่ายเช่นกัน จากกรณีที่เกษตรกรทำสัญญาเงินกู้กระดาดเปล่า สัญญาเงินกู้ ไม่กรอกจำนวนตัวเลข และเซ็นใบมอบฉันทะให้เจ้าหนี้นอกระบบเป็นผู้ไถ่ถอนที่ดินได้ หากเกษตรกรผิดนัดชำระหนี้ โดยเจ้าหนี้นอกระบบจะให้เกษตรกรเซ็นรับรองสำเนาทะเบียนบ้าน และสำเนาบัตรประชาชนของเกษตรกรไว้ตั้งแต่วันทำสัญญาเงินกู้

การที่เกษตรกรยินยอมทำสัญญาเงินกู้ ทั้งที่ตนเองเป็นฝ่ายเสียเปรียบ เนื่องจากสามเหตุผลสำคัญ ประการแรก คือ เกษตรกร มักตกอยู่ในสภาพเดือดร้อน ครอบครัวยุติการใช้เงินเร่งด่วน และอยู่ภาวะไม่มีทางเลือก ไม่มีแหล่งพึ่งพิงอื่น จึงต้องพึ่งแหล่งเงินกู้นอกระบบ และยินยอมทำสัญญาเงินกู้ตามเงื่อนไขที่เจ้าหนี้นอกระบบกำหนดให้ทุกประการ ความเดือดร้อนของเกษตรกร มีที่มาจากหลายสาเหตุ แต่สาเหตุใหญ่ ที่ทำให้เกษตรกรเดือดร้อน และต้องพึ่งพิงเจ้าหนี้นอกระบบมากที่สุด คือ การทำการผลิตทางการเกษตร แล้วขาดทุน และต้องการนำเงินไปชำระหนี้

เหตุผลประการที่สอง ทำให้เกษตรกรยินยอม ทำสัญญาเงินกู้ที่ไม่เป็นธรรม เพราะเกษตรกรมีความไว้นื้อ เชื่อใจ ในเจ้าหนี้นอกระบบ หรือนายหน้าเงินกู้

นอกระบบที่นำเกษตรกรไปพบกับเจ้าหน้าที่ เกษตรกรบางราย เชื่อใจนายหน้าเงินกู้ นอกระบบ หรือเจ้าหน้าที่นอกระบบ เพราะเป็นคนเคยรู้จักกันมาก่อน หรือเป็นคน ใกล้ตัว เห็นได้จาก การที่เกษตรกรยินยอมเซ็นใบมอบฉันทะ การโอนที่ดินให้กับ เจ้าหน้าที่นอกระบบ พร้อมกับเซ็นรับรองสำเนาบัตรประชาชนและสำเนาทะเบียน บ้านให้กับเจ้าหน้าที่ ซึ่งตกลงกันว่า เอกสารการมอบฉันทะโอนที่ดินนั้น ทำไว้เพื่อ ในกรณีที่เกษตรกรไม่นำเงินมาชำระหนี้ได้ตามกำหนด อย่างไรก็ตาม พบว่า แม้เกษตรกรจะนำเงินมาผ่อนชำระกับเจ้าหน้าที่ได้บ้างตามกำหนด แต่หากเจ้าหน้าที่ นอกระบบต้องการเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดิน ที่เกษตรกรนำมาค้ำประกันไว้ เจ้าหน้าที่นอกระบบจะหาหนทางทำให้เกษตรกร ไม่สามารถชำระหนี้ได้ตาม กำหนด เช่น การกรอกตัวเลขในสัญญาเงินกู้สูงกว่าจำนวนจริง การบอกให้ เกษตรกร มารับเงินกู้ไปเพิ่มจากจำนวนที่กู้ไปแล้ว หรือให้นำเอกสารสิทธิ์ที่ดิน แปลงอื่นมาจำนองเพิ่มเนื่องจากเงินที่กู้ไปใช้เอกสารสิทธิ์ที่ดินแปลงเดียวไม่พอ

สาเหตุประการสุดท้าย ที่ทำให้เกษตรกรยินยอมทำสัญญาเงินกู้ที่ไม่เป็น ธรรมกับเจ้าหน้าที่นอกระบบ เนื่องจากเกษตรกร มีความเกรงกลัวในอิทธิพลของ เจ้าหน้าที่นอกระบบ จากการศึกษาพบว่า เจ้าหน้าที่นอกระบบ มักเป็นผู้กว้างขวาง มีอิทธิพลในพื้นที่ หรือในบางกรณี เป็นผู้ที่มีอิทธิพลในหลายจังหวัดติดต่อกัน และ เป็นผู้ที่มีอิทธิพลในระดับประเทศ อิทธิพลของเจ้าหน้าที่นอกระบบเหล่านี้ นอกจาก จะทำให้เกษตรกรไม่กล้าปฏิเสธในเงื่อนไขการทำสัญญาเงินกู้กับเจ้าหน้าที่แล้ว ยัง ทำให้เกษตรกรไม่กล้าบิดพลิ้วในการชำระหนี้ หรือไม่กล้า แม้แต่สอบถามใน รายละเอียดของสัญญาเงินกู้ และขอสำเนาเงินกู้จากเจ้าหน้าที่

ความเดือดร้อนเฉพาะหน้า ความไว้นื้อ เชื่อใจ และความเกรงกลัวใน อิทธิพลของเจ้าหน้าที่นอกระบบ ได้ส่งผลผลักดันให้เกษตรกรยินยอมทำสัญญา เงินกู้ที่นอกระบบที่ไม่เป็นธรรม กลายเป็นฝ่ายเสียเปรียบ และนำมาซึ่งปัญหา

การถูกฟ้องดำเนินคดี การถูกยึดที่ดินจากเจ้าหนี้ในระบบ หรือแม้แต่ การถูก
โกงที่ดินไป ทำให้ในท้ายที่สุด เกษตรกรต้องสูญเสียที่ทำกิน และสูญเสียอาชีพ
ทำการเกษตรไป

ส่วนที่สาม

แนวทางแก้ไขที่ยั่งยืน

การแก้ปัญหาหนี้สินเกษตรกรทั้งระบบ

ที่มวิจัยมูลนิธิชีวิตไท

หนี้สินเกษตรกร¹ เป็นปัญหาที่หยั่งรากลึกในสังคมไทย มาแล้วไม่น้อยกว่า ห้าทศวรรษ นับแต่มีการปฏิวัติเขียว เปลี่ยนรูปแบบการผลิตจากเกษตรกรรมพึ่งพาตนเอง มาสู่เกษตรกรรมเพื่อการค้า ที่เน้นให้ผลิตปริมาณมาก ปลูกเชิงเดี่ยว ลงทุนสูง ใช้เทคโนโลยี สารเคมี และจ้างแรงงานทุกขั้นตอน โดยรัฐทำหน้าที่อำนวยความสะดวกเพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนไปสู่ระบบเกษตรกรรมเพื่อการค้านี้ รวมไปถึง การก่อตั้งสถาบันการเงินของรัฐเพื่อทำหน้าที่ให้เงินกู้ยืมกับเกษตรกร เพื่อลงทุนทำการเกษตร และเอื้ออำนวยให้มีการออกเอกสารสิทธิ์ที่ดินอย่างรวดเร็ว เพื่อให้เกษตรกรนำที่ดินไปเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้ และนำเงินมาลงทุนทำการเกษตรได้

1 บทความนี้จะใช้คำว่า “เกษตรกร” สลับกับ “ชาวนา” โดยให้มีความหมายอย่างเดียวกันคือ ผู้ที่มีชีวิตพึ่งพาภาคเกษตรกรรมเป็นหลัก

นับตั้งแต่มีการพัฒนาเศรษฐกิจภาคชนบท เพื่อลดปัญหาความยากจน แม้รายได้ที่เป็นตัวเงินของเกษตรกรจะเพิ่มสูงขึ้น และมีจำนวนเกษตรกรที่อยู่ภายใต้เส้นความยากจนลดลง แต่ตัวเลขหนี้สินเกษตรกร อันบ่งชี้ ถึงความไม่มีเสถียรภาพ ความไม่มั่นคง และความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ กลับไม่เคยลดลง มีแต่จะเพิ่มสูงขึ้น

ปี พ.ศ. 2559 สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร เปิดเผยว่า เกษตรกรมีหนี้สินเพิ่มสูงขึ้น 31 % เป็น 100,977 บาทต่อครัวเรือน แม้รายได้ที่เป็นตัวเงินของเกษตรกรจะเพิ่มสูงขึ้น 10.7 % เป็น 268,303 บาทต่อครัวเรือน แต่เนื่องจากเกษตรกรมีรายจ่ายเพิ่มสูงขึ้น ทั้งจากการลงทุนในภาคเกษตร และนอกภาคเกษตร ทำให้รายได้สุทธิของเกษตรกรในภาพรวมลดลง 16 % เหลือเพียง 48,470 บาทต่อครัวเรือน เท่านั้น²

ในระดับประเทศ พบว่า เกษตรกรจำนวน 5.9 ล้านครอบครัว หรือประมาณ 24 ล้านคน ร้อยละ 78 หรือประมาณ 4.6 ล้านครัวเรือน กำลังเผชิญปัญหาภาวะหนี้สิน และมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น งานศึกษาของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (ทีดีอาร์ไอ) ซึ่งทำร่วมกับสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรในปี พ.ศ. 2557 ระบุว่า เกษตรกรทั่วประเทศ มีหนี้สินรวมกันเท่ากับ 1.32 ล้านล้านบาท โดยแบ่งเป็นหนี้จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) 8.26 แสนล้านบาท หนี้จากธนาคารพาณิชย์ 3.98 แสนล้านบาท หนี้จากสหกรณ์การเกษตร 8.38 หมื่นล้านบาท หนี้จากกองทุนในความรับผิดชอบของกระทรวง

² คำนวณจากปี พ.ศ.2555-2557 ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 เทียบกับปี พ.ศ.2550-2554 ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10: สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร 2559

เกษตรและสหกรณ์ 1.04 หมื่นล้านบาท และหนี้จากกองทุนฟื้นฟูและพัฒนา
เกษตรกร 3.4 พันล้านบาท³

ภาวะหนี้สินเกษตรกรที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ได้ส่งผลกระทบต่อความ
ล้มเหลวในการสูญเสียที่ดินของเกษตรกร โดยการสูญเสียที่ดินเกิดขึ้น ทั้งจากการ
กู้ยืมเงินในสถาบันการเงินของรัฐ และเอกชน รวมถึงการกู้ยืมเงินจากเจ้าหนี้
นอกระบบ งานศึกษาเรื่องภาวะหนี้สินชาวนาภาคกลางกับหนี้ที่ส่งผลต่อการสูญเสีย
ที่ดิน และความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ของกลุ่มปฏิบัติงานท้องถิ่นไร
พรมแดน ปี พ.ศ. 2556 ซึ่งทำการศึกษากลุ่มเกษตรกรที่เคยสูญเสียที่ดินในพื้นที่
จังหวัดเพชรบุรีทั้งหมด 16 ราย รวมทั้งสิ้น 19 แปลง พบว่า สาเหตุหลักในการ
สูญเสียที่ดิน คือ เพื่อปลดหนี้ (ร้อยละ 82) ที่เหลืออีกร้อยละ 18 เป็นการสูญเสีย
เสียที่มาจาก (1) การถูกฉ้อโกง (2) การขายเพื่อจ่ายเป็นค่ารักษาพยาบาล และ
(3) การยกที่ดินให้ลูกหลานเพื่อเป็นมรดก โดยมีสัดส่วนเท่ากัน คือ ร้อยละ 6⁴

ศูนย์พยากรณ์เศรษฐกิจและธุรกิจ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย แถลง
สถานภาพหนี้ครัวเรือนไทยปี พ.ศ. 2558 พบว่า เป็นหนี้ในระบบ 48.7 % หนี้
นอกระบบ 51.3 % โดยครัวเรือน 87.8 % มีปัญหาการชำระหนี้ค้ำสิน สาเหตุ
เนื่องจาก ค่าใช้จ่ายสูงขึ้น และภัยแล้ง โดยระบุเพิ่มเติมว่า สัดส่วนหนี้นอกระบบ
ของคนรายได้น้อยเพิ่มสูงกว่าหนี้ในระบบเป็นครั้งแรกในรอบหลายปี สัดส่วน
หนี้นอกระบบที่เพิ่มขึ้น จะอยู่ในกลุ่มครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำกว่า 10,000 บาท
ต่อเดือน โดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเกษตรกร และผู้ใช้แรงงาน⁵

3 www.posttoday.com เข้าถึง 27 มกราคม 2559

4 เขมรัฐ เถลิงศรี อธิรัฐธรรมจักร และภาวิญญ์ เถลิงศรี (2558): หนี้ชาวนา เดิมพันการสูญเสียที่ดิน

5 เว็บไซต์ประชาชาติธุรกิจออนไลน์ และมหาวิทยาลัยหอการค้าไทย www.prachachart.net, www.thaichamber.org เข้าถึง 27 มกราคม 2559

ในขณะที่การสำรวจระยะสั้นของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ปี พ.ศ. 2558 พบว่า มีเกษตรกรที่เป็นหนี้ในระบบจำนวน 149,437 ราย มูลหนี้ 21,590 ล้านบาท ในจำนวนนี้ 92,945 ราย มีความเดือดร้อนเร่งด่วน เนื่องจาก อยู่ในระหว่างการถูกบังคับคดียึดที่ดินขายทอดตลาด

การแก้ไขปัญหานี้สินชานาที่ผ่านมา ภาครัฐให้ความสำคัญกับการจัดหา แหล่งเงินกู้อัตราดอกเบี้ยต่ำให้กับชานา การพักชำระหนี้ การโอนย้ายจากหนี้ นอกชานามาเป็นหนี้ในระบบ และการให้ความช่วยเหลือด้านคดีความผ่านกลไก กระทรวงยุติธรรม แต่พบว่า เกษตรกรเข้าถึงกลไกความช่วยเหลือเหล่านี้ได้น้อย มาก ดูจากสถิติจำนวนเกษตรกรที่ได้รับความช่วยเหลือ เมื่อเทียบกับจำนวน เกษตรกรที่ประสบปัญหานี้สิน อีกทั้ง ยังมีตัวแปรอื่นๆ นอกเหนือจากอัตรา ดอกเบี้ย ที่ทำให้เกษตรกรไม่สามารถชำระหนี้สินได้ การช่วยเหลือของภาครัฐ ที่ผ่านมา จึงยังไม่ครอบคลุม ตรงจุด และมีประสิทธิภาพเพียงพอ

ดังนั้น การแก้ไขปัญหานี้สินเกษตรกรผ่านกลไกสำนักบริหารกองทุน เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรและรับเรื่องร้องเรียน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ การเกษตร พบว่า ตั้งแต่เริ่มดำเนินการวันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2534 จนถึงวันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ.2558 มีการอนุมัติเงินกู้ให้กับเกษตรกรเพียงจำนวน 27,136 ราย จำนวนเงิน 4,716.51 ล้านบาท จำนวนที่ดินที่ไถ่ถอนคืน 269,046 ไร่ การแก้ปัญหานี้สินผ่านกลไกกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร พบว่า นับตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 จนถึงกรกฎาคม พ.ศ.2557 กองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร สามารถชำระหนี้คืนให้เกษตรกรได้เพียง 28,304 ราย คิดเป็นจำนวนเงิน 5,743,052,914 บาท จำนวนที่ดินที่ไถ่ถอน หรือซื้อคืน 125,062 ไร่ เท่านั้น

ปัญหาภาวะหนี้สินที่เพิ่มสูงขึ้น ความสามารถในการชำระหนี้ที่ต่ำลง และประสิทธิภาพการแก้ปัญหาหนี้สินของหน่วยงานรัฐที่ยังไม่ครอบคลุม และไม่ตรงจุด ทำให้เกษตรกรไทย ยิ่งทำการผลิตมาก ยิ่งตกอยู่ในวังวนของปัญหาหนี้สินทั้งในระบบ และนอกระบบ อาจไม่มีหน่วยงานรัฐใดบันทึกไว้ชัดเจน ถึงสถิติการสูญเสียที่ดินของเกษตรกร หากแต่การสำรวจ การถือครองที่ดินของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรปี พ.ศ.2556 พบว่า มีพื้นที่เกษตรกรรมเพียง 41.7 ล้านไร่ หรือร้อยละ 28 เท่านั้น ที่เป็นของเกษตรกร ส่วนอีก 107.5 ล้านไร่ หรือร้อยละ 72 เป็นพื้นที่ที่เกษตรกรติดจำนอง ขายฝาก ต้องเช่าคนอื่นทำกิน และทำกินโดยไม่มีเอกสารสิทธิ์รับรอง สะท้อนให้เห็นว่า ภาวะการสูญเสียที่ดิน และความไม่มั่นคงในการถือครองที่ดินของเกษตรกรอยู่ในระดับที่สูง และสัดส่วนที่ดินเพื่อการเกษตรส่วนใหญ่ของประเทศปัจจุบัน ไม่ได้อยู่ในมือของเกษตรกร แต่ถูกถือครองโดยกลุ่มคนอาชีพอื่น

แม้การสูญเสียที่ดินของเกษตรกรจะมีที่มาจากหลายเหตุปัจจัย ทั้งการถูกละเมิดสิทธิ์ที่ดินจากนโยบาย และโครงการของรัฐ อาทิ การประกาศเขตพื้นที่ป่าของรัฐ เขตที่ดินสาธารณะ เขตที่ราชพัสดุ และการเวนคืนที่ดิน เพื่อโครงการพัฒนาต่างๆ รวมไปถึงการถูกกว้านซื้อที่ดินจากนายทุน และนักเก็งกำไรที่ดินทั้งในประเทศ และต่างชาติ แต่การสูญเสียที่ดิน อันเนื่องมาจากการขาดทุนทางการผลิต และภาระหนี้สินที่พอกพูน เป็นแนวโน้มที่กำลังเกิดขึ้นกับเกษตรกรทั่วประเทศ ครอบคลุมทั้งระบบการผลิต โครงสร้างการผลิต และการตลาดของภาคเกษตรกรรมยังคงเป็นเช่นปัจจุบัน ปัญหาหนี้สินเกษตรกรจะยังคงดำรงอยู่รุนแรงมากขึ้น และส่งผลกระทบต่อเป็นวิกฤตของเกษตรกรรายย่อยในวงกว้างมากขึ้นตามลำดับ

มูลเหตุรากฐานของปัญหาหนี้สินเกษตรกร

1. โครงสร้างการผลิต การตลาด และระบบการผลิตที่ไม่เอื้อต่อการพึ่งตนเองของเกษตรกร ระบบการผลิตแบบเคมี อันเป็นวิธีการผลิตที่เกษตรกรทั่วไปในสังคมไทยยึดถือ และปฏิบัติอยู่ เป็นระบบการผลิตที่มีเป้าหมายเพื่อการค้าเป็นหลัก จึงผลิตในปริมาณมาก ปลูกเชิงเดี่ยว ลงทุนสูง ใช้สารเคมี เครื่องจักร และจ้างแรงงาน เพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก และทำการผลิตได้เร็ว เกษตรกรจึงประสบปัญหาต้นทุนการผลิตสูง ในขณะที่โครงสร้างการผลิต และการตลาด ถูกผูกขาด และควบคุมโดยบริษัทธุรกิจการเกษตรขนาดใหญ่ อาทิ เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยเคมี สารเคมีการเกษตร ธุรกิจโรงสี ธุรกิจแปรรูปผลผลิต ตลาดค้าผลผลิตในประเทศ และตลาดส่งออก ทำให้เกษตรกรไม่สามารถกำหนดราคาผลผลิตของตนเองได้ เมื่อเผชิญกับราคาผลผลิตตกต่ำ อันเนื่องมาจากปัจจัยโครงสร้างการผลิต และการตลาดที่ถูกควบคุมผูกขาด เกษตรกรส่วนใหญ่ จึงไม่มีทางเลือก ต้องยอมจำนน และตกอยู่ในภาวะขาดทุนการผลิตซ้ำซาก

2. การขาดแคลนที่ทำกิน อันเป็นปัจจัยการผลิตพื้นฐานของภาคเกษตร เกษตรกรในสังคมไทยอยู่ในสภาพขาดแคลนที่ดินทำกินมาตลอดประวัติศาสตร์ของภาคเกษตรกรรม มีเกษตรกร ถึงร้อยละ 42 ที่ไม่มีที่ดินทำกิน หรือมีที่ทำกินไม่เพียงพอ⁶ เกษตรกรร้อยละ 45 ต้องเช่าที่คนอื่นเพื่อทำกิน⁷ และมีเกษตรกรที่มีที่ทำกินน้อยกว่า 5 ไร่ มากถึงร้อยละ 72 ของเกษตรกรทั้งหมด⁸ การขาดแคลนที่ทำกินของเกษตรกร เป็นส่วนหนึ่งของปัญหาความเหลื่อมล้ำ และการกระจุก

6 สำนักงานสถิติแห่งชาติ ปี 2549

7 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ปี 2554

8 กรมที่ดิน 2555

ตัวของที่ดินในสังคมไทย ทำให้เกษตรกรจำนวนมาก ขาดโอกาสในการสร้าง รายได้ที่มีมั่นคง เข้าไม่ถึงสิทธิพื้นฐานของอาชีพเกษตรกรที่ควรจะได้รับ และต้อง เผชิญกับปัญหาต้นทุนการผลิตสูง อันเนื่องมาจากการเช่าที่ดินคนอื่นทำการ เกษตร พื้นที่ภาคกลาง คือ ภาคที่มีการเช่าพื้นที่เกษตรกรรมมากที่สุด คือ ร้อยละ 72 ของพื้นที่เกษตรทั้งหมด ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

3. นโยบายภาคเกษตรขาดการสนับสนุน ค้ำครอง และสร้างหลัก ประกันทางรายได้ให้เกษตรกรรายย่อยที่เพียงพอ ผู้ผลิตอาหารในสังคมไทย มีทั้งที่เป็นบริษัทเกษตรอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ธุรกิจเกษตรพันธะสัญญา และเกษตรกรรายย่อยที่มีจำนวนมากที่สุด นโยบายการเกษตรของรัฐที่ผ่านมา ยังขาดการดูแลสนับสนุน และค้ำครองเกษตรกรรายย่อยที่ดีพอ ทำให้ เกษตรกรรายย่อยขาดโอกาส เข้าไม่ถึง ไม่สามารถแข่งขัน จนไปถึงการถูกเอา ไรต์เอาเปรียบจากธุรกิจการเกษตรขนาดใหญ่ เช่น ธุรกิจเกษตรพันธะสัญญา ธุรกิจเกษตรที่ผูกขาดเมล็ดพันธุ์ และปัจจัยการผลิต และธุรกิจที่ผูกขาดตลาด สิ้นค้าเกษตร

รวมทั้งนโยบายเกษตรที่ผ่านมา ที่ส่งเสริมให้เกษตรกรทั่วประเทศ ปลูกพืช เชิงเดี่ยวจำนวนมาก นำมาซึ่งปัญหาสินค้าเกษตรล้นตลาด ควบคุมได้ยาก ทั้ง ข้าว ยางพารา มันสำปะหลัง ข้าวโพด อ้อย และปาล์มน้ำมัน ทำให้เกิดปัญหา ราคาสินค้าเกษตรตกต่ำ โดยที่รัฐไม่มีทางออก ไม่มีนโยบายประกันราคา ประกัน ภัยพิบัติจากธรรมชาติ หรือประกันรายได้ให้กับเกษตรกร ทำให้เกษตรกร ต้อง เผชิญปัญหาโดยลำพัง และประสบปัญหาขาดทุนจากการผลิตซ้ำซาก อันเนื่อง มาจากการส่งเสริมการเกษตรในอดีต

4. เกษตรกรรายย่อยขาดความรู้ และไม่ได้รับความเป็นธรรมจากสถาบันการเงิน เมื่อเกษตรกรเผชิญวิกฤตในชีวิตครอบครัว มีความจำเป็นต้องใช้เงินในภาวะเร่งด่วน ในสังคมไทยยังไม่มีธนาคารเพื่อคนจน (ในต่างประเทศ มีบ้างแล้ว) ที่สามารถให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่เกษตรกร และคนยากจน โดยไม่คิดอัตราดอกเบี้ย และไม่ต้องมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน นี่เป็นเหตุผลหนึ่ง ที่ทำให้เกษตรกรต้องหันไปพึ่งพิงหนี้นอกระบบ

สังคมเกษตรกรไทยเป็นสังคมผู้สูงอายุ และมีการศึกษาน้อย เกษตรกรจำนวนมาก เมื่อต้องการกู้เงินจากสถาบันการเงินเพื่อลงทุนทำการเกษตร มักไม่มีความรู้ความเข้าใจ และไม่ได้รับการอธิบายอย่างดีพอ จากสถาบันการเงิน เจ้าหนี้ ถึงรายละเอียดของสัญญาเงินกู้ เงื่อนไขการกู้ยืม และสิ่งที่จะเกิดขึ้น หากเกษตรกรผิดนัดชำระหนี้ เมื่อไม่เข้าใจเงื่อนไขการกู้ยืมเงินดังกล่าว ทำให้เกษตรกรจำนวนมาก เมื่อเริ่มต้นกู้หนี้แล้วจะออกจากวงจรหนี้สินไม่ได้ อาทิเช่น ถูกแนะนำให้กู้เงินเพิ่มมากขึ้นในรอบที่สอง เพื่อนำเงินไปใช้หนี้ก้อนแรก และรักษาเครดิตความเป็นลูกหนี้ไว้ การเพิ่มขึ้นของอัตราดอกเบี้ย และค่าปรับถึงเพดานสูงสุด หากไม่มีการชำระคืน หรืออาจถูกฟ้องดำเนินคดี เพื่อยึดที่ดิน ขายทอดตลาดหากขาดการผ่อนชำระถึง 10 ปี

อีกทั้ง สถาบันการเงินของรัฐ และเอกชนในปัจจุบัน ยังไม่มีนโยบายคุ้มครองที่ดินของเกษตรกรรายย่อยเพื่อความเป็นธรรม และรักษาความมั่นคงทางอาหารในสังคมไทย ทำให้ที่ดินของเกษตรกรรายย่อยจำนวนมาก ถูกสถาบันการเงินรัฐ และเอกชนฟ้องร้องเพื่อนำไปขายทอดตลาด ส่งผลกระทบไปถึงการสูญเสียที่ดินของเกษตรกร และความมั่นคงในสังคมโดยรวม

หลักการสำคัญของการแก้ปัญหาหนี้สินเกษตรกร

1.การแก้ปัญหาหนี้สินเกษตรกร ควรตั้งอยู่บนพื้นฐานการพัฒนา ศักยภาพ และการเสริมความเข้มแข็งให้เกษตรกรพึ่งตนเองได้ สนับสนุนความรู้ และการรวมกลุ่มที่เข้มแข็ง การพัฒนาความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ และเทคโนโลยี การเกษตรที่เอื้อต่อการรักษาระบบนิเวศ เพื่อให้เกษตรกรสามารถปรับตัว และรับมือกับความเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ รวมไปถึง การบริหารจัดการ กลุ่มสถาบันการเงินอันเป็นที่พึงของชุมชน การทำธุรกิจแปรรูป และการตลาด ที่ทำให้เกษตรกรพึ่งพิงตนเองได้ มีรายได้ที่มั่นคง และไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบ จากโครงสร้างการผลิต และการตลาดที่เป็นอยู่

2.เกษตรกร และชาวนา ควรได้รับสิทธิในการเข้าถึงที่ดิน และปัจจัยการผลิตที่จำเป็น รวมถึงได้รับการคุ้มครองจากนโยบายรัฐในฐานะผู้ผลิตอาหาร ให้สังคม การคุ้มครองดูแลผู้ผลิตอาหารให้สังคม โดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อย และชาวนา ควรเป็นนโยบายที่สำคัญ เพราะเกี่ยวข้องกับความมั่นคงด้านอาหาร และเสถียรภาพของประเทศ อีกทั้ง เกษตรกร และชาวนา คือ คนกลุ่มใหญ่ในสังคม ที่ยังไม่ได้รับความเป็นธรรม และเข้าถึงโอกาสในการยกระดับฐานะทาง เศรษฐกิจที่ดีพอ การมีนโยบายสนับสนุน ให้เต็มต่อ และช่วยเหลือเพื่อพุง ฐานะทางเศรษฐกิจจึงควรเป็นหลักคิดที่สำคัญ เช่น นโยบายจัดสรรที่ทำกินให้ คนจน การประกันราคาผลผลิต และประกันรายได้ในเบื้องต้น การประกันภัย พิบัติทางธรรมชาติ การสนับสนุนด้านการศึกษา และสวัสดิการสังคม

แนวทางแก้ปัญหาหนี้สินเกษตรกรทั้งระบบ

1. มีนโยบายคุ้มครองเกษตรกรรายย่อยทั้งระบบ และสนับสนุนการปรับเปลี่ยนเพื่อไปสู่ระบบการผลิตที่ยั่งยืน นโยบายการเกษตรที่รัฐควรสนับสนุน และคุ้มครองเกษตรกรรายย่อย อาทิเช่น การสนับสนุนให้เกษตรกรรายย่อยเข้าถึงปัจจัยการผลิตที่จำเป็นสำหรับการทำการเกษตร เพื่อเป็นแต้มต่อให้เกษตรกรยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจ และพึ่งพาตนเองได้ การจัดหาเมล็ดพันธุ์ที่ดี ไม่มีต้นทุน หรือราคาถูกให้เกษตรกร การฝึกอบรม และส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ หรือระบบการผลิตที่ยั่งยืนต่อสิ่งแวดล้อม สุขภาพเกษตรกร และผู้บริโภค การประกันภัยพิบัติทางธรรมชาติ การประกันราคาผลผลิตเบื้องต้น เพื่อไม่ให้เกษตรกรขาดทุน การสนับสนุนความรู้ และทุนเพื่อการแปรรูปผลผลิต การบริหารจัดการการผลิต และการตลาดที่เกษตรกร และกลุ่มเกษตรกร สามารถพึ่งพาตนเองได้ นโยบายคุ้มครองเกษตรกรรายย่อยทั้งระบบนี้ จะทำให้เกษตรกรรายย่อยเป็นอิสระ ไม่ตกอยู่ภายใต้การควบคุมผูกขาดของบริษัทธุรกิจการเกษตร ที่มีทุน ความรู้ และโอกาสที่มากกว่า

2. การจัดสรรที่ดินให้กับเกษตรกรที่ไม่มีที่ทำกิน หรือมีที่ทำกินไม่ถึง 10 ไร่ เพื่อให้โอกาสเกษตรกร และชาวนาสรรสร้างรายได้ที่เพียงพอต่อการเลี้ยงดูตนเอง และครอบครัว ในระยะสั้น สามารถใช้กลไกที่มีอยู่เดิม อย่างสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ที่มีกองทุนเพื่อจัดซื้อที่ดินให้เกษตรกรเช่าซื้อ

ส่วนในระยะยาวควรจัดตั้งธนาคารที่ดินเพื่อเกษตรกร เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกินของเกษตรกรให้กว้างขวางทั่วประเทศ อย่างเป็นระบบ การจัดสรรที่ดินทำกินให้กับเกษตรกรและชาวนา จะช่วยยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจ ลดต้นทุนการผลิต และทำให้เกษตรกร และชาวนามีรายได้ที่มั่นคงได้

3. การคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรมของเกษตรกรรายย่อย เพื่อเป็นแหล่งอาหารที่มั่นคง สมบูรณ์ และมีความหลากหลายทางชีวภาพ การคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรมของเกษตรกรรายย่อยมีความสำคัญ เพราะการกว้านซื้อที่ดินเพื่อการเก็งกำไร ทั้งจากนายทุนในประเทศ และต่างชาติมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น รวมไปถึง การแย่งชิงการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อธุรกิจอุตสาหกรรม การท่องเที่ยว การเหมืองแร่ และอื่นๆ หากไม่มีการปกป้องพื้นที่เกษตรกรรมของเกษตรกรรายย่อย คาดว่า เกษตรกรรายย่อยจะไม่สามารถต้านทานกระแสการรุกคืบของธุรกิจด้านต่างๆ ได้ และสังคมไทยจะต้องเผชิญกับปัญหาความไม่มั่นคงด้านอาหาร และการสูญเสียพื้นที่อาหารของเกษตรกรรายย่อยอีกจำนวนมาก ควรเร่งให้มีการประกาศใช้กฎหมายภาษีที่ดิน เพื่อจัดระบบการถือครองที่ดิน และกระจายการถือครองที่ดินในสังคมไทยให้เป็นธรรม เพื่อป้องกันปัญหาการกระจุกตัว และการกว้านซื้อที่ดินของเกษตรกร อย่างไรก็ตามการควบคุมเช่นที่เป็นอยู่

4. การกำหนดให้สถาบันการเงินของรัฐมีนโยบายคุ้มครองรักษาที่ดินเพื่อเกษตรกรรม โดยสถาบันการเงินของรัฐควรสนองตอบต่อนโยบายของภาครัฐในการสร้างความมั่นคง และให้เป็นธรรมกับเกษตรกรรายย่อย ด้วยการไม่มีนโยบายยึดที่ดินของเกษตรกรขายทอดตลาด แต่ให้มีนโยบายคุ้มครอง และช่วยเหลือเพื่อให้เกษตรกรสามารถหาเงินมาชำระหนี้ โดยไม่ต้องสูญเสียที่ดิน ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ด้านความยั่งยืน และความมั่นคงด้านอาหารในสังคมไทย อันหมายรวมถึง เสถียรภาพโดยรวมของสังคม ที่ผ่านมาการปล่อยให้สถาบันการเงินของรัฐ หรือแม้แต่สถาบันการเงินของเอกชน ขายที่ดินของเกษตรกรรายย่อยทอดตลาด และรัฐมาทำหน้าที่ในการจัดสรรที่ทำกินให้เกษตรกรรายย่อยที่ขาดแคลนที่ดินอีกครั้ง นับว่าเป็นการสูญเสียทางงบประมาณ และไม่มีการประสานงานระหว่างหน่วยงานของรัฐเพื่อนโยบายคุ้มครองเกษตรกรรายย่อยร่วมกัน

ในระยะยาว ควรมีการจัดตั้งธนาคารเพื่อคนจน ที่ให้ความช่วยเหลือกับเกษตรกร และคนจนที่ประสบปัญหาวิกฤต ให้สามารถดำรงชีวิตต่อไปได้ โดยไม่คิดอัตราดอกเบี้ย และไม่มีเงื่อนไขการมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน

ปรากฏการณ์สำนักชานาแบบ ก้าวหน้า

นพรัตน์ วรรณเทพสกุล

ความนำ

หลายสิบปีที่ผ่านมา วิธีคิดแก้หนี้ชานาเป็นมุมมองจากความสัมพันธ์ในแนวคิด ที่คิดว่า ชานา คือ ผู้รอรับการช่วยเหลือ มาตรการช่วยจากรัฐ มีทั้งในรูปแบบตัวเงินและไม่ใช้ตัวเงิน จากประสบการณ์ของไทยที่ชัดเจนเรื่อง การอุดหนุนการเกษตร ได้แก่ เงินกู้ดอกเบี้ยต่ำของรัฐบาล ช่วยลดค่าใช้จ่ายการผลิต สร้างงานชนบท เพิ่มทุนสำหรับการผลิต พัฒนาประสิทธิภาพและส่งเสริมการตลาด เปิดโอกาสการเข้าถึงแหล่งเงินทุน และสวัสดิการคนจน แต่แนวพัฒนาชนบทแบบเดิม อาจจะไม่ได้อีกต่อไป ในยามที่ชานามีสำนึกใหม่ เพราะได้รู้จักกับโลกกว้างที่แตกต่างกับท้องถิ่นของตนอย่างมากมาย

สังคมชนบทกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว งานศึกษาการเปลี่ยนผ่านของชนบทเร็วๆนี้ หลายชิ้นแสดงให้เห็นโลกทัศน์ใหม่ของชาวนา ในหนังสือที่ชื่อ รอยร้าว และความขัดแย้งของชนบท และเมืองในสังคมเอเชียปัจจุบัน เขียนโดย อี ซี ทอมสัน และพวก (2013) มองการเปลี่ยนแปลงในชนบท และเห็นว่า ชาวนามีพลังในการปรับตัว ทอมสัน และคณะของเขาไม่ได้คิดว่าชนบทกับเมืองเป็นหน่วยวิเคราะห์ที่แยกขาดออกจากกัน ท่ามกลางโลกที่กำลังขัดแย้งกันเรื่องการใช้ที่ดิน เกิดการช่วงชิงทรัพยากรธรรมชาติ และทำลายระบบนิเวศอย่างหนัก ชาวนาจำนวนหนึ่ง สามารถมีชีวิตใหม่ที่ทันสมัยในแบบเมือง และพยายามที่จะต่อสู้กับความเสียเปรียบทั้งทางสังคมและทางเศรษฐกิจเพื่อชีวิตที่ดีขึ้น ในยุคของเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัย พื้นที่ทางสังคมเกิดจากพฤติกรรมการร่วมของคนที่อยู่ต่างพื้นที่ ในเวลาเดียวกัน สามารถปลูกจิตสำนึกที่ใช้แบ่งปันร่วมกันได้

งานอีกชิ้นหนึ่ง คือ การปฏิรูปภาคเกษตร และแรงงานของชนบทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เขียนโดยเกเวต และเทอเนอร์ (2009) กล่าวถึงการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวนาแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 5 ประเทศ ได้แก่ อินโดนีเซีย มาเลเซีย ไทย ฟิลิปปินส์ และเวียดนาม เกเวต และเทอเนอร์คิดว่า มีแรงงานจากชาวนาในหลายระดับด้วยรูปแบบที่ต่างกัน ทั้งในระดับจุลภาคหรือที่ตัวบุคคล จนไปถึงมหภาค เช่น ขบวนการเคลื่อนไหวชาวนาสากล ความต้องการกลับสู่วิถีชาวนามีจริง และแสดงให้เห็นด้วยการเชื่อมโยงหลายแบบ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ภูมิภาค ระดับชาติ และระหว่างประเทศ อีกชิ้นหนึ่งเรื่อง ชาวนาในยุคการเมืองใหม่ พลังแห่งชนบทร่วมสมัย เขียนโดย แอนดรู วอล์กเกอร์ (2012) งานศึกษานี้ เป็นกรณีของไทยโดยตรง กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดจากความสัมพันธ์ระหว่างชาวนากับรัฐ จากเดิมที่ชาวนาถูกตัดทวงส่วนเกินการผลิตจากการทำนา จึงทำให้ยากจน และ

เป็นหนี้ กลายมาเป็นชาวนาที่เป็นคนชั้นกลาง และได้รับการอุดหนุนจากโครงการต่างๆของรัฐ แต่ด้วยโลกทัศน์ที่เปลี่ยนไป การเมืองของชาวนาคือการแสวงหารัฐ ไม่ใช่การหลบหลีกรัฐอย่างเช่นในอดีต

ในงานทั้งสามชิ้นนี้ ทำให้เรามองเห็นภาพที่กำลังเปลี่ยนไปของชาวนา เชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมในภาพใหญ่ด้วย ทั้งเมือง และชนบท กำลังเปลี่ยนแปลงไปด้วยกัน เราจะเข้าใจแค่ส่วนหนึ่งส่วนใดอย่างเดียวไม่ได้ และการเปลี่ยนผ่านที่สำคัญหนึ่งในนั้น คือ พลังต้านที่เกิดจากชาวนา การเปลี่ยนแปลงของวิถีชาวนา ที่มีปฏิริยาต้องการต่อสู้กับโลกาภิวัตน์และการค้าเสรี มีผู้แสดงตัวตนให้เห็นชัดเจน และมีปฏิบัติการหลายรูปแบบ ทั้งด้านอัตลักษณ์ชาวนา ประเพณีของสังคมแบบใหม่ และการต่อรองกับรัฐ หลังจากอ่านงานทั้งสามนี้แล้ว ภาพหนึ่งที่แวบขึ้นในความคิดก็คือ สภาพชีวิตชาวนาไทยร่วมสมัยที่มีพลังในการปรับตัวสูง

บทความนี้ จะกล่าวถึงปรากฏการณ์สำนักชาวนาแบบก้าวหน้าในสังคมไทย เน้นเป็นพิเศษกับการเคลื่อนไหวของชาวนารายย่อยกลุ่มที่เปราะบางที่สุด เปรียบเทียบกับขบวนการชาวนาสากลเวียคัมปาซินา (La Via Campesina) ซึ่งเป็นขบวนการชาวนาร่วมสมัยขบวนการใหญ่ที่สุดของโลกยุคปัจจุบัน กรอบที่ใช้วิเคราะห์ คือ เรื่องพื้นที่ และเครือข่ายทางสังคม อธิบายการเคลื่อนไหวทางสังคมระดับมหภาค ซึ่งเชื่อมโยงการเคลื่อนไหวทางสังคมกับสำนักชาวนา ในบริบทที่มีการถ่ายทอดความคิด และการเรียนรู้ระหว่างชนบทกับสังคมโลก

แรงต้านจากชาวนารายย่อย

ชนชั้นผู้ประกอบการรายย่อย เป็นกระแสนิ่งที่เกิดขึ้นกับวิถีชาวนาหลายประเทศในเอเชีย ที่เมืองไทย ปัญหาชาวนาไทย ไม่ใช่ความยากจนขั้นแค้นในแบบเดิม ชาวนาที่มีรายได้จากการทำนาอย่างเดียว อาจจะมีเหลือไม่ถึงร้อยละ 20 ด้วยซ้ำ ที่ผ่านมามีชาวนาไทยอาจมีรายได้มากขึ้นจากโครงการแก้ปัญหาความยากจนของรัฐบาล แต่รัฐบาลคงต้องยอมรับว่า เกิดความล้มเหลวขึ้นจริงๆ ในการแก้ไขความยากจนเชิงสัมพัทธ์⁹ วิฤตชาวนาไทยอยู่ที่ปัญหาอื่นที่ไม่ใช่รายได้ต่ำ อาทิ ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ การเข้าไม่ถึงทรัพยากร เข้าไม่ถึงสิทธิ ขาดสวัสดิการ และไร้อำนาจในการควบคุมชีวิตตนเอง รวมไปถึงการไร้ศักดิ์ศรี โดยรวมแล้วเป็นเครื่องแสดงถึงสภาพชีวิตที่เปราะบาง อันเป็นผลพวงจากการพัฒนาที่ไม่เสมอภาค เป็นผลจากการพัฒนาที่หลักการให้กับคนบางกลุ่มในสังคม

หากมองการเปลี่ยนแปลงของชนบท ตั้งแต่เกิดวิฤตเศรษฐกิจปีพ.ศ. 2540 มาถึงบัดนี้ จะเห็นว่า มีแรงต้านจากชาวนารายย่อย การหักเหเส้นทางชีวิต อาจจะเริ่มต้นด้วยแรงบีบคั้นจากสถานการณ์ที่ย่ำแย่ ชาวนาจำนวนมากเลือกทางใหม่เพราะเหตุผลด้านสุขภาพ ความเจ็บป่วยของตนเอง หรือคนในครอบครัว ขาดสวัสดิการ รวมถึงความต้องการที่จะอยู่ร่วมกันในครอบครัว บางส่วนเคยออกไปสัมผัสโลกภายนอก และใช้ชีวิตอยู่นอกภาคเกษตรอยู่หลายปี หลายคนเมื่อกลับคืนสู่อาชีพชาวนาแล้ว ยังทำงาน และมีรายได้จากงานนอกภาคเกษตร

⁹ ความยากจนเชิงสัมพัทธ์ หมายถึง ระดับรายได้ที่น้อยกว่าค่าที่กำหนด เป็นการวัดค่ามาตรฐานการครองชีพโดยเปรียบเทียบกับคนอื่นๆในสังคมเดียวกัน อาจจะนำมาใช้วัดค่าของความเหลื่อมล้ำของรายได้ด้วยก็ได้

อีกด้วย¹⁰ เส้นโคจรชีวิตชาวนาดังกล่าว สะท้อนการเปลี่ยนแปลงทางชนชั้นที่ยัง
ซ้อนทับระหว่าง “ชนบท” กับ “เมือง”¹¹

ในสถานะที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของชนบท-เมือง ผู้ผลิต
อาหาร ไม่จำเป็นต้องถูกนิยามด้วยอาชีพเกษตรกรอย่างเดียวเท่านั้น อาจจะเป็น
ผู้ทำงานเกษตรบางเวลา หรือเป็นแรงงานอิสระก็ได้ งานปริญญาบัตรชั้นหนึ่ง
ของคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2557 โดยหยกกมล
รัตนสินทวีสุข ทำการศึกษาสภาพเศรษฐกิจของชนชั้นกลางระดับล่างที่ประกอบ
อาชีพอิสระเกี่ยวกับการค้าขายในตลาดนัด อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ **แม่ค้า**
ตลาดนัดบางราย ที่ปัจจุบันเป็นแรงงานนอกระบบเคยมีชีวิตเป็นเกษตรกร
มาก่อน มีเส้นทางชีวิตสะท้อนลักษณะเศรษฐกิจไทยที่เปลี่ยนแปลงจากภาค
เกษตรกรรมเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม และต่อมา ทอยออกจากอุตสาหกรรม
มาเป็นแรงงานนอกระบบ¹²

จากสถิติแรงงานนอกระบบสำรวจ พ.ศ. 2557 พบว่า จำนวนแรงงานนอก
ระบบมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552 ถึง พ.ศ. 2556 และใน
ปี พ.ศ. 2557 มีประมาณร้อยละ 57.6 ของผู้มีงานทำทั้งหมด ซึ่งเป็นสัดส่วนมาก
เกินครึ่งของแรงงานทั้งหมด แรงงานนอกระบบกลุ่มใหญ่ ประกอบด้วยอาชีพอิสระ

10 Walker (2012); โลโคลแอค (2558)

11 สภาพชีวิตชาวนาที่เลื่อนไหลระหว่างเมืองกับชนบทเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นแถบลาตินอเมริกา
ช่วงทศวรรษ 1960 ถึง 1970 ดังที่ปรากฏในงานของ James Petras (1971) เป็นต้น งานเขียนของ Petras
กล่าวถึงขบวนการชาวนาสมัยนั้นว่า มีเป้าหมายการต่อสู้ทางชนชั้น ชาวนาชนบทมีสภาพการทำงานตั้งผู้ใช้
แรงงาน ตัวอยู่ที่ชนบท แต่เคลื่อนไหวข้ามเส้นแบ่งเมืองชนบท ก้าวออกสู่โลกภายนอกแบบไร้พรมแดน เขา
เรียกสภาพการณ์ของชาวนาเช่นนี้ว่า “กึ่งแรงงาน กึ่งชาวนา” หรือ semi-proletarianization, ดู Petras
and LaPorte (1971) และ Yeros (2002a, b) ใน Bernstein (2004: 206)

12 หยกกมล (2557)

เพราะมีโอกาสในการสร้างรายได้ที่ดีกว่าการเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมหรือภาคเกษตร อาชีพอิสระยอดนิยมสำหรับแรงงานนอกระบบ ได้แก่ ประเภทการผลิตอาหาร หรือสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ ประเภทการบริการ เช่น นวดแผนไทย ซักรีดเสื้อผ้า และประเภทค้าขายแบบซื้อมา ขายไป¹³

ตัวอย่างที่เล่ามานี้ สะท้อนภาพหนึ่งของการล่มสลายของชาวนา (de-peasantization) จากการที่คนชนบทประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก และอพยพเข้ามาในเมืองถาวร หรืออพยพเข้ามาในเมืองชั่วคราวเพื่อหางานทำ ในฤดูกาลที่ว่างจากการเพาะปลูก ต่อมา ก็เปลี่ยนมาประกอบอาชีพอิสระ ซึ่งสามารถทำได้ในภูมิลำเนาตน ไม่ต้องอพยพเข้ามาหางานทำในเมือง เช่นในอดีต หรือไม่ต้องการทำเกษตรกรรมเช่นบรรพบุรุษ ซึ่งคนรุ่นใหม่มองว่า เป็นอาชีพที่ทำงานหนัก และเสี่ยงต่อความไม่แน่นอนของรายได้

อีกๆ แล้ว ชาวนารายย่อยกับผู้ผลิตอาหาร หรือผู้ประกอบการอาชีพอิสระต่างมีลักษณะร่วมกัน คือเป็นกิจการขนาดเล็กที่ดำเนินการโดยคนในครอบครัว ไม่มีลูกจ้าง อาชีพของคนกลุ่มนี้ มีความไม่มั่นคง มีความไม่แน่นอนทางรายได้สูง การแข่งขันสูง และไม่มีเส้นสายในการเข้าสู่อาชีพ แบบแผนชีวิตเน้นการมีเสรีภาพ ให้คุณค่ากับความมีอิสระ สำนักที่มีต่อเสรีภาพดังกล่าวเป็นลักษณะของผู้ร่วมขบวนการวิถิชาวนารายอื่นๆด้วย กลุ่มคนเหล่านี้ อยู่ในข่ายที่จะเป็นพันธมิตรร่วมขบวนการวิถิชาวนา

แรงต้านของชาวนาแสดงผ่านข้อเรียกร้อง ที่ไม่ใช่แค่มาตรการความช่วยเหลือ ที่ภาครัฐจัดให้ หรือวอนขอการลดหย่อนเป็นครั้งคราวอย่างไร

13 สำนักงานสถิติแห่งชาติ พ.ศ.2557

อดีต อีกทั้งไม่ใช้การแทรกแซงของรัฐที่ลดน้อยลง แต่ทุกการเคลื่อนไหวตั้ง
โจทย์คำถามว่า รัฐควรแทรกแซงอย่างไร เพื่อให้ประโยชน์ตกถึงชาวนาที่
อยู่ข้างล่างจริงๆ มองที่การเคลื่อนไหวในระดับชาติ เพื่อกลับสู่วิถีชาวนา
(re-peasantization) ขบวนการเคลื่อนไหวสิทธิชาวนาไทยแสดงให้เห็นบนพื้นที่
ทางการเมือง เห็นได้จากความพยายามปลดหนี้ และรักษาที่ดินไม่ให้หลุดมือ
การรวมกลุ่มของเกษตรกรเพื่อต่อรองกับรัฐ เช่น เข้าร่วมเรียกร้อง พ.ร.บ.กองทุน
ฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร ขอสิทธิการเข้าถึงสินเชื่อของชาวนารายย่อย เงิน
ประกันสังคม การประกันว่างงาน และโครงการสวัสดิการต่างๆ บางแนวทาง
ของการเคลื่อนไหว ตั้งอยู่บนหลักการสิทธิชุมชน และการกระจายอำนาจ ได้แก่
ความชอบธรรมที่ขอให้กับคณะกรรมการบริหารที่ดินหมู่บ้าน มีส่วนร่วมในการ
จัดการที่ดินท้องถิ่นร่วมกับรัฐ รวมถึงมุ่งสร้างกลไกแก้ไขข้อพิพาททางคดีความ
ที่เน้นเป้าหมายลดการสูญเสียที่ดิน¹⁴

กลับคืนสู่วิถีชาวนา

การเคลื่อนไหวของเครือข่ายชาวนาสากล มีเส้นทางไปสู่ความเป็นสมัยใหม่
ของตัวเองในแบบที่ต่างจากโลกทุนนิยม วิถีชาวนาที่ถูกผลักดันจากเวียดนามปา
ชีนา เป็นวิถีชาวนาที่ก่อตัวด้วยหลักการความยุติธรรมทางสังคม สิทธิมนุษย-
ชน และความเป็นพลเมืองของรัฐ-ชาติ แสดงจุดยืนว่า นี่คือนักชาวนาที่
เกิดจากความพยายามเปลี่ยนแปลงตนเองเพื่อที่จะก้าวสู่ความเป็นสมัยใหม่
ของชาวนา การเคลื่อนไหวชาวนา เป็นทั้งศาสตร์ และศิลป์ ศาสตร์ คือ ใช้ความรู้
อย่างเข้มข้น เป็นกิจกรรมที่หวนคืนสู่ธรรมชาติ มีความเป็นศิลป์ คือ อาศัยความ

14 โลโคลแอก (2556ก)

รู้จากการทดลองจริงจากแปลงนา¹⁵ การอภิปรายหัวข้อนี้ จะแบ่งปรากฏการณ์
สำนึกชาวนาแบบก้าวหน้าออกเป็นสามประเด็นย่อย ได้แก่ เกษตรนิเวศ พลเมือง
ชาวนา และอธิปไตยทางอาหาร

เกษตรนิเวศ

ขบวนการเกษตรนิเวศ เป็นการเคลื่อนไหวของชาวนา โดยอาศัยหลักการ
ทางวิทยาศาสตร์ผสมผสานเข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่น เป้าหมาย คือ การฟื้นฟูวิถี
ชาวนาโดยเริ่มเปลี่ยนทีละน้อยตามลำดับขั้น จากตนเองสู่ชุมชน และกระจาย
ออกทั่วทั้งสังคม หลักการสำคัญ ได้แก่ การสร้างแรงจูงใจให้เกิดการหมุนเวียน
อย่างยั่งยืนของระบบนิเวศ การลงทุนในภาคเกษตรของรัฐ **จะต้องมีเป้าหมายที่ชัดเจนว่า จะช่วยชาวนารายย่อยปรับปรุงที่ดิน และแหล่งน้ำให้มีสภาพที่ดีและจะต้องทำด้วยวิธีการของเกษตรนิเวศซึ่งยั่งยืน** นโยบายเกษตร
ที่จะมีประสิทธิภาพ หมายถึง นโยบายที่จะสามารถรักษาน้ำและดินให้มีความ
อุดมสมบูรณ์ และนโยบายนั้น อาจจะทำเนิ่นการได้โดยใช้ระบบจัดการด้วย
แรงคนกลุ่มเล็กๆ

ศาสตราจารย์สตีเวน กลิสแมน นักเกษตรนิเวศ จากมหาวิทยาลัย
แคลิฟอร์เนีย เมืองซานตาครุซ สหรัฐอเมริกา เป็นผู้ที่นำเสนอกรอบการ
เปลี่ยนแปลงชีวิตเกษตรกรที่จะเข้าสู่ระบบเกษตรนิเวศ ซึ่งแบ่งเป็น 4 ลำดับ
ขั้น ประกอบด้วย **ขั้นแรก** เพิ่มประสิทธิภาพ และประสิทธิผลของการทำการ
เกษตรเพื่อที่จะลดการใช้ปัจจัยการผลิตที่มีค่าใช้จ่ายสูงและเป็นตัวการทำลาย
สิ่งแวดล้อม **ขั้นที่สอง** ทดแทนปัจจัยการผลิตเดิม แทนที่ปฏิบัติการแบบเก่า

15 McMichael (2008); Altieri and Toledo (2011)

ด้วยทางเลือกใหม่ *ขั้นที่สาม* ออกแบบกระบวนการใหม่ในการส่งเสริมเกษตรกร
นิเวศ และ *ขั้นที่สี่* สร้างความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างผู้ผลิตอาหาร และ
ผู้บริโภค¹⁶

ข้อสรุปที่ศาสตราจารย์กลีสแมน และคณะวิจัยของเขาได้พบจากแปลงนา
ตัวอย่างจากที่ต่างๆ บอกให้เราไปถึงความยากลำบากที่จะชักจูงโน้มน้าวเกษตรกร
แผนใหม่ที่ใช้สารเคมีให้หันมาสู่เกษตรนิเวศ เบื้องต้น มาจากความล้มเหลวที่ว่า
การปลูกพืชหลายชนิดจะให้ผลผลิตต่อไร่ลดลง หลายคนกังวลว่า เกษตรวิธี
นิเวศที่จะใช้ที่ดินจำนวนน้อยนิดอาจจะไม่ได้กำไร ต่อประเด็นแรก เรื่องอัตรา
ผลผลิตน้อย ถ้าเลือกทำฟาร์มขนาดเล็ก ศาสตราจารย์กลีสแมนเชื่อว่า ขนาด
ฟาร์มกับผลผลิตมีความสัมพันธ์ด้านกลับกัน เพราะเหตุที่มาจากตลาดปัจจัยไม่
สมบูรณ์ ไม่แน่นอนพอไปว่า การเปลี่ยนมาทำฟาร์มขนาดเล็กจะเป็นข้อเสียเปรียบ
และทำให้ผลิตภาพลดลง สภาพที่เหมาะสมกับนิเวศท้องถิ่นต่างหากที่จะเป็นตัว
กำหนดระดับความเข้มข้นของการใช้ทุนกับปัจจัยการผลิตต่างๆ ไม่เกี่ยวกับ
ขนาดของฟาร์ม หรือจำนวนที่ดินที่ถือครอง และยิ่งไม่มีเหตุผลใดๆ ที่จะกล่าว
ว่าระบบฟาร์มขนาดเล็กจะลงทุนต่ำ

16 Gliessman and Rosemeyer (2010: 6-7)

ถึงแม้ว่า จะเปรียบเทียบด้วยเทคนิคฟาร์มชนิดเดียวกัน มีหลักฐานยืนยันด้วยซ้ำไปว่า การลงทุนในฟาร์มขนาดเล็กอาจจะได้ผลผลิตไม่ต่ำกว่าลงทุนในฟาร์มขนาดใหญ่ สำคัญที่สุด คือ ความหลากหลายทางชีวภาพ และความสัมพันธ์ของการผลิต จะเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อขนาดฟาร์ม และพลวัตการปรับตัวของชาวนา¹⁷

ส่วนประเด็นหลัง เรื่องกำไรจากทำเกษตรในที่ดินผืนเล็กๆ สาเหตุหลักที่ฟาร์มขนาดใหญ่ได้กำไรสูง น่าจะมาจากอำนาจการควบคุมแรงงานมากกว่าเรื่องเทคโนโลยีของฟาร์ม ที่สำคัญ คือ อำนาจควบคุมที่ธุรกิจใหญ่มีต่อสังคม อำนาจกำหนดการใช้แรงงานคน สิ่งแวดล้อม และปัจจัยอื่นๆ ที่จะเอื้อต่อเทคนิคการผลิต และการทำธุรกิจของตนเอง¹⁸ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่น่ากังวลไม่ว่าจะเรื่องการประหยัดต้นทุนต่อขนาด หรือจำนวนที่ดินที่ถือครองนั้นไม่สำคัญ สภาพจำยอมที่เกิดกับกลุ่มชาวนาจนที่สุด คือ ขนาดการถือครองที่ดินของชาวนาจน โดยเฉลี่ยอยู่ที่ต่ำกว่า 20 ไร่ แต่ละคน มีหนี้ท่วมหัวหลายรายที่มีทุนน้อยจึงถูกบีบบังคับโดยปริยายให้กลับมาใช้แรงงานในครอบครัว เมื่อมีรายได้น้อยจึงต้องประหยัดค่าใช้จ่ายลง และพึ่งพาตัวเองให้

17 ความสัมพันธ์ผกผันระหว่างขนาดที่ดินกับผลผลิตเกิดขึ้น เนื่องจากการถือครองที่ดินกระจุกตัวสูงในมือของเจ้าที่ดิน โดยที่ไม่ได้มีการกระจายการถือครองที่ดิน อัตราส่วนราคาปัจจัยการผลิตเปรียบเทียบ (ที่ดิน แรงงาน และทุน) จึงมีความแตกต่างกันระหว่างเจ้าที่ดินกับชาวนาย่อย ส่งผลต่อการเลือกที่ผลิตผลผลิต หลายจุดจากการทำนาบนที่ดินแปลงใหญ่จะให้ผลผลิตภาพปัจจัยการผลิตที่ดินต่ำ ส่วนชาวนาย่อยซึ่งทำนาแปลงเล็กอาจประหยัดได้จากกรรมวิธีดั้งเดิม เช่น ใช้จ่ายอย่างประหยัด หันมาใส่ใจการทำงานในไร่นามากขึ้นกว่าเดิม ใช้แรงงานในครอบครัวแทนการจ้างคนอื่น การปรับใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสมกับนิเวศท้องถิ่น ฯลฯ ดังนั้น สำหรับชาวนาย่อยซึ่งความจำเป็นด้านที่ดินอยู่ในขั้นขาดแคลน นาแปลงเล็กอาจจะให้ผลผลิตต่อไร่สูงและมีประสิทธิภาพมากกว่า ดู Griffin, Khan and Ickowitz (2004) และ Griffin and Ickowitz (2000) เป็นต้น

18 Griffin, Khan and Ickowitz (2004: 370)

มากที่สุด กลับกลายเป็นว่า ชาวนายากจน ตัดสินใจหันหลังกลับให้กับ
ระบอบบริษัทได้ไม่ยาก¹⁹

จากกรณีศึกษา ที่จัดทำโดยกลุ่มปฏิบัติงานท้องถิ่นไร่พรหมแดน ประเทศไทย
แสดงไว้ในหนังสือเล่มนี้ มีข้อค้นพบจากภาคสนามที่น่าสนใจ สามารถแบ่งเป็น
ลำดับขั้นของปฏิบัติการด้านเกษตรนิเวศ ได้ดังนี้

ขั้นที่หนึ่ง เพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการทำการเกษตร

ทุกกลุ่มเริ่มต้นจากการลดต้นทุนการผลิต ลด ละ เลิก ใช้สารเคมีเพื่อฆ่า
แมลงศัตรูพืช หันไปใช้วิธีกำจัดตามธรรมชาติ ปลูกข้าวหลายสายพันธุ์เพื่อลด
ความเสี่ยงจากโรค และแมลงระบาด จากเดิมที่ต้องจ้างคนอื่นทำทุกอย่าง ต้นทุน
จึงสูง เดียวนี้ใช้แรงงานในครอบครัว หลายครอบครัวปลูกผักกินเอง

ขั้นที่สอง ทดแทนปัจจัยการผลิตด้วยทางเลือกใหม่

การทำนาอินทรีย์จำเป็นต้องอาศัยความรู้ที่เข้มข้น ชาวนาอินทรีย์ต้องมีความ
รู้ด้านการจัดการน้ำเพื่อให้เหมาะกับการปลูกพืชหลายชนิด การผลิตจะต้องมี
มาตรฐาน และต้องการใบรับรอง เกษตรกรจะต้องหาความรู้เพิ่มเติม เพื่อนำมา
พัฒนาศักยภาพของตนเอง และของกลุ่ม

ขั้นที่สาม ออกแบบกระบวนการใหม่ในกรอบเกษตรนิเวศ

ขั้นตอนนี้ มีการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจน วิถีชาวนา มีนวัตกรรมใหม่
เห็นได้ว่า สำนักเรื่องอาหารปลอดภัยแพร่กระจายจากตลาดเข้าสู่กระบวนการ
ผลิตทุกขั้นตอน มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตจากการผลิตแบบเคมีมาสู่การ

19 โลโคลแอก (2556ข, 2557 และ 2558)

ผลิตแบบปลอดภัยอย่างเต็มรูป ที่สำคัญ คือ ความเข้าใจต่อชีวิต และธรรมชาติ ที่จำเป็นต้องอาศัยกันและกัน จากกรณีศึกษา กลุ่มกิจกรรมธรรมชาติโพธาราม การผลิตเส้นขนมจีนใช้วัตถุดิบจากข้าวที่มีคุณภาพ เลือกข้าวอินทรีย์ที่มีคุณสมบัติดีที่สุด ต่อมาเรียนรู้ว่า การบริหารจัดการกลายเป็นความรู้ที่จำเป็นมากที่สุด นอกจากนี้ การวางแผนด้านการผลิต และด้านการตลาดจำเป็นต้องมีความสอดคล้องกัน กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์สนามชัยเขต จะประเมินผลผลิตที่สมาชิกกลุ่มสามารถผลิตได้ในแต่ละรอบการผลิต เพื่อวางแผนกระจายผลผลิตออกสู่ตลาดได้ทั้งหมด มีการวางแผนทั้งชนิดสินค้าที่จะทำการผลิต และจำนวนพื้นที่ การวางแผนการผลิตและตลาดในแต่ละฤดูกาลจะทำควบคู่ไปกับการประกันราคารับซื้อผลผลิตจากสมาชิก ส่วนกลุ่มพัฒนาเกษตรยั่งยืนจังหวัดสมุทรสงคราม ลักษณะการทำงานค่อนข้างไปทางเกษตรกรรมแบบรวมกลุ่มกิจกรรมที่ทำเป็นกลุ่ม ได้แก่ การปลูกมะพร้าว ทำน้ำตาลปึก เคี้ยวน้ำตาล เลี้ยงหอยแครง เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ สมาชิกในกลุ่มแบ่งหน้าที่กันทำ และช่วยกันตรวจสอบกันเอง มีการกำหนดกฎระเบียบเพื่อดูแลกันเอง

ขั้นที่สี่ สร้างความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างผู้ผลิตอาหาร และผู้บริโภค

กลุ่มส่งเสริมเกษตรกรอุทงสุพรรณบุรี ทำตลาดข้าวอินทรีย์ด้วยการขายเอง เป็นการขายตรงให้กับผู้บริโภคทำให้มีลูกค้าแน่นอน และได้เงินขายข้าวล่วงหน้าเป็นรายปี

ชาวนารายย่อยที่จะฝ่าด่านมาถึงขั้นที่สาม และสี่ได้นั้น มีไม่มากนัก ทั้งนี้ จนกว่าภาคสังคมทุกส่วน จะสามารถพัฒนานโยบายที่ช่วยสนับสนุนและคุ้มครองชาวนารายย่อย รวมถึงจัดลำดับใหม่ให้แก่กลุ่มเหล่านี้ มีความสำคัญสูงขึ้น

แม้จะมองเห็นความสำเร็จอยู่บ้างในหลายพื้นที่ แต่ความจริงแล้วการกลับสู่วิถีชาวนาไม่ง่ายดายอย่างที่คิด เมื่อเข้าสู่เกษตรนิเวศขั้นที่สูงขึ้น กลุ่มชาวนาจำเป็นต้องขยับออกจากแรงจูงใจส่วนบุคคลมาสู่การสร้างธรรมเนียมใหม่ของเกษตรนิเวศให้ยอมรับโดยทั่วไป รัฐอาจจะต้องช่วยสร้างแรงจูงใจดึงคนให้เข้าสู่เกษตรกรรมแบบนี้ด้วย อาจจะช่วยกระตุ้นด้วยนโยบายการอุดหนุนทางเศรษฐกิจ เช่น ให้นำทุนวิจัย และฝึกอบรมความรู้ด้านเทคโนโลยีเกษตรนิเวศ การวิจัยควรจะเป็นวิจัยเชิงปฏิบัติการจากชาวนาสู่ชาวนาแทนที่จะเป็นสูตรสำเร็จหรือชุดความรู้ด้านเทคนิคจากตำรา การช่วยเหลือด้วยเงินอุดหนุนอาจจะแฝงด้วยแรงจูงใจที่จะหนุนวิถีเกษตรนิเวศ เช่น โครงการอาหารกลางวันเด็กนักเรียน มีเงื่อนไขให้ใช้พืชผักปลอดสารเคมี ข้าวให้ใช้ข้าวปลอดสารพิษ หรือข้าวอินทรีย์ ปลูกสำนึกการบริโภคผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นแก่ผู้บริโภคทั่วไป การลงทุนในช่องทางกระจายสินค้าเกษตรใหม่ๆ ที่จะเปิดโอกาสให้แก่ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น การกำหนดมาตรฐานผลิตภัณฑ์ควรจะมียืดหยุ่นเพียงพอ และไม่สร้างภาระมากเกินไปเพื่อที่จะรับรองมาตรฐานที่ชุมชนร่วมกันสร้างขึ้น มาตรฐานผลิตภัณฑ์เกษตรนิเวศควรมีประเด็นเรื่องขนาดฟาร์ม และการจ้างงานทางสังคมด้วย แต่ละสังคมจำเป็นต้องคิดหาวิธีเดินทางต่อไปด้วยชุดแรงจูงใจที่เหมาะสม และการปรับโครงสร้างภายในของตนเอง

พลเมืองชาวนา

พลเมืองชาวนามีสิทธิเป็นของตนเอง และจะปฏิเสธความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์จากรัฐ และทุน พยายามจะหาพื้นที่ต่อรองใหม่ๆ เพื่อจัดความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างรัฐ สังคม และธรรมชาติ ชุมชนมีพื้นที่ทางการเมืองในการนิยามตนเอง การรับรองสิทธิชุมชน ความยุติธรรมต่อสังคมชนบท เช่น การกระจายการถือครองที่ดิน ตามนิยามอย่างกว้างของฮันนาร์ วิทแมน นักสังคมวิทยา

ชนบทซึ่งสอนอยู่ที่มหาวิทยาลัยไซมอนเฟรเซอร์ ประเทศแคนาดา กล่าวถึง พลเมืองชวานาว่า เป็นพื้นที่ของภาคสังคม และพลเมือง พื้นที่ที่รัฐมีหน้าที่ ปกป้องคุ้มครองสิทธิของพลเมืองกลุ่มนี้ด้วย รัฐบาลประเทศกำลังพัฒนา สามารถใช้นโยบายเพื่อปกป้องคุ้มครองเกษตรกรรายย่อย โดยจัดทำนโยบาย กระจายทรัพยากรใหม่ ฐานทรัพยากรธรรมชาติที่โยงกับนโยบายน้ำ ป่าชุมชน และประมงพื้นบ้าน เป็นสิทธิชุมชนที่พึงได้รับความคุ้มครอง และจะดีกว่านั้น ถ้ามอบให้ชุมชนเป็นผู้ดูแลรักษา²⁰

ตัวอย่างสิทธิชุมชนกับการใช้ประโยชน์ที่ดินในต่างประเทศ ประเทศ โมซัมบิกได้ชื่อว่า มีกฎหมายที่ดินก้าวหน้าที่สุดในทวีปแอฟริกา ที่ดินของ โมซัมบิกส่วนใหญ่ เป็นที่ดินสาธารณะซึ่งรัฐเป็นเจ้าของ สิทธิการใช้ที่ดินจะผ่าน การปรึกษาหารือสาธารณะ โดยเฉพาะกับการรับรองสิทธิชุมชน กฎของชุมชน ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย ที่ประเทศนี้ ยังมีแนวปฏิบัติที่ใช้กำกับการ ถูกรองที่ดิน รวมถึงประมง และป่าไม้ การถูกรองที่ดินเป็นกฎของชุมชน ซึ่ง ยังไม่ใช่กฎหมาย แต่เกิดขึ้นจากการเคลื่อนไหวสากลว่า ด้วยความมั่นคงทาง อาหารที่มีคณะกรรมการความมั่นคงทางอาหารของโลกให้การรับรอง เครื่องมือชิ้นนี้ ถูกออกแบบมาเพื่อให้เกิดการยอมรับสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของคนรากหญ้า ใช้สำหรับอนุญาตการครอบครองที่ดินเพื่อ ชวานารายย่อย ทำประมงพื้นบ้าน และป่าชุมชน เนื่องจากที่ดินเป็นสมบัติของ สาธารณะ แต่ก็ยังเป็นทรัพยากรที่สามารถใช้ประโยชน์ร่วมกัน ชุมชนสร้างกฎ เกณฑ์และร่วมกันดูแลรักษา²¹ ขบวนการเคลื่อนไหวสิทธิชุมชนที่โมซัมบิกมีส่วน คล้ายกับกรณีของไทย

20 Wittman, H. (2005)

21 Kay (2014: 19, 21)

ที่จริงแล้ว ขบวนการสิทธิชุมชนของไทยได้ก่อตัวขึ้นแล้วระยะหนึ่ง แม้วายัง ลุ่มๆดอนๆ แต่ก็ถือว่ามีความก้าวหน้าในระดับหนึ่ง การเคลื่อนไหวในรอบสอง ทศวรรษที่ผ่านมา มีความชัดเจนหลายประเด็น เช่น การใช้ประโยชน์ที่ดิน เครือ ข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทยได้รวบรวมแนวทางการเคลื่อนไหวที่เน้นสิทธิ ชุมชนไว้หลายแบบ ช่วงระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2511-2554 ที่สำคัญได้แก่ ที่อยู่ อาศัยของชุมชนแออัดที่ตั้งอยู่ในที่ดินของรัฐ ชุมชนไม่ได้คาดหวังว่าจะต้องได้ กรรมสิทธิ์ที่ดิน แต่เน้นให้มี “สิทธิการใช้” ที่ดิน ด้วยการขอเช่าใช้ที่ดินในระยะ ยาว พื้นที่เขตที่ดินปฏิรูปมีการจัดการที่ดินด้วยระบบ “โฉนดชุมชน” เนื่องจาก เงื่อนไขสถานะที่ดินเดิมของชุมชน ส่วนพื้นที่ป่าชุมชนเน้นหนักทางการ คุ้มครองกฎเกณฑ์ของชุมชนเพื่อใช้ประโยชน์ที่ดิน ชุมชนมีการจัดการโดยระบบ กรรมสิทธิ์ที่ดินร่วม จัดตั้ง “กองทุนธนาคารที่ดิน” หรือ ข้อกำหนด “พื้นที่เขต วัฒนธรรมพิเศษ” เพื่อใช้ประโยชน์พื้นที่ที่เอื้อต่อการใช้ทรัพยากรตามวิถี วัฒนธรรมของชุมชน²²

พลเมืองชานาในระดับสากลได้นำประเด็นสิทธิของผู้ผลิตอาหารมาเชื่อม โยงกับระบบนิเวศ และการเข้าถึงระบบอาหาร ดังที่ขบวนการชานาโลก เวียดนาม ปาซิฟิก เป็นภาคีพันธมิตรต่อสู้ร่วมกับขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อความยุติธรรม ทางสังคมขบวนการอื่นๆ ที่บราซิล ขบวนการแรงงานไร้ที่ดิน (the Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra หรือ MST) ชูประเด็น “ชนบท” ใน แ่งที่เป็นพลเมืองของชาติเผชิญหน้ากับการต่อสู้ทางชนชั้นของบราซิล และ การเมืองเสรีนิยมใหม่ สิทธิพลเมืองของเอ็มเอสที มีลักษณะเป็นรูปแบบสหพันธ์ แรงงานชนบท เป็นผู้ผลิตอาหารให้กับผู้ใช้แรงงานฐานะยากจน เป็นพันธมิตร

22 อัจฉรา รักยุติธรรม (2556: 178); ปฏิญญา และมติ (2556: 243-46) ใน โลโคลแอค (2556ก)

กับคนว่างงานในเมือง และ “ชนบท” จะเป็นหลักประกันที่มั่นคงทางอาหารให้กับพันธมิตรเหล่านั้น²³

อริปไตยทางอาหาร

ขบวนการชาวนาโลก หรือเวียแคมปาซิना เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมระดับสากลเริ่มต้นที่เม็กซิโก ในปี พ.ศ. 2536 ขบวนการนี้ ก่อตัวขึ้นคู่ขนานกับการก่อตั้งเขตการค้าเสรีอเมริกาเหนือ หรือ NAFTA และจากการประชุมเวทีอาหารโลก (World Food Summit) ที่กรุงโรม ประเทศอิตาลี เมื่อ พ.ศ. 2539 สิทธิชาวนากลายเป็นส่วนหนึ่งของการชูธงด้านอริปไตยทางอาหาร และหลังจากการประชุมครั้งนั้น จึงมีแนวคิดที่จะผลักดันให้มีการจัดตั้งองค์กรชาวนาขึ้นทั่วโลกเพื่อเคลื่อนไหวร่วมกัน คำว่า Via Campesina เป็นภาษาสเปนที่แปลว่า “วิถีชาวนา” อาศัยหลักการความเป็นสมัยใหม่ในเรื่องสิทธิมนุษยชนที่ประสานกับการพัฒนาชนบท โดยมีความมุ่งหมายเพื่อปกป้อง และยกระดับคุณภาพชีวิตเกษตรกรย่อยและขนาดกลาง แรงงานภาคเกษตร ผู้หญิงในชนบท และชุมชนพื้นเมืองในประเทศต่างๆทั่วโลก ทั้งในทวีปเอเชีย ทวีปแอฟริกา ทวีปอเมริกาและทวีปยุโรป

สิ่งที่เวียแคมปาซิनाให้ความสำคัญ อาทิ การปฏิรูปการเกษตร และการจัดการน้ำ ความหลากหลายทางชีวภาพของพันธุ์พืช และสัตว์ อริปไตยด้านอาหาร ประเด็นผู้หญิง สิทธิมนุษยชน การโยกย้ายถิ่น และแรงงานภาคชนบท ความยั่งยืนของอาชีพชาวนา รวมถึงประเด็นเรื่องเด็ก และเยาวชน สำหรับการขับเคลื่อนเรื่องอริปไตยทางอาหาร

23 Wright and Wolford (2003)

ขบวนการเวียคัมปาซيناได้หยิบยกประเด็นสิทธิที่ก้าวล้ำไปไกลกว่าสิทธิแบบยอมจำนนต่อกลไกของระบบตลาด กล่าวคือ จะชูสิทธิที่มีมิติของอัตลักษณ์ชาวนา ภายในนั้น ประกอบด้วยระบบคุณค่าเชิงซ้อนที่รวมถึงการให้ความหมาย และทำความเข้าใจต่อเรื่องระบบนิเวศ (Ecological subjectivity) และสิทธิในการดูแลคุ้มกันสิ่งแวดล้อม (Stewardship) ในฐานะที่เป็นเงื่อนไขสำคัญของความยั่งยืนทางสังคม และสิ่งแวดล้อม การปกป้องวิถีชาวนาไม่ใช่เรื่องการรักษาวัฒนธรรม แต่เป็นการนำวัฒนธรรมกลับมาเป็นวิธีการเพื่อไปสู่สิ่งที่เหนือกว่ากรอบเดิมที่ใช้กับอาหาร และเกษตรกรรมอยู่ในขณะนั้น

พูดอีกอย่าง ก็คือ ปฏิเสธวิธีการที่ทำให้การเกษตร และอาหารมีราคาแพง วัฒนธรรมใหม่ของชาวนาเป็นเกษตรที่หลากหลาย และยกย่องวัฒนธรรมของผู้ผลิตอาหารรายย่อย ไม่สามารถจะนำมาเปรียบเทียบกับวัฒนธรรมการเกษตรเชิงเดี่ยวที่มองอาหารเป็นแค่วัตถุดิบของ จัดให้เป็นสินค้าที่ผ่านกระบวนการผลิต การบริโภค และการสะสมทุน

องค์กรชาวนาโลกมีอิทธิพลทางความคิดต่อการเคลื่อนไหวชาวนาไทยด้วย ดังที่มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน(ประเทศไทย) ได้วิเคราะห์การเคลื่อนไหวหลายกรณีของกลุ่มผู้ที่มีฐานชีวิตอิงกับทรัพยากรธรรมชาติที่ลุกขึ้นคัดค้านโครงการพัฒนาของรัฐ ช่วงพ.ศ. 2551 ถึงพ.ศ. 2555 ได้ข้อสรุปว่า มีลักษณะตรงกับการเคลื่อนไหวสิทธิและอธิปไตยทางอาหาร พรหมแดนที่มีความขัดแย้งทางทรัพยากรหลายจุด ล้วนเกี่ยวพันกับอธิปไตยทางอาหาร ไม่ว่าจะเป็นพืชที่ปลูกเป็นพืชพลังงาน กรณีท่าเทียบเรือขนถ่าย และแท่นขุดเจาะของอุตสาหกรรมน้ำมันข้ามชาติ การขอประทานบัตรเหมืองแร่ หรือแม้แต่โรงไฟฟ้าถ่านหิน พบการแย่งชิงที่ดินเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจของบริษัท

ข้ามชาติ หรือกลุ่มทุนผูกขาด ผู้ที่เคลื่อนไหวต่อสู้ด้วยหลักการที่ว่า “เราไม่ได้
รุกรานใคร เราเพียงปกป้องบ้านตัวเอง”²⁴

ในเรื่องอาหารกับประเด็นสิทธิมนุษยชน ก่อนหน้านี้ นักเคลื่อนไหวทาง
สังคมมักจะทำให้ความสนใจเฉพาะกับสิทธิการเมืองและสิทธิพลเมือง แต่ต่อมา ได้
ขยายให้ครอบคลุมสิทธิทางสังคม และสิทธิทางด้านเศรษฐกิจด้วย **อริปไตยทาง
อาหาร** เสนอวาระที่ท้าทายต่อการครอบงำจากฝ่ายเสรีนิยมใหม่ในการพัฒนา
เศรษฐกิจ บนเส้นทางสายนี้ จำเป็นต้องค้นหาทางเลือกใหม่ๆ ที่จะช่วย
ปกป้องสิทธิหลายๆ ด้านของเกษตรกร และแรงงานทั่วโลก

ปัจจุบัน ประเทศไทยได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน
(ASEAN Economic Community - AEC) ซึ่งมีเป้าหมายทำให้อาเซียนมีตลาด
และฐานการผลิตเดียว **ความร่วมมือทางเศรษฐกิจดังกล่าว นับเป็นความ
ท้าทายต่อองค์กรชาวนาที่เคลื่อนไหวต่อสู้ด้วยหลักการอริปไตยทางอาหาร**
เพราะจะต้องเผชิญกับบริษัทข้ามชาติระดับโลกที่จะเข้ามาลงทุนด้านเมล็ด
พันธุ์ เทคโนโลยี มีโอกาสสูงที่จะทำให้เกษตรกรรายย่อยต้องถอยเข้าสู่จุดอับ
ที่ไร้อิสรภาพในการจัดการด้านการผลิต และตลาด มองในแง่ตัวเอง บทบาท
ภาครัฐที่จะเข้าแทรกแซงภาคเกษตร จึงไม่ใช่แค่การลงทุนทางด้านกายภาพ หรือ
ในทางเทคนิคของฟาร์ม แต่จะต้องมองให้กว้างไปถึงเป้าหมายด้านสังคม และ
การเมืองด้วย

24 “ชุมชนปลูกอาหาร ปลูกประเทศ”, www.sathai.org (สืบค้นวันที่ 13 พฤศจิกายน 2558)

สรุปส่งท้าย

ขณะนี้ เราอาจจะยังสรุปไม่ได้แน่นอนว่า การกลับคืนสู่วิถีชาวนาจะสามารถทำให้ชาวนารายย่อยเอาชนะปัญหาหนี้สินได้ดีกว่าการเกษตรวิฤตุน แต่ข้อสรุปจากการเคลื่อนไหวชาวนาทั่วโลกได้สร้างความชัดเจนมากขึ้นเรื่อยๆ ว่า ชาวนาจะสามารถพัฒนาศักยภาพตนเองให้มีอิสรภาพมากขึ้นทางอาหาร มีอิสรภาพในสุขภาพ และมีชีวิตที่แนบสนิทกับสิ่งแวดล้อม วิถีชาวนาไทยสมัยปัจจุบัน มีลักษณะพิเศษตรงที่มุ่งเน้นทางการผลิตขนาดเล็กที่จะสามารถจัดการเรื่องเหล่านี้ได้

หนี้สินของชาวนาส่วนใหญ่ มาจากการลงทุนเริ่มแรก และเหตุปัจจัยอื่น ที่อยู่นอกเหนือจากการประกอบอาชีพ เช่น การศึกษาของบุตร ความเจ็บป่วย ภาระทางสังคมของตนเอง และคนในครอบครัว สำหรับเกษตรกรที่ทำงานนอกภาคเกษตรจะมีหนี้จากการลงทุนนอกภาคเกษตรด้วย ภาพรวมจากผลการศึกษาของกลุ่มปฏิบัติงานท้องถิ่นไร่พรมแดน ทำให้เห็นถึงความจำเป็นว่า ปัญหาหนี้ชาวนาจะต้องมองอย่างเป็นองค์รวม ขยายกว้างออกจากปัญหาส่วนตัวของชาวนาไปสู่วิถีชีวิต มีทั้งเรื่องการศึกษา สวัสดิการสุขภาพ การคุ้มครองทางสังคม และสิทธิมนุษยชน

การเคลื่อนไหวขบวนการชาวนาเป็นปฏิบัติการไร่พรมแดน มีหลายระดับ และไม่จำเป็นต้องเหมือนกันทุกแห่ง ชาวนากับรัฐไม่จำเป็นต้องเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน รัฐอาจจะเปิดพื้นที่ให้แก่ชาวนาได้ เช่น นโยบายการค้าการลงทุน และนโยบายทรัพย์สินทางปัญญา ควรจะต้องเป็นประโยชน์กับชาวนารายย่อย รักษาเมล็ดพันธุ์พื้นเมืองให้อยู่กับชาวนายากจน ชาวนายากจนควรมีสิทธิที่จะเลือกมีสิทธิที่จะกำหนดชนิดพันธุ์พืชที่จะเพาะปลูก หรือพันธุ์สัตว์ที่จะเลี้ยง มีสิทธิที่

จะผสมพันธุ์พืช และสัตว์ แลกเปลี่ยน และใช้พันธุ์พื้นเมืองของพืช และสัตว์ ได้อย่างไม่จำกัด นโยบายสิ่งแวดล้อม และอาหารปลอดภัยอาจจะต้องปฏิเสธ เทคโนโลยีการตัดแต่งทางพันธุกรรมที่อยู่ภายใต้การควบคุมของบรรษัทอาหาร

การเชื่อมโยงระหว่างนโยบายสิ่งแวดล้อม และนโยบายเกษตร ควรอยู่บนฐานของความหลากหลายทางชีวภาพ การทำเกษตรหลายแนว และด้วยวิธีทำฟาร์มผสมผสานหลายรูปแบบ นโยบายน้ำ พลังงาน และทรัพยากรธรรมชาติ ควรให้ความสำคัญมากที่สุดกับการนำไปใช้เพื่อความมั่นคงระดับท้องถิ่น การวิจัยภาคเกษตรควรมุ่งเน้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ การเรียนรู้ และถ่ายทอดองค์ความรู้จากชาวนาสู่ชาวนา นอกจากนี้ ยังน่าจะต้องอาศัยนโยบายที่สนับสนุนประชาธิปไตยที่ให้คุณค่ากับผู้หญิง เศรษฐกิจชนบท วัฒนธรรมชนกลุ่มน้อย และแบบแผนชีวิตของคนด้อยโอกาสด้วย

หนทางแก้หนี้ ที่เกษตรกรเริ่มต้น

ทีมวิจัยมูลนิธิชีวิตไท

ขณะนี้..ด้วยเกษตรกรอินทรีย์ ที่สนามชัยเขต

กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์สนามชัยเขต

“กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์สนามชัยเขต” ตั้งอยู่ที่บ้านยางแดง ตำบลคูยายหมี่ อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ภายใต้การทำงานของ “เครือข่ายเกษตรกรทางเลือกฉะเชิงเทรา” และ “เครือข่ายเกษตรกรกรรมทางเลือก (ประเทศไทย)”

กลุ่มเกษตรอินทรีย์สนามชัยเขต มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อสนับสนุนความรู้เรื่องเกษตรอินทรีย์ให้กับสมาชิก เพื่อให้สมาชิกภายในกลุ่มปรับปรุงแบบการผลิตเข้าสู่ระบบเกษตรอินทรีย์ โดยสมาชิกที่อยู่ในกลุ่มได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิต เลิกการใช้ปุ๋ยเคมี และสารเคมีในแปลง รวมทั้ง มีวิธีป้องกันการปนเปื้อนสารเคมีจากแปลงเกษตรเพื่อนบ้านที่ไม่ใช่อินทรีย์ด้วยวิถีธรรมชาติ ผลผลิตของสมาชิกกลุ่ม จะผ่านการตรวจสอบสารเคมีปนเปื้อน และได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ จากสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์และสหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ (International Federation of Organic Agriculture Movements - IFOAM) ปัจจุบันกลุ่มเกษตรอินทรีย์สนามชัยเขต มีสมาชิกกลุ่มจาก 25 ชุมชน จำนวน 140 ครอบครัว

กลุ่มเกษตรอินทรีย์ ทำงานแบบครบวงจร ทั้งส่งเสริมระบบการผลิตแบบอินทรีย์ให้กับสมาชิก และหาช่องทางกระจายผลผลิตของสมาชิกไปสู่ตลาด และผู้บริโภค โดยใช้หลักการบริหารจัดการกลุ่มแบบองค์รวม คือ บริหารจัดการงานทุกส่วนของกลุ่ม และแก้ปัญหาทุกด้านของสมาชิกไปพร้อมกัน งานของกลุ่มที่สำคัญ อาทิ การแก้ไขปัญหาหนี้สินของสมาชิก ซึ่งกลุ่มออมทรัพย์ของเครือข่ายจะปล่อยเงินกู้ให้กับสมาชิก เพื่อช่วยเหลือไม่ให้สมาชิกต้องไปกู้เงินจากแหล่งเงินกู้นอกระบบ การขยายฐานสมาชิกเกษตรอินทรีย์ให้เพิ่มมากขึ้น การส่งเสริมองค์ความรู้ และเทคนิคด้านเกษตรอินทรีย์กับสมาชิก การกระจายผลผลิตของสมาชิก และการติดตามนโยบายรัฐที่เกี่ยวข้อง หรือส่งผลต่อเกษตรกรสมาชิกของกลุ่ม

การส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ กลุ่มจะทำงานส่งเสริมให้สมาชิกทุกครอบครัวทำเกษตรแบบอินทรีย์ โดยจะเน้นระบบการผลิตที่มีความหลากหลาย มีการปลูกพืชผักหลายชนิดในแปลงเดียวกัน การรักษาพันธุกรรมพืชพื้นบ้าน การจัด

กระบวนการเรียนรู้ด้านเทคนิคการผลิตให้กับสมาชิก และมี “โรงเรียนเกษตรกรอินทรีย์” รวมถึงการให้โอกาสสมาชิกได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์กับเกษตรกรต่างพื้นที่ เพื่อนำความรู้อาหารมาหนุนเสริม และประยุกต์ใช้ในแปลงเกษตรของตนเอง เพื่อให้สมาชิกทุกคนรอบครัวสามารถทำการผลิตได้อย่างยั่งยืน

การวางแผนการผลิต และการตลาด กลุ่มจะทำงานวางแผน ทั้งด้านการผลิตและการตลาดให้กับสมาชิก โดยสมาชิกแต่ละครอบครัวจะประเมินผลผลิตที่มีในแปลง ตั้งแต่ต้นฤดูการผลิต และแจ้งให้กลุ่มรู้ว่า สมาชิกจะปลูกพืชชนิดใด สำหรับขายให้กลุ่มบ้าง หลังจากนั้น กลุ่มจึงบันทึกข้อมูล และนำมาวางแผนการตลาดและช่องทางกระจายผลผลิต ตามชนิดและจำนวนที่สมาชิกมีการวางแผนการผลิต ตั้งแต่ต้นฤดู ทำให้สมาชิก และกลุ่มสามารถมองเห็นภาพรวมของผลผลิตและตลาดในรอบการผลิตนั้น และสมาชิกยังมั่นใจได้ว่าผลผลิตที่ออกมาจะขายได้ทั้งหมดตามแผนที่วางไว้

ปัจจุบัน กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์สนามชัยเขต รับซื้อผลผลิตที่หลากหลายมากกว่า 100 ชนิดจากสมาชิก เช่น ข้าวอินทรีย์ ผักชนิดต่างๆ อาทิ หอม กระเทียม ตะไคร้ ข่า ผักกาดขาว กะหล่ำปลี ผักพื้นบ้าน เช่น ผักปลั่ง ผักหวาน และผลไม้หลายประเภท

นางสอิ่ง สุรียา

ขณะนี้.. เพราะเกษตรกรอินทรีย์

“สอิ่ง สุรียา” ปัจจุบันอายุ 50 ปี อาศัยอยู่ที่หมู่บ้านป่าอ้อแทน ตำบลคู้ยาย
หมี อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา สอิ่งเริ่มสมัครเข้าเป็นสมาชิกของ
กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์สนามชัยเขต ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2544

สอิ่งตัดสินใจหันมาทำเกษตรอินทรีย์ เพราะประสบปัญหาการผลิตไม่ต่างจากเกษตรกรรายอื่น นั่นคือ ต้นทุนการผลิตสูง มีปัญหาเรื่องสุขภาพ และปัญหาเรื่องการกำหนดราคาผลผลิตเองไม่ได้

ก่อนหน้านี้ ครอบครัวสอิ่งทำการเกษตรในระบบเคมี ทำให้มีต้นทุนการผลิตที่ค่อนข้างสูงมาก เมื่อเปรียบเทียบกับรายได้หลังการเก็บเกี่ยวผลผลิตจากการเห็นผลเชิงประจักษ์ในแปลงเกษตรอินทรีย์ของสมาชิกรายอื่น ทำให้สอิ่งตัดสินใจเปลี่ยนรูปแบบการผลิตจากแบบเคมีมาเป็นแบบอินทรีย์ ซึ่งการตัดสินใจเปลี่ยนรูปแบบการผลิตในครั้งนั้น ทำให้สอิ่งพบช่องทางลดค่าใช้จ่ายด้านต้นทุนการผลิตได้จริง

ปัญหาเรื่องสุขภาพ เป็นอีกเหตุผลสำคัญที่ทำให้สอิ่งเปลี่ยนมาทำเกษตรอินทรีย์ เนื่องจากเมื่อ 8 ปีที่แล้ว สามีของสอิ่งได้รับผลกระทบจากการฉีดยาฆ่าแมลง จนทำให้ผิวหนังเกิดอาการพุพอง เปื่อยลุกลามไปตามมือ แขน และส่วนอื่นๆ ของร่างกาย ทำให้สอิ่ง และสามีตกใจ และกลัวผลกระทบจากสารเคมีในการเกษตร เป็นอย่างมาก นับจากวันนั้นเป็นต้นมา สอิ่งและสามีก็ตัดสินใจที่จะลด ละ เลิก การใช้สารเคมีในแปลงเกษตร และค่อยๆ ปรับเปลี่ยนระบบการผลิตมาเป็นแบบอินทรีย์มากขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่ง ณ วันนี้ แปลงเกษตรของสอิ่งเป็นแปลงเกษตรอินทรีย์ทั้งแปลง

ก่อนหน้านี้ ที่สอิ่งจะเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรอินทรีย์ สอิ่งขายผลผลิตให้กับตลาดทั่วไป ในราคาที่ไม่มีความแน่นอน ราคาผลผลิตจะผันผวนตามความต้องการของตลาด แต่เมื่อเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรอินทรีย์ กลุ่มจะประกันราคาผลผลิตให้กับสมาชิกทุกคน สอิ่งจึงมีรายได้ที่มั่นคงจากการขายข้าวอินทรีย์ให้กับกลุ่ม

การปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตสู่เกษตรอินทรีย์

สอิ่งมีที่นาในเขตพื้นที่ ส.ป.ก. 69 ไร่ แต่เป็นที่ดินที่สามารถทำการผลิตได้เพียง 53 ไร่ ที่เหลืออีก 17 ไร่ เป็นพื้นที่สูงดอนที่ไม่สามารถทำการผลิตได้ ซึ่งช่วงก่อนหน้าที่จะเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรอินทรีย์ สอิ่งทำนาของตนเอง 8 ไร่ แล้วปล่อยนาที่เหลืออีก 45 ไร่ ให้เพื่อนบ้านเช่า เก็บค่าเช่าเพียง 10 ถังต่อไร่ สาเหตุที่สอิ่งมีที่นา แต่ไม่สามารถทำนาได้ด้วยตนเอง เพราะไม่มีเงินลงทุนเพียงพอ

หลังจากเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรอินทรีย์ ทำให้สอิ่งมองเห็นช่องทางของการทำนาอินทรีย์เพื่อขายข้าวในราคาประกันให้กับกลุ่ม โดยที่ไม่ต้องเสี่ยงกับความผันผวนของราคาตลาดเหมือนที่เคยเป็น สอิ่งจึงทยอยขอคืนที่นาจากผู้เช่า เพื่อที่จะปลูกข้าวเอง กระทั่งปัจจุบัน สอิ่งทำนาบนที่นาของตนเองทั้งหมด 53 ไร่ และเป็นข้าวอินทรีย์ทั้งหมด

กระบวนการปรับเปลี่ยนพื้นที่การผลิตจากนาเคมีเป็นนาอินทรีย์นั้น ใช้วิธีการค่อยๆ เปลี่ยน เนื่องจากเหตุผล 2 ประการ คือ เงินลงทุนทำนายังมีไม่เพียงพอ และสอิ่งต้องแจ้งให้กลุ่มรู้ล่วงหน้าในทุกต้นฤดูการผลิตว่าจะผลิตข้าวอินทรีย์ปริมาณเท่าใด กลุ่มจึงสามารถวางแผนการตลาด และรับซื้อข้าวจากสอิ่งได้ในราคาประกัน

การปรับเปลี่ยนพื้นที่ทำนาของสอิ่ง จึงเป็นไปทีละน้อย โดยในปี พ.ศ. 2544 ปรับเปลี่ยนพื้นที่ปลูกข้าวจากนาเคมีมาเป็นนาอินทรีย์ 8 ไร่ แต่เก็บไว้บริโภคเองทั้งหมด ปี พ.ศ. 2545 แจ้งกลุ่มว่า ขอขยายพื้นที่ปลูกข้าวอินทรีย์เพิ่มจากเดิมอีก 9 ไร่ แล้วขายข้าวทั้งหมดให้กับกลุ่ม ปี พ.ศ. 2550 แจ้งกลุ่มว่า ขอขยายพื้นที่ปลูกข้าวอินทรีย์เพิ่มจากเดิมอีก 23 ไร่ แล้วขายทั้งหมดให้กับกลุ่ม ปี พ.ศ.

2557 จึงขยายพื้นที่ที่เหลืออีก 13 ไร่ ปลุกข้าวอินทรีย์เพิ่มจากเดิม และขายข้าวอินทรีย์ทั้งหมดให้กับกลุ่ม

สิ่งเลือกที่จะปลุกข้าวอินทรีย์หลากหลายสายพันธุ์ ประกอบด้วย ข้าวหอมมะลิแดง ข้าวมะลิ 105 ข้าวหอมนิล ข้าวเหลืองประทิว และ ข้าวเหนียว กข ซึ่งเก็บไว้บริโภคเอง นอกจากนี้ ยังแบ่งที่ดินส่วนหนึ่งไว้ปลุกข้าวเพื่อเก็บเมล็ดพันธุ์อนุรักษ์พันธุ์ข้าวสายพันธุ์ท้องถิ่น และเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับคนอื่น

รายได้ของครอบครัว

ปัจจุบันครอบครัวของสิ่งมีรายได้จากการขายข้าว และมันสำปะหลังเป็นหลัก

รายได้จากมันสำปะหลัง

นอกจากพื้นที่นาแล้ว สิ่งยังมีที่ดินที่เป็นมรดกของพ่อแม่ (ที่ดิน ส.ป.ก.) ทั้งหมด 25 ไร่ ที่ดินแปลงนี้ ถูกใช้ประโยชน์สำหรับปลูกมันสำปะหลัง ให้ผลผลิตทุกปี ประมาณ 4 ตันต่อไร่ หรือทั้งหมด 100 ตัน ใน 25 ไร่ ราคาขาย คือ กิโลกรัมละ 2.30 บาท แต่เมื่อหักต้นทุนการผลิตที่ต้องลงทุนไร่ละ 3,500 บาท ในพื้นที่ 25 ไร่ รวมทั้งสิ้น 87,000 บาท แล้ว สิ่งมีรายได้จากการขายมันสำปะหลัง ประมาณ 142,500 บาทต่อปี

ข้อได้เปรียบของสิ่ง คือ สิ่งมีที่ทำกินของตนเอง หากเป็นเกษตรกรรายอื่นที่ขาดแคลนที่ทำกิน อาจต้องมีต้นทุนการผลิตเพิ่ม เป็นค่าเช่าที่ดินอีกไร่ละ 1,000 บาท ซึ่งจะทำให้มีรายได้ลดลง

รายได้จากข้าว

ข้าวที่สั่งปลูก และได้รับการประกันราคาจากกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ สามารถแยกรายละเอียดตามชนิดข้าวแต่ละประเภท คือ **ข้าวหอมมะลิแดง** กลุ่มรับซื้อในราคา กิโลกรัมละ 16 บาท ผลิตได้ทั้งหมด 12.4 ตัน ขายให้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ทั้งหมด ราคารวมที่ขายได้ทั้งสิ้น 198,400 บาท **ข้าวมะลิ 105** กลุ่มรับซื้อในราคา กิโลกรัมละ 17 บาท ขายให้กลุ่มทั้งหมด 4.6 ตัน ราคารวมที่ขายได้ทั้งสิ้น 78,200 บาท **ข้าวหอมนิล** กลุ่มรับซื้อในราคา กิโลกรัมละ 18 บาท ขายให้กลุ่มทั้งหมด 864 กิโลกรัม ราคารวมที่ขายได้ทั้งสิ้น 15,552 บาท **ข้าวเหลืองประทิว** ซึ่งแบ่งไว้สำหรับทำขนมจีน 1,600 กิโลกรัม ส่วนที่เหลือขายเป็นเมล็ดพันธุ์ข้าวปลูก 6 กระสอบๆ กระสอบละ 41 กิโลกรัม ขายให้กลุ่ม กิโลกรัมละ 20 บาท ราคารวมที่ขายได้ทั้งสิ้น 4,920 บาท เมื่อรวมราคาข้าวที่ขายได้ทั้ง 4 สายพันธุ์แล้ว ในฤดูกาลผลิตที่ผ่านมา สอิ่งมีรายได้จากการขายข้าวอินทรีย์ให้กับกลุ่มทั้งสิ้น 297,072 บาท

หนี้สินของครอบครัว

ช่วงที่ผ่านมา สอิ่งกู้เงินกับกลุ่มออมทรัพย์ของเครือข่ายมาตลอด เพื่อนำเงินมาลงทุนทำการเกษตร “เพราะเรามั่นใจว่าจะสามารถใช้นี้คืนได้หมด เราประเมินไว้แต่แรกว่า เราจะกู้เงินมาทำลงทุนทำนา และทำเกษตรอินทรีย์เท่าไร และจะมีรายได้จากอะไร เท่าไหร่บ้าง”

เงินกู้ก้อนแรก สืบจากโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย ภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อปีพ.ศ. 2544 ยอดเงินกู้ 95,000 บาท เป็นเงินที่กู้มาเพื่อมาลงทุนด้านการเกษตร สืบใช้รายได้จากการขายผลผลิตในแปลง ททยอยใช้หนี้เงินกู้พร้อมดอกเบี้ยคืนทุกปี ณ ปัจจุบัน สืบมีหนี้ค้างชำระจำนวน 25,000 บาท

เงินกู้ก้อนที่ 2 เป็นเงินที่ขอกู้จากโครงการเมนู 5 จำนวน 50,000 บาท ในปี พ.ศ. 2552 เพื่อสร้างโรงเรือนทำขนมจีน และซื้อรถไถเดินตาม ปัจจุบันชำระคืนยังไม่หมด คงเหลือค้างชำระ จำนวน 20,000 บาท

เงินกู้ก้อนที่ 3 เป็นเงินที่ขอกู้จากกลุ่มออมทรัพย์กลางของเครือข่าย จำนวน 40,000 บาท ในปี พ.ศ. 2557 เป็นเงินกู้ที่นำมาลงทุนในแปลงเกษตรและเป็นเงินหมุนเวียนใช้จ่ายในครัวเรือน ปัจจุบัน ยังไม่มีการชำระหนี้ก้อนนี้คืน

เงินกู้ก้อนที่ 4 เป็นเงินที่ขอกู้จากกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนาบ้านป่าอีแตน เงินกู้ส่วนนี้ เป็นเงินที่กลุ่มปล่อยให้สมาชิกกู้ได้ ระหว่าง 5,000-20,000 บาท ซึ่งสืบจะขอกู้เป็นระยะๆ ทุกๆ 6 เดือน และสามารถใช้นี้คืนได้ หากจะนับรวมหนี้ก้อนนี้กับหนี้ก้อนอื่น สืบบอกว่า “ไม่ต้องนับรวมก็ได้ เนื่องจากว่าเราสามารถใช้นี้คืนได้ตลอด ไม่ถือเป็นหนี้ค้างชำระ”

เงินกู้ก้อนที่ 5 เป็นเงินกู้ที่ค้างชำระกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) โดยสืบรับภาระในการชำระหนี้ก้อนนี้ ต่อจากญาติที่ไม่สามารถชำระคืนได้ เป็นจำนวนเงิน 50,000 บาท และดอกเบี้ยอีกจำนวน 10,000 บาท เหตุผลที่สืบต้องรับชำระหนี้แทนญาติ เนื่องจาก ญาติได้นำที่ดินของครอบครัวจำนวน 30 ไร่ ไปเป็นหลักประกันค้ำประกันเงินกู้ ดังนั้น และเพื่อ

รักษาที่ดินแปลงนี้ไว้ สิ่งจึงต้องรับภาระชำระหนี้คืน ธ.ก.ส. โดยช่วงที่ผ่านมา
สิ่งเลือกที่จะใช้หนี้เฉพาะส่วนที่เป็นดอกเบี้ยก่อน ปีละ 4,200 บาท ณ ปัจจุบัน
เงินกู้ก้อนนี้ จึงค้างชำระที่ ธ.ก.ส.เท่าเดิม คือ 50,000 บาท

ปัญหาหนี้สินและบทเรียนที่ผ่านมา

เมื่อถามถึงประเด็นหนี้สิน สิ่งให้ความเห็นว่า

“ตอนนี้ไม่มีปัญหา หรืออุปสรรคอะไรให้หนักใจ แม้จะมีภาระหนี้สินติดตัว
แต่ก็ไม่คิดว่าจะเป็นปัญหา เพราะมีความสามารถใช้หนี้คืนได้หมดอย่างแน่นอน”

เพียงแต่ตอนนี้ สิ่งมีภาระเรื่องการต่อเติมบ้านหลังใหม่ ซึ่งต้องใช้เงินลงทุน
จำนวนไม่น้อย สิ่งต้องการจัดการเรื่องนี้ให้สำเร็จก่อนเป็นลำดับแรก จึงระงับ
การใช้หนี้บางก้อนคืนให้กับแหล่งเงินกู้บางแหล่งที่สิ่งมีหนี้ค้างชำระอยู่

หากมองย้อนกลับไป ในช่วงก่อนเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์
สนามชัยเขต ซึ่งสิ่งมีปัญหาเรื่องต้นทุนการผลิตสูง มีปัญหาสุขภาพ และขาย
ผลผลิตได้ในราคาที่ไม่แน่นอน นั่นคือ ปัญหาอุปสรรคหลักของชีวิตเกษตรกรที่
ผ่านมา แต่หลังจากเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์แล้ว ปัญหาทั้งสามประการ
นั้น ก็ได้ถูกแก้ไขไปแล้ว

ความประทับใจที่สิ่งได้เรียนรู้จากการเข้าร่วมในกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์
สนามชัยเขต คือ ตนเองสามารถหาความรู้ และช่องทางในการปกป้องไม่ให้ที่ดิน
ของตนเองหลุดมือได้ เนื่องจากในช่วงที่สิ่งต้องแบกรับภาระหนี้สินจากญาติ
แต่ตัวเองไม่มีเงินในการไถ่ถอนคืน สิ่งได้เข้าไปเจรจาขอประนอมหนี้กับ ธ.ก.ส.

เพื่อให้ยอมโอนหนี้สินก้อนนี้เป็นชื่อของสื่อ และใช้รายได้จากการขายผลผลิต
เกษตร และข้าวอินทรีย์ ผ่อนชำระหนี้คืนให้ ธ.ก.ส. ทำให้ปัจจุบัน ที่ดิน 30 ไร่
แม้จะยังติดภาระหนี้สินผูกพันอยู่กับ ธ.ก.ส. แต่ก็ไม่ได้หลุดมือไป

สื่อให้เห็นทั้งทำว่า การเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรอินทรีย์ ทำให้
เกษตรกรสามารถขายผลผลิตได้ในราคาที่แตกต่างจากท้องตลาดทั่วไป เนื่องจาก
กลุ่มเกษตรอินทรีย์ทำหน้าที่ประกันราคาผลผลิตให้กับสมาชิก ดังนั้น ผลผลิตทุก
ชนิดที่สมาชิกปลูก จะมีหลักประกันว่า จะสามารถขายได้อย่างแน่นอน ไม่ต้อง
เผชิญกับความผันผวนของตลาดอีกต่อไป ทำให้เกษตรกรมีรายได้ที่มั่นคง มีชีวิต
ที่มีความสุข และที่สำคัญสามารถมีเงินนำไปชำระหนี้จากที่เคยขาดทุนในอดีตได้

ฟื้นฟูสุขภาพนี้..ด้วยนมจีนอินทรีย์.. ที่โพธาราม

กลุ่มเกษตรกรธรรมชาติโพธาราม

กลุ่มเกษตรกรธรรมชาติโพธาราม เป็นการรวมตัวกันของเกษตรกรในตำบลเตาปูน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี เริ่มก่อตั้งกลุ่ม ในช่วงปี พ.ศ. 2542 ปีที่พระราชบัญญัติกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรเริ่มประกาศใช้ โดยมีเป้าหมายที่ต้องการค้นหารูปแบบการผลิตแนวใหม่ที่ไม่สร้างภาระหนี้สินเพิ่มให้กับเกษตรกร

หลังจากจัดตั้งกลุ่ม กลุ่มกสิกรรมธรรมชาติโพธารามได้เข้าร่วมกับกลุ่มเกษตรกรอื่นๆ เรียกร้องให้รัฐบาลมีมาตรการแก้ไขปัญหานี้สิน และการขาดแคลนที่ดินทำกินของเกษตรกรหลายครั้ง จนถึงช่วงปี พ.ศ. 2550 จึงได้สรุปบทเรียน และปรับแนวความคิดการทำงานใหม่ โดยวางแผนสร้างอาชีพให้กับสมาชิก ฝึกอบรมแนวทางการแก้ไขปัญหานี้สินด้วยแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ควบคู่กับการเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ไขปัญหานี้สินให้เกษตรกร ต่อมาในปี พ.ศ. 2551 จึงได้จัดตั้งศูนย์เรียนรู้เกษตรกรบวงจรสำหรับสมาชิก และเป็นจุดเริ่มต้นของการสนับสนุนสมาชิกผลิตอาหารปลอดภัยสำหรับบริโภค และขายให้กับคนภายนอก

ปัจจุบันกลุ่มมีสมาชิกที่ปรับรูปแบบการผลิตมาสู่เกษตรอินทรีย์ จำนวน 18 ครอบครัว ทำงานภายใต้โครงสร้างของ “องค์กรเกษตรกรคนรุ่นใหม่ ด้วยวิถีแห่งภูมิปัญญาไทย” ที่มีนางสำเนียง ฮวดลิ้ม เป็นประธานกิจกรรมของกลุ่มในปัจจุบัน คือ

1. การส่งเสริมให้สมาชิกปลูกข้าวโดยไม่ใช้ปุ๋ยเคมี และสารเคมี
2. โรงสีข้าวขนาดเล็ก
3. ส่งเสริมการปลูกผักพื้นบ้านในพื้นที่บริเวณหลังบ้าน
4. การเพาะเห็ดฟาง เห็ดนางฟ้า เห็ดภูฐาน ในโรงเรือนขนาดเล็ก

5. การเลี้ยงปลาในบ่อน้ำธรรมชาติ

6. การผลิตพืชไร่ เช่น อ้อย ข้าวโพด มะนาว ถั่วลิสง ไม้ดอก

7. การเลี้ยงไก่ไข่ด้วยอาหารธรรมชาติ เช่น ปลวก และผลไม้พื้นบ้าน ที่มี

ในแปลงเกษตรตามฤดูกาล

8. การผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นไว้ใช้เอง

9. การแปรรูปผลผลิต เช่น การแปรรูปข้าวเป็นเส้นขนมจีน การแปรรูปมัน
เผือก กลัวย ให้เป็นผลิตภัณฑ์จำหน่ายให้สมาชิกกลุ่ม และบุคคลภายนอก

10. การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ด้านการผลิตแบบพอเพียง

นายกฤษณะ ฮวดลิ้ม โรงขนมจีน..ไถ่บา

กฤษณะ ฮวดลิ้ม อายุ 43 ปี เป็นบุตรคนเดียวของครอบครัวฮวดลิ้ม ปัจจุบันทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานของกลุ่มกิจกรรมธรรมชาติโพธาราม กฤษณะ ได้มีโอกาสเข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมธรรมชาติ เมื่อปี พ.ศ. 2550 ซึ่งเป็นช่วงที่ธุรกิจขนมจีนของครอบครัวประสบปัญหาไม่สามารถผลิตข้าวซึ่งเป็นวัตถุดิบของการทำเส้นขนมจีนได้เอง จึงต้องซื้อข้าวจากภายนอกมาเป็นวัตถุดิบ ซึ่งไม่สามารถรู้ที่มาว่า ปลอดภัยจากสารเคมีหรือไม่

กฤษณะจึงเริ่มชักชวนให้เพื่อนสมาชิกกลุ่มกิจกรรมธรรมชาติปลูกข้าวอินทรีย์เพื่อบริโภคในครัวเรือน และขายให้กับโรงขนมจีนของครอบครัว จนในที่สุด ทำให้สมาชิกกลุ่มกิจกรรมธรรมชาติ จำนวน 18 ครอบครัว หันมาปลูกข้าวอินทรีย์เพื่อบริโภค และส่งขายให้กับโรงขนมจีน

ในอดีตที่ผ่านมา ครอบครัวของกฤษณะ ซึ่งมีนางสำเนียง ฮวดลัม เป็นมารดา มีหนี้สินทั้งในระบบ และนอกระบบจำนวนมาก เนื่องจากเคยทำการผลิตในพื้นที่ขนาดใหญ่ และประสบปัญหาขาดทุนการผลิตตลอดมา แต่หลังจากปรับเปลี่ยนแนวคิดมาทำเกษตรอินทรีย์ ใช้ภูมิปัญญาของพ่อแม่มาทำโรงขนมจีน และสนับสนุนให้เพื่อนบ้าน และสมาชิกกลุ่มกิจกรรมธรรมชาติโพธาราม หันมาทำข้าวอินทรีย์บริโภค และขาย ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวกฤษณะดีขึ้นตามลำดับ และปลดปล่อยหนี้สินบางส่วนออกไปได้ สถานะหนี้ปัจจุบันของครอบครัวกฤษณะ คือ

ลำดับ	สถาบันการเงิน	หลักทรัพย์ ค้ำประกัน	เงินต้น	เงินต้น รวมดอกเบี้ย	สถานะหนี้ปัจจุบัน
1	ธนาคารกรุงไทย	โฉนดที่ดิน 15 ไร่	2.7 ล้านบาท	9.6 ล้านบาท	ชำระหนี้แล้วและนำโฉนดที่ดินมาไว้ที่กองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร
2	ธ.ก.ส.	โฉนดที่ดิน 2.2 ไร่	2.5 แสนบาท	2.5 แสนบาท	ปรับโครงสร้างหนี้ และอยู่ระหว่างการชำระหนี้กับธ.ก.ส.
3	หนี้นอกระบบ	สัญญาเงินกู้	2 แสนบาท	4.82 แสนบาท	ชำระหนี้เสร็จสิ้น
4	หนี้นอกระบบ	สัญญาเงินกู้	1 แสนบาท	1.7 แสนบาท	ชำระหนี้เสร็จสิ้น
5	หนี้นอกระบบ	สัญญาเงินกู้	5 หมื่นบาท	6.5 หมื่นบาท	ชำระหนี้เสร็จสิ้น
6	กองทุนหมู่บ้าน	บุคคล	2 หมื่นบาท	2.02 หมื่นบาท	ชำระหนี้เสร็จสิ้น
7	กลุ่มออมทรัพย์หมู่บ้าน	บุคคล	1.5 แสนบาท	1.51 แสนบาท	อยู่ระหว่างการชำระหนี้
8	กองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร	โฉนดที่ดิน 15 ไร่	1.25 ล้านบาท	1.37 ล้านบาท	อยู่ระหว่างการชำระหนี้

รายได้และรายจ่ายของครอบครัว

ครอบครัวของกฤษณะมีรายได้หลัก มาจากการทำเส้นขนมจีน และมีรายได้เสริมจากการขายผลผลิตในแปลงเกษตรผสมผสาน แหล่งรายได้ของครอบครัวกฤษณะ ประกอบด้วย

เส้นขนมจีน : ใน 1 วัน ครอบครัวของกฤษณะจะผลิตเส้นขนมจีน เพื่อส่งขายให้กับแม่ค้ารายย่อย และคนทั่วไป วันละ 250 กิโลกรัม ในราคากิโลกรัมละ 27 บาท

ถ่านจากเตาทำเส้นขนมจีน : ในขั้นตอนของการทำเส้นขนมจีน จะใช้เตาฟืนในการต้มน้ำร้อน ดังนั้น ในแต่ละวันหลังทำเส้นขนมจีน จะมีผลพลอยได้จากเตาฟืน คือ ถ่านวันละ 1 กระสอบ ราคาขายทั่วไป อยู่ที่กระสอบละ 40 บาท

ไข่ไก่ : ครอบครัวกฤษณะ เลี้ยงไก่ไข่ประมาณ 20 ตัว ทุกวันจะได้ไข่ไก่ประมาณ 17 ฟอง ใน 1 เดือน จะมีไข่ไก่ขาย 17 ถาด ถาดละ 70 บาท (1 ถาดมี 30 ฟอง)

ไข่เป็ด : กฤษณะเลี้ยงเป็ดทั้งหมด 20 ตัว ใน 1 เดือน เป็ดจะให้ไข่ 250 ใบ ขายได้ใบละ 4 บาท

น้ำหมักจุลินทรีย์ : ใน 1 ปี กฤษณะจะขายน้ำหมักให้กับคนทั่วไปได้ 2 ถู แต่แต่ละถูจะขายได้ประมาณ 1,000 บาท

แปลงเกษตรผสมผสาน : แปลงเกษตรผสมผสานของกฤษณะมีการขุดบ่อ เลี้ยงปลา และปลูกพืชหลากหลายชนิด เช่น มะนาว ถั่วฝักยาว แตงกวา ตะไคร้ พริก กะเพรา โหระพา กระถ่อน มะม่วง ฝรั่ง ฝรั่ง มะเขือเปราะ พืชหลากหลาย ชนิดนี้ สร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวกฤษณะในช่วงเวลาสับเปลี่ยนกันไป โดย ประมาณในแต่ละปี พืชแต่ละชนิดให้ผลผลิต และรายได้ดังนี้คือ

ถั่วฝักยาว เก็บผลผลิตได้ 180 กิโลกรัมต่อปี ขายได้กิโลกรัมละ 25 บาท

ตะไคร้ เก็บผลผลิตได้ 180 กิโลกรัมต่อปี ขายได้กิโลกรัมละ 30 บาท

พริก เก็บผลผลิตได้ 52 กิโลกรัมต่อปี ขายได้กิโลกรัมละ 100 บาท

กระถ่อน เก็บผลผลิตได้ 52 กิโลกรัมต่อปี ขายได้กิโลกรัมละ 100 บาท

มะม่วง เก็บผลผลิตได้ 700 กิโลกรัมต่อปี ขายได้กิโลกรัมละ 5 บาท

ฝรั่ง และฝรั่ง จะขายทั้งที่เป็นหน่อไม้สด และแปรรูปเป็นหน่อไม้ อัดขวด โดยหน่อไม้สด มีขาย 30 กิโลกรัมต่อปี ขายได้กิโลกรัมละ 20 บาท ส่วนหน่อไม้อัดขวด ผลิตได้ 100 ขวดต่อปี ขายได้ขวดละ 100 บาท

มะเขือเปราะ 180 กิโลกรัมต่อปี ขายได้กิโลกรัมละ 30 บาท

กล้วยน้ำว้า (ขายใบทุกวัน วันละ 3 กิโลกรัม) เก็บผลผลิตได้ 1,095 กิโลกรัม ต่อปี ขายได้กิโลกรัมละ 3 บาท

ส่วนรายจ่ายของครอบครัวกฤษณะ แบ่งเป็น 3 หมวดใหญ่ คือ ค่าใช้จ่าย สำหรับการลงทุนการเกษตร ค่าใช้จ่ายการแปรรูปข้าวเป็นเส้นขนมจีน และค่า ใช้จ่ายภายในครัวเรือน ในส่วนของการลงทุนทางการเกษตร ในแต่ละปี กฤษณะ จะใช้เงินลงทุนเพียง 5,200 บาทต่อปี ซึ่งส่วนใหญ่ คือ ค่าเมล็ดพันธุ์ผัก พืช และ ปลา ส่วนต้นทุนการแปรรูปข้าวเป็นเส้นขนมจีน มีค่าใช้จ่าย 78,500 บาทต่อ เดือน ประกอบไปด้วย ค่าไฟฟ้า ค่าจ้างแรงงาน ค่าวัสดุบรรจุภัณฑ์ ค่าแป้งมัน ค่าเกลือ ค่าซ่อมบำรุงเครื่องทำเส้นขนมจีน ค่าใบตอง ค่าถุงพลาสติก ค่าฟืน และค่าน้ำมัน นอกจากนี้ ยังมีค่าใช้จ่ายในครอบครัว อีกเดือนละประมาณ

29,500 บาท ซึ่งเป็นค่าเล่าเรียนของลูก ค่าอาหารในครอบครัว ค่าน้ำมันรถ ค่ารักษาพยาบาลพ่อและแม่ ค่าเสื้อผ้า และภาษีสังคม

ถึงแม้จะมีค่าใช้จ่ายในครอบครัวที่ค่อนข้างสูง เนื่องจากลูกอยู่ระหว่างการศึกษ และการทำโรงขนมจีนมีต้นทุนที่สูง แต่เมื่อเทียบกับรายได้จากแปลงเกษตรผสมผสาน และโรงขนมจีนที่ทำอยู่ ทำให้ครอบครัวของกฤษณะมีรายได้ที่มั่นคง ไม่เดือดร้อน และยังสามารถนำเงินรายได้ส่วนหนึ่ง ไปซื้อที่ดินจำนวน 9 ไร่ ที่เคยหลุดไปเป็นของคนอื่นในช่วงที่มีหนี้สินจำนวนมากได้ด้วย

บทเรียนการฟื้นฟู..สู้หนี

ครอบครัวของกฤษณะจากที่เคยมีหนี้สินทั้งในระบบ และนอกระบบจำนวนมาก จนเคยสูญเสียดินจำนวน 9 ไร่ ให้กับสถาบันการเงินที่นำที่ดินไปจำนอง และผ่านการทดลองทำเกษตรในพื้นที่ขนาดใหญ่มาแล้วหลายรูปแบบ แต่ก็ประสบปัญหาขาดทุน และไม่สามารถชำระคืนหนี้สินได้ จนปัจจุบันครอบครัวของกฤษณะ หันมาทำเกษตรในพื้นที่ขนาดเล็ก และทำธุรกิจเล็กๆ แทน ทำให้ครอบครัวของกฤษณะมีข้าว และอาหารที่ปลอดภัยสำหรับบริโภค ในครัวเรือนอย่างมั่นคง และมีรายได้อย่างต่อเนื่อง สามารถนำเงินไปชำระหนี้ได้บางส่วน

การทำงานร่วมกับกลุ่มกิจกรรมธรรมชาติโพธาราม และสนับสนุนให้เพื่อนสมาชิกในกลุ่มหันมาทำข้าวอินทรีย์ แปลงเกษตรผสมผสานเพื่อบริโภค และขายถือเป็นความภาคภูมิใจส่วนหนึ่งของกฤษณะ เพราะนอกจากจะแก้ปัญหาหนี้สินได้ในระดับหนึ่งแล้ว ยังทำให้ฐานะความเป็นอยู่ อาหาร และคุณภาพชีวิตของสมาชิกกลุ่มดีขึ้นโดยลำดับด้วย อย่างไรก็ตาม กฤษณะประเมินว่า กลุ่ม และสมาชิก

ประสบความสำเร็จเพียงร้อยละ 45 จากที่ตั้งใจไว้แต่ต้น เนื่องจากกลุ่มยังมี
ปัญหาด้านการตลาด การจำหน่ายผลผลิต และผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม

ปัจจุบันกลุ่มกสิกรรมธรรมชาติโพธารามได้รับการยอมรับอย่างดีจาก
หน่วยงานราชการในท้องถิ่น และศูนย์การเรียนรู้เกษตรครบวงจรของกลุ่ม ได้
กลายเป็นแหล่งศึกษาดูงานด้านเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกร และหน่วยงานที่
เกี่ยวข้องจากหลายพื้นที่

มาสู้หนี้ด้วยกัน..ที่สุพรรณบุรี

กลุ่มส่งเสริมเกษตรกรอุทองสุพรรณบุรี

กลุ่มส่งเสริมเกษตรกรอุทองสุพรรณบุรี ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 42 หมู่ 3 ตำบลเจดีย์ อำเภอกอฉกร จังหวัดสุพรรณบุรี สมาชิกส่วนใหญ่ เป็นเกษตรกรที่มีหนี้สิน และไม่สามารถชำระหนี้คืนได้ การรวมกลุ่ม จึงมีเป้าหมายเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรที่เป็นหนี้ ให้ได้รับการซื้อหนี้จากกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร เพื่อให้สามารถรักษาที่ดินทำกินไว้ได้ และได้รับการฟื้นฟูอาชีพ

กลุ่มส่งเสริมเกษตรกรอุทงสุพรรณบุรีก่อตั้งขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 2547 ปัจจุบัน มีสมาชิกประมาณ 70 คน มีนางกนกพร ดิษฐกระจันทร์ เป็นประธานกลุ่ม กลุ่มจะทำงานช่วยเหลือสมาชิกในประเด็นผลกระทบจากปัญหาหนี้สิน เช่น การถูกดำเนินคดี หรือ ที่ดินถูกขายทอดตลาด รวมทั้ง ร่วมกันผลักดันให้สมาชิก ได้รับการซื้อหนี้จากกองทุนฟื้นฟูฯ หรือได้รับการปรับโครงสร้างหนี้ เพื่อให้สมาชิกมีความสามารถในการชำระหนี้ได้จริง

ปัจจุบัน สมาชิกกลุ่มได้รับการปรับโครงสร้างหนี้กับธนาคารเพื่อการเกษตร และสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) จำนวน 5 ราย ได้รับการซื้อหนี้จากสถาบันเจ้าหนี้สหกรณ์ จำนวน 43 ราย ได้รับการซื้อหนี้จากสถาบันการเงินต่างๆ 6 ราย อยู่ระหว่างดำเนินการซื้อจากสหกรณ์อุทงจำนวน 1 ราย และธนาคารกสิกรไทย จำนวน 2 ราย มีสมาชิกที่ถูกซื้อทรัพย์ไปแล้วจำนวน 3 ราย กำลังดำเนินการให้กองทุนฟื้นฟูฯ ซื้อหนี้จากธนาคารกรุงเทพจำนวน 1 ราย และซื้อหนี้จาก ธ.ก.ส.จำนวน 4 ราย

นอกจากนี้ กลุ่มยังมีกิจกรรมการฟื้นฟูอาชีพสมาชิก ด้วยการส่งเสริมสมาชิกให้เลี้ยงหมูหลุม ทำปุ๋ยอินทรีย์ใช้เองเพื่อลดต้นทุนการผลิต และส่งเสริมให้สมาชิกทำนาอินทรีย์ และแปรรูปข้าวขายให้กับผู้บริโภคโดยตรง โดยกลุ่มมีเครื่องสีข้าวขนาดเล็ก ปัจจุบัน มีสมาชิกที่ทำข้าวอินทรีย์ จำนวน 8 ครอบครัว

มีข้าวหลากหลายพันธุ์จำหน่าย เช่น ข้าวหอมปทุมเทพ ข้าวหอมสุพรรณ ข้าวไรซ์เบอร์รี่ และข้าวมะลิแดง

ตลาดข้าวอินทรีย์ ที่กลุ่มชาวมืออยู่ 2 รูปแบบ แบบแรกเป็นการขายตรงให้กับผู้บริโภค ผ่านโครงการผูกปิ่นโต ปัจจุบัน มีสมาชิกจำนวน 19 คน ตลาดแบบนี้มีลูกค้าแน่นอน และลูกค้าจะจ่ายเงินค่าข้าวล่วงหน้า เป็นรายปี โดยส่งข้าวให้เดือนละ 1 ครั้ง ปัจจุบัน กลุ่มส่งข้าวให้ลูกค้าเดือนละ 141 กิโลกรัม โดยข้าวสารขาวขายได้ในราคา 40 บาทต่อกิโลกรัม ข้าวกล้องราคา 70 บาทต่อกิโลกรัม มีการขายตรงแบบผู้ซื้อมาซื้อ ที่กลุ่มเอง ประมาณเดือนละไม่ต่ำกว่า 100 กิโลกรัม

แบบที่สอง คือ การขายโดยการออกร้านขายสินค้า ตามการเชิญของหน่วยงานต่างๆ เช่น ตลาดหน้าอำเภออุทุมพร ตลาดนัดหน้ากลุ่มทุ่งทองยั่งยืน ตลาดนัดรถการ์เด็นที่ซอยทองหล่อ ตลาดในงานสัมมนาต่างๆ ของเครือข่ายเกษตรกรทางเลือก สินค้าที่นำไปขายทั้งข้าวสาร ผัก และผลไม้ ซึ่งเป็นผลผลิตจากสมาชิกในกลุ่ม โดยใช้ชื่อกลุ่มว่า วิสาหกิจชุมชนเกษตรกรอินทรีย์ทุ่งทองยั่งยืน

กิจกรรมของกลุ่มอีกประการที่สำคัญ คือ การส่งเสริมให้สมาชิกลดต้นทุนการผลิต และขยายพื้นที่ปลูกข้าวอินทรีย์ โดยมีข้อมูลเปรียบเทียบ ต้นทุนการผลิตข้าวที่แตกต่างกัน ระหว่างการปลูกข้าวเคมี การปลูกข้าวเคมีผสมอินทรีย์ และการปลูกข้าวที่เริ่มปรับตัวเข้าสู่ระบบอินทรีย์ รวมถึงผลกำไรที่แตกต่างกัน ระหว่างการปลูกข้าวทั้ง 3 รูปแบบนี้ เพื่อชี้ข้อมูลให้สมาชิกเห็นความแตกต่าง และหันมาปลูกข้าวอินทรีย์ทดแทนการปลูกข้าวเคมี ที่เป็นส่วนหนึ่งของปัญหาหนี้สินเกษตรกร

ต้นทุนการผลิตข้าวของชาวนา

ต้นทุนการผลิตข้าวของชาวนาทั่วไป มีรายละเอียด คือ

1. ค่าเมล็ดพันธุ์	600	บาท
2. ค่าเตรียมดิน	650	บาท
3. ค่าปุ๋ยเคมี	750	บาท
4. ค่าสารเคมี	650	บาท
5. ค่าสารเคมีกำจัดหญ้า	150	บาท
6. ค่าจ้างแรงงาน	500	บาท
7. ค่ารถเกี่ยว	600	บาท
8. ค่าน้ำมัน	400	บาท
รวมต้นทุนการปลูกข้าว	4,300	บาท ต่อไร่

หากฤดูการผลิตใดมีโรค และแมลงระบาด ต้นทุนของสารเคมีกำจัดแมลงจะเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งค่าแรงงานในการจ้างคนฉีดยา เพิ่มขึ้นอีก ประมาณไร่ละ 1,000 -2,000 บาท เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวได้ไม่มาก ชาวนาหลายคน จึงขาดทุนกระบวนการผลิตเช่นนี้ จึงทำให้ชาวนาอยู่ในวงเวียนของการเป็นหนี้ไม่มีที่สิ้นสุด

ตารางเปรียบเทียบต้นทุนการทำนาต่อไร่ ของการทำนา 3 แบบ

ต้นทุนการทำนา	อยู่ในช่วงปรับตัวเข้าสู่อินทรีย์	แบบอินทรีย์ผสมเคมี	แบบเคมี
1.ค่าเมล็ดพันธุ์	331	625	750
2.เตรียมดิน	437	480	600
3.ค่าปุ๋ยเคมีหรืออินทรีย์	368	550	750
4.ค่าสารเคมีกำจัดศัตรูพืช	188	220	320
5.ค่าสารเคมีกำจัดหญ้า	32	225	250
6.ค่าจ้างแรงงาน	-	168	300
7.ค่ารถเกี่ยวข้าว	600	600	600
8.ค่าน้ำมัน	200	250	300
รวมต้นทุนการผลิต	2,156 บาท	3,143 บาท	3,870 บาท
ต้นทุนที่แตกต่างกัน		987 บาท	1,714 บาท

ตารางเปรียบเทียบรายได้สุทธิจากการขายข้าว 1 ไร่ ในระบบนาแบบอินทรีย์ แบบเคมี และแบบอินทรีย์ผสมเคมี

รายละเอียด	การทำนาแบบอินทรีย์	แบบอินทรีย์ผสมเคมี	แบบเคมี
1. ต้นทุนการผลิต	2,156	3,143	3,870
2. ผลผลิตต่อไร่	700 กิโลกรัม	900 กิโลกรัม	1,000 กิโลกรัม
3. ราคา/กิโลกรัม	25 บาท	7 บาท	7 บาท
4. รายได้ต่อไร่	17,500 บาท	6,300 บาท	7,000 บาท
5. กำไรสุทธิต่อไร่	15,344 บาท	3,157 บาท	3,130 บาท
6. แบบอินทรีย์ได้มากกว่าอีก 2 แบบ		12,187 บาท	12,214 บาท

หมายเหตุ: ข้าวอินทรีย์ไม่ได้ขายให้กับโรงสีทั่วไป แต่นำมาแปรรูปเป็นข้าวสาร
ขาย ทั้งในรูปข้าวขัดขาว และข้าวกล้อง ซึ่งจำหน่ายได้ราคาประมาณ 50 บาท
ถ้าหากคิดราคาข้าวเปลือกอยู่ที่ กิโลกรัมละ 25 บาท

ป้ายา แก้วสระแสน

ชานาเลียดสุพรรณ..สู้หนี

ป้ายา หรือนางสุรียา แก้วสระแสน อายุ 65 ปี อาศัยอยู่ที่บ้านหนองตาสาม ตำบลอุ้มทอง อำเภอกู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี มีสมาชิกในครอบครัว 3 คน คือ ป้ายา และลูกสาว 2 คน พี่นพเดิมของป้ายา เป็นคนจังหวัดบึงกาฬ พ่อแม่มีอาชีพทำนา แต่งงานแล้ว จึงย้ายมาอยู่ที่สุพรรณบุรีกับสามี ป้ายามีแรงงานในครอบครัว 3 คน คือ ป้ายา และลูกสาวทั้งสองคน ลูกสาวทั้งสองคนเป็นแรงงานหลักในการทำสวน ส่วนป้ายาเป็นคนหลักในการไปหาความรู้จากภายนอก ลูกสาวคนเล็กของป้ายาสุขภาพไม่แข็งแรง มีเนื้องอกในสมอง บางครั้ง จะมีอาการชัก พี่สาวคนโตจึงต้องคอยดูแล

ครอบครัวป่ายามีที่ดินเป็นของตัวเองจำนวน 3 แปลง แปลงที่ 1 มีพื้นที่จำนวน 1 ไร่ เป็นที่อยู่อาศัย และปลูกผัก ผลไม้ สมุนไพรรอบบ้าน แปลงที่ 2 เป็นที่นา มีพื้นที่จำนวน 3 ไร่ อยู่ในเขตชลประทาน แปลงที่ 3 มีพื้นที่ 4 ไร่ เป็นเขตที่ดอน ไม่มีชลประทาน ป่ายาให้คนอื่นเช่าทำไร่มันสำปะหลัง ได้ค่าเช่าไร่ละ 500 บาทต่อปี

ใกล้บ้านป่ายา มีที่ดินของคนอื่นที่ยกให้ป่ายาปลูกผักอีกจำนวน 2 ไร่ เจ้าของเป็นคุณหมอลำที่โรงพยาบาลอุ้มทอง ให้ใช้พื้นที่ปลูกผักฟรี แต่ไม่ให้ใช้สารเคมี ก่อนหน้านี้ เคยมีคนอื่นทำอยู่ก่อน แต่เขาใช้สารเคมี เวลาเขาฉีดพ่นสารเคมี ชาวบ้านที่อยู่รอบๆ เหม็นสารเคมีที่ฉีดมาก คุณหมอเจ้าของที่ดินเลยให้เลิกทำ โดยให้ป่ายา และลูกสาวทำแทน เพราะเห็นว่า ทำเกษตรแบบไม่ใช้สารเคมี

หนี้สิน และมูลเหตุของการเป็นหนี้

ป่ายาเริ่มเป็นหนี้ก้อนแรก เมื่อ 20 ปีที่แล้ว ราวปี พ.ศ. 2535 เนื่องจากลูกชายประสบอุบัติเหตุถูกรถชน ต้องไปยืมเงินคนอื่นมาเป็นค่ารักษาพยาบาลลูกชาย แต่ในที่สุด ลูกชายก็เสียชีวิต ในปีถัดมา สามีของป่ายาก็ประสบอุบัติเหตุทำให้ไม่สามารถใช้หนี้ที่ยืมมาได้ และต้องหายืมเงินมาเพิ่มเพื่อรักษาสามีที่ป่วย ป่ายาคิดแล้วว่า คงไม่มีทางใช้หนี้ได้ จึงตัดสินใจขายที่ดินไป จำนวน 4 ไร่ ในราคา 120,000 บาท แต่สุดท้าย สามีก็มาตายจากป่ายาไปอีกคน ในช่วงนั้น ป่ายาทำนาแบบเคมี จึงต้องจ้างแรงงาน และเครื่องจักรทุกอย่าง ในช่วงข้าวราคาตันละหมื่นกว่าบาท หักต้นทุนแล้วก็พออยู่ได้ แต่ก็เหลือไม่มาก ได้อย่างมากก็ไร่ละ 5,000 – 6,000 บาท ต่อมา เมื่อสามปีที่แล้วลูกสาวคนเล็กมาป่วยเป็นเนื้องอกในสมอง ต้องหาเงินมารักษาลูกสาว ป่ายาจึงตัดสินใจ แบ่งที่ดินขาย

อีกจำนวน 1 งาน ในราคา 250,000 บาท เพื่อนำเงินมารักษาลูก และปัจจุบัน ลูกสาวคนเล็กของป้ายายังต้องเข้าไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลในกรุงเทพฯ เป็นระยะ

ปัจจุบัน ป้ายายมีหนี้สินที่กู้จาก ธ.ก.ส. เมื่อปี พ.ศ. 2557 จำนวน 60,000 บาท และกู้เงินจากกลุ่มกองทุนฟื้นฟู จำนวน 20,000 บาท เหตุผลของการเป็นหนี้ครั้งนี้ เพื่อนำมาปรับที่สวน และที่นา เพื่อทำเกษตรอินทรีย์ ส่วนหนึ่งนำมาปรับปรุงสวนผัก โดยขุดคูน้ำจากคลองให้ไหลเข้ามาในสวน เพื่อใช้น้ำรดผัก และเงินอีกส่วนหนึ่งนำไปทำถนนเข้าแปลงนา เนื่องจากที่นาเป็นที่ตาบอด ไม่มีทางเข้า ป้ายายจึงตัดสินใจแลกที่นาจำนวน 1 งาน กับญาติ ที่มีการทำทางเข้า ป้ายายมีที่ดินติดถนนไม่มาก แต่ก็ต้องยอมเพื่อจะได้มีทางเข้าแปลงนา ป้ายายคิดว่าทำทุกอย่างไว้ให้ลูก วันข้างหน้าลูกๆ จะได้ไม่ลำบาก

รายได้ และรายจ่ายของครอบครัว

รายจ่ายประจำในครอบครัวป้ายายมีค่าไฟฟ้า ที่ใช้ในบ้าน และใช้สำหรับสูบน้ำรดพืชผักที่ปลูก เดือนละประมาณ 400 บาท มีค่าใช้จ่ายช่วยงานในหมู่บ้าน ประเภท งานแต่งงาน งานบวช และงานศพ ปีหนึ่งราว 5,000 บาท ค่าศพกลุ่มแม่บ้านปีละ 200 บาท ค่างานศพกองทุนในหมู่บ้าน ศพละ 100 บาท รวมทั้งค่าเดินทาง ค่าอาหาร เวลาพาลูกสาวคนเล็กไปโรงพยาบาล ปีละประมาณ 5,000 บาท ส่วนค่าใช้จ่ายเรื่องอาหารไม่ค่อยมี เพราะในสวนมีผักหลายชนิดให้กิน อย่างมากก็ซื้อแค่นี้สัตว์ และไข่ เครื่องปรุงชนิดน้อย เดือนละไม่ถึง 2,000 บาท หรือปีละประมาณ 24,000 บาท

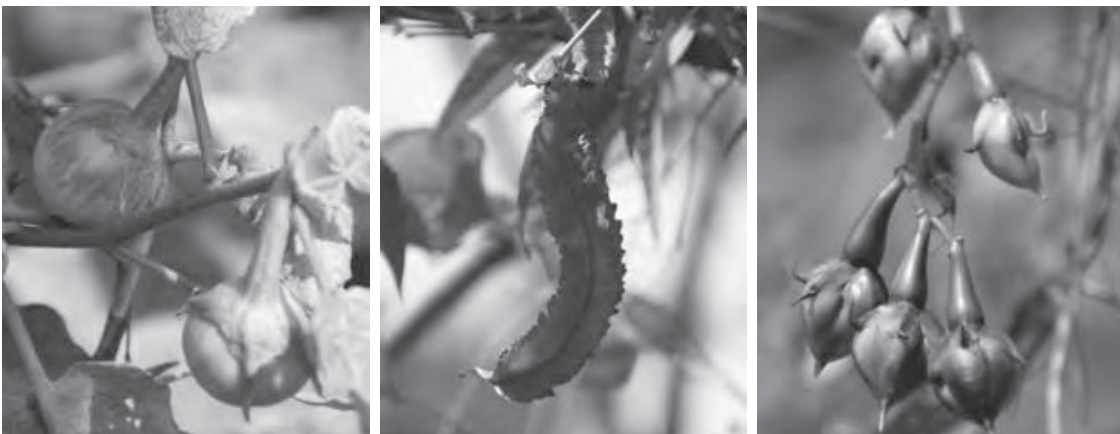
ส่วนรายได้นั้น ได้จากการทำนา และการปลูกผักเป็นหลัก เป็นรายได้จากการทำเกษตรแบบอินทรีย์ ที่เริ่มทำเต็มพื้นที่ ทั้งนาข้าว และแปลงผัก ในปี พ.ศ.

2557 ลูกสาวคนโตมีรายได้จากการรับจ้างเย็บธงบ้าง ใช้เวลาว่างที่ไม่ได้ลงแปลง ผัก แต่มีรายได้ไม่มาก พอช่วยค่ากับข้าวได้บ้าง เดือนละ 1,000 - 1,500 บาท

รายได้หลักจากการทำนา 3 ไร่ ที่ทำนาแบบอินทรีย์ ปลูกข้าวปีละ 2 ครั้ง ครั้งแรก ปลูกข้าวไรซ์เบอร์รี่ เมื่อเก็บเกี่ยวแล้วได้ข้าว ประมาณ 1.5 ตัน สีเป็นข้าวสาร ข้าวกล้องขายให้คนแถวบ้าน ขายกิโลกรัมละ 70 บาท รวมแล้วขายได้เงินมา 73,500 บาท ครั้งที่สอง ปลูกข้าวหอมสุพรรณ ได้ข้าวประมาณ 1,800 กิโลกรัม ขายเป็นข้าวเปลือกให้กลุ่มในราคาตันละ 12,500 บาท ได้เงิน 22,500 บาท รวมรายได้จากการทำนาใน 1 ปี ได้เงินทั้งสิ้น 96,000 บาท

ต้นทุนในการทำนาทั้งปี อยู่ที่ประมาณ 10,000 บาท หักต้นทุนแล้ว จึงเหลือกำไรสุทธิ จากการทำนา ปีละ 86,000 บาท ในพื้นที่ 3 ไร่

รายได้รองลงมา ได้จากการขายผักที่ปลูกไว้รอบบ้าน จากเดิม ที่ปลูกเฉพาะที่ตัวเอง 1 ไร่ บางวันก็ได้มาก บางวันได้น้อย ผักที่ขายมีทั้งคนในชุมชนมาซื้อ และขายให้กลุ่ม เวลากลุ่มไปออกร้านตามงานต่างๆ มีรายได้ประมาณ เดือนละ 4,000 บาท หรือประมาณปีละ 48,000 บาท ปัจจุบัน ปลูกผักเพิ่มอีก 2 ไร่ ในที่ดินแปลงของคุณหมอ รายได้ก็เพิ่มขึ้นแต่ยังไม่มาก เพราะอากาศร้อน ผักเลยไม่ค่อยโต ช่วงนี้ มีรายได้จากผักประมาณ เดือนละ 5,000-6,000 บาท ต้นทุนในการทำผัก มีค่าเมล็ดพันธุ์ พวกผักจีน เช่น ผักกาดหอม กวางตุ้ง คะน้า ผักกาดขาว รวมทั้งปี ประมาณ 1,000 บาท ปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลงไม่ใช้ ใช้น้ำหมักและสมุนไพรทำเอง ผักกินลูก เช่น บวบ ถั่วฝักยาว ข้าวโพด พริก มะเขือ ฯลฯ พวกนี้จะเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้เอง ในส่วนของแปลงผักที่มีไม้ยืนต้นพวก มะม่วง จะปลูกผักไม่ได้ เพราะไม่มีแสงแดด ก็จะปลูกพืชพวกสมุนไพรเอาไว้ เช่น ขมิ้น ไพล ว่านชักมดลูก ซึ่งจะมีคนมาขอซื้อที่บ้าน ปีหนึ่งพอมีรายได้บ้าง แต่ไม่มากประมาณ 4,000 บาท มีคนแนะนำให้เพิ่มมูลค่าให้พืชสมุนไพรที่ปลูก โดยนำมาทำลูกประคบ จะได้มีรายได้เพิ่ม เพราะลูกสาวเย็บผ้าได้ หากคิดรายได้ทั้งปีจากทั้งหมดนี้ จะได้ประมาณ 150,000 บาท

สู้หนึ่..ด้วยนาอินทรีย์

การแก้ปัญหาหนี้สินครั้งแรก ป้ายาตัดสินใจขายที่ดิน เนื่องจากพิจารณาแล้ว ไม่สามารถที่จะหาเงินมาใช้หนี้ได้อย่างแน่นอน การมีคนป่วยที่ต้องดูแลทำให้ไม่มีเวลาทำงานในสวน และในนา หนี้สินก้อนปัจจุบันที่ยืมมา นำมาใช้ปรับพื้นที่เพื่อทำเกษตรอินทรีย์ เพื่อให้สามารถลดต้นทุนการผลิต และพึ่งตนเองได้ เพราะการทำนาเคมีที่ผ่านมา มีต้นทุนสูง และราคาผลผลิตก็ต่ำ การทำนาแบบอินทรีย์ มีต้นทุนต่ำ สามารถใช้แรงงานในครอบครัวทำเองได้ ราคาผลผลิตก็ดี ช่วยลดรายจ่ายในครัวเรือน และได้ทานอาหารที่สด สะอาด ไม่มีสารเคมีตกค้าง ร่างกายจะได้ไม่เจ็บป่วย

ป้ายาได้เปรียบเทียบต้นทุนการทำนาแบบเดิมที่เคยใช้สารเคมี และต้องจ้างคนนอกทำทุกขั้นตอน ค่าปุ๋ยเคมีสูง ค่ายาฆ่าแมลงก็สูง ข้าวที่ทำมาก็ต้องขายหมดเพราะมันแข็งกินไม่ได้ ขายข้าวเปลือกได้ กิโลกรัมละ 8 บาท แต่ไปซื้อข้าวสารกิน กิโลกรัมละ 40 บาท ทำนาเสร็จ ขายข้าวได้เงินเป็นก้อน แต่หักรายจ่ายแล้วไม่เหลือเงินเลย

ต้นทุนการทำนาแบบเคมีกับการทำนาแบบอินทรีย์ ในพื้นที่ 3 ไร่

ต้นทุนการทำนาแบบเคมี		ต้นทุนการทำนาแบบอินทรีย์	
1. ค่าแรงงานเตรียมดิน	1,500 บาท	1. ค่าแรงงานเตรียมดิน	1,500 บาท
2. ค่าเมล็ดพันธุ์	1,500 บาท	2. ค่าเมล็ดพันธุ์	600 บาท
3. ค่าจ้างหว่าน	150 บาท	3. ค่าดำนา	ทำเอง
4. ค่าสารเคมีคุมและฆ่าหญ้า	1,000 บาท	4. ค่าสารเคมีคุมและฆ่าหญ้า	ไม่มี
5. ค่าจ้างฉีดสารเคมี	500 บาท	5. ค่าจ้างฉีดสารเคมี	ไม่มี
6. ค่าปุ๋ยเคมี	3,000 บาท	6. ค่าปุ๋ยเคมี น้ำหมักทำเอง	100
7. ค่าจ้างหว่านปุ๋ย	600 บาท	7. ค่าจ้างหว่าน	ทำเอง
8. ค่าสารเคมีกำจัดแมลง	1,500 บาท	8. ค่าสารเคมีกำจัดแมลง	ใช้สมุนไพร
9. ค่าจ้างฉีดสารเคมี	600 บาท	9. ค่าจ้างฉีดสมุนไพร	ฉีดเอง
10. ค่าจ้างเกี่ยวและรถขนข้าว	2,000 บาท	10. ค่าจ้างเกี่ยวและรถขนข้าว	2,000 บาท
รวมต้นทุนการผลิต	12,350 บาท	รวมต้นทุนการผลิต	4,200 บาท

เปรียบเทียบรายได้จากการทำนาเคมีและนาอินทรีย์

รายได้จากการทำนาเคมี		รายได้จากการทำนาอินทรีย์	
1. ได้ผลผลิต	3,000 กก.	1. ได้ผลผลิต	1,500 กก.
2. ราคาขาย	8 บาท ต่อกิโลกรัม	2. ราคาขาย ข้าวกล้อง 1,050 กิโลกรัมๆละ	70 บาท
3. ได้เงิน	24,000 บาท	3. ได้เงิน	73,000 บาท
4. หักต้นทุน	12,350 บาท	4. หักต้นทุน	4,200 บาท
5. ได้กำไรสุทธิ	11,650 บาท	5. ได้กำไรสุทธิ	69,300 บาท
6. กำไรต่อไร่	3,883 บาท	6. กำไรต่อไร่	23,100 บาท
7. ผลตอบแทนต่อวัน 120 วันๆละ	32.36 บาท	7. ผลตอบแทนต่อวัน 120 วันๆละ	192.5 บาท

ป้ายาบอกว่า “การทำนาแบบอินทรีย์ เราทำเองได้ ที่นาเรามีน้อย สามารถปักดำกันเองสามคนแม่ลูก หญ้าขึ้นบ้าง เราก็ลงไปถอนกันเอง ดูแลโดยไม่ต้องเสียค่าจ้าง ไม่เหมือนการทำแบบเดิมที่ใช้สารเคมี เรารู้ว่า มันอันตราย เราจึงต้องจ้างคนอื่นทำทุกอย่าง ต้นทุนก็เลยสูง ทำนาแบบอินทรีย์ไม่มีสารเคมี เราทำเอง ทำไปเรื่อยๆ สบายใจ แรกๆ เราเอาข้าวไปแจกเขากินก่อน เขาว่า ข้าวเราอร่อยไม่มีสารเคมี เขาจึงพากันมาซื้อเราทีหลัง”

“การทำนาแบบเดิมที่ใช้สารเคมี บางครั้ง ได้กำไรน้อยมาก แทบขาดทุน ถ้าได้ข้าวน้อยก็จะไม่เหลืออะไรเลย ขายแล้วได้เงินก้อนใหญ่ แต่ไม่เหลือเงิน การทำนาแบบอินทรีย์ ผลผลิตอาจได้ไม่มากเท่าเคมี แต่ต้นทุนไม่มาก แม้ขายเป็นข้าวเปลือกให้กลุ่ม ก็ยังได้กำไรมากกว่าทำแบบเคมี”

“รายได้จากการขายข้าว ต้องใช้เวลารอถึง 4 เดือน รายได้จากผัก สามารถขายได้ทุกวัน วันละเล็ก หน่อย เรามีกินไม่ต้องซื้อ แรกๆ ที่ปลูกผัก เก็บมา ก็นำไปแจกเพื่อนบ้าน พอเขากินผักเราอร่อย ไม่มีสารเคมี ไม่เหมือนผักในตลาด เขาก็มาซื้อเราที่บ้าน เวลากลุ่มจะไปออกร้านขายสินค้า ก็จะมารับผักของป้าไปขาย ก็จะมีรายได้เยอะหน่อย โดยประมาณมีรายได้ เดือนละ 5,000 บาท แค่นี้ เราก็อยู่ได้”

อุปสรรคที่ผ่านมา

พื้นที่ แปลงนาอินทรีย์ของป้ายายังไม่สม่ำเสมอ จึงมีปัญหาเรื่องการควบคุม น้ำที่ยังไม่ดีพอ น้ำขังไม่ค่อยอยู่ จึงทำให้นาที่ดอนมีหญ้าขึ้น ช่วงนี้ ป้ายาแก้ไขด้วยการช่วยกันถอนหญ้าออกจากนา การปลูกผักชนิดเดียวพบว่า มีแมลงรบกวนเยอะ โดยเฉพาะพวกผักจิ้น ป้ายาแก้ไขโดยการปลูกผักหลากหลายชนิด ลดความเสียหายจากการทำลายของแมลง และยังมีผักกินไม่ซ้ำกัน พืช ผักที่

ปลูกในแปลง ได้แก่ ผักปลั่ง ผักโขม ผักเสี้ยน ผักกาดหอม ผักกวางตุ้ง ผักบั้ง
คะน้า ผักกาดขาว พริก มะเขือ บวบ ถั่วฝักยาว ชะพลู ตำลึง อัญชัน กระถกรก
ฟักข้าว ข่า ตะไคร้ กระชาย กล้วย ข้าวโพดข้าวเหนียว ข้าวโพดม่วงตักหงาย
หอมแบ่ง และมะละกอ

เมื่อก่อน เวลามีปัญหาการทำเกษตร ป้ายาไม่รู้จะไปขอคำปรึกษาใคร
ปัจจุบัน หลังจากเข้ากลุ่ม จึงทำให้มีเพื่อนให้คำปรึกษา และได้ไปอบรมหา
ความรู้เพิ่มเติมเสมอ สามารถนำความรู้ที่ได้มาปรับใช้ในการทำนา และทำสวน
ของตนเอง ทุกครั้งที่มีการดูงาน และอบรม ป้ายาจะเข้าร่วมไม่เคยขาด

เป้าหมายในอนาคต

ความสำเร็จของป้ายา คือ การพึ่งตนเองได้ ไม่ต้องใช้เงินมาก หลายอย่าง
ที่เคยจ้างก็ทำได้เอง ผลผลิตไม่ว่าจะเป็น ข้าว หรือผัก ก็มีคนต้องการ เพราะ
เห็นว่าไม่มีสารเคมี รวมทั้งครอบครัวป้ายามีอาหารที่ปลอดภัย การเข้ากลุ่ม
ทำให้มีเพื่อนที่มีแนวคิดเดียวกัน ป้ายาจึงตัดสินใจแล้วว่า จะทำเป็นอินทรีย์
ไปเรื่อย ๆ ด้วยต้นทุนที่น้อย ไม่นาน คงสามารถใช้หนี้ที่กู้มาได้

ส่วนปัจจัยที่ทำให้มาถึงวันนี้ ป้ายากล่าวว่า คนในครอบครัวเป็นกำลังใจ
สำคัญ ตนเองทำเพื่อลูกสองคน หากวันหนึ่ง ไม่มีป้ายาอยู่ ลูกสองคนจะได้
สามารถดูแลกันได้ ในท้ายที่สุด ป้ายาสรุปว่า “การทำเกษตรแบบอินทรีย์นี้
มันเหมาะกับครอบครัว ที่มีที่ดินไม่มาก มีแรงงานช่วยกันทำ ต้องมีความเชื่อ
และมั่นใจว่า ไม่มีสารเคมี ปลูกผักก็ได้กิน ต้องหาความรู้ที่จะนำสมุนไพร
และวิธีอื่นมาใช้แทนสารเคมี เป้าหมายต้องทำเพื่อกินในครอบครัวก่อน
เหลือแล้วจึงแจกจ่าย และขายให้เพื่อนบ้าน ในราคาที่ไม่แพง”

สู้หน้..ที่พนมสารคาม ตาม(พ้) สัญญา

กลุ่มพัฒนาเกษตรกร หมู่ 7

กลุ่มพัฒนาเกษตรกร หมู่ 7 ตั้งอยู่ที่ ตำบลเกาะขนุน อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นสมาชิกของ สภาเครือข่ายองค์กรเกษตรกรแห่งประเทศไทย (สค.ปท.) มีกระบวนการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ในช่วงปี พ.ศ. 2549 เป้าหมายการทำงาน คือ เพื่อให้สมาชิกสามารถ แก้ไขปัญหาหนี้สิน และรักษาที่ทำกินได้ วัตถุประสงค์หลักของกลุ่ม มีสามประการ คือ (1) เพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สิน และปัญหาที่ดินเกษตรกรติดจำนอง (2) เพื่อเพิ่มอำนาจเจรจาต่อรองของเกษตรกร และ (3) เพื่อฟื้นฟูอาชีพให้กับเกษตรกรสมาชิก

ปัจจุบัน มีเกษตรกรสมาชิกที่ได้รับการชำระหนี้แทน หรือซื้อหนี้จากกองทุน
ฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร (กฟก.) แล้วจำนวน 33 ราย จากสมาชิกทั้งหมด 96
ราย ส่วนที่เหลืออีก 51 ราย เป็นสมาชิกที่ยังไม่ได้รับการซื้อหนี้ สถาบันเงินกู้ที่
เกษตรกรสมาชิกเป็นหนี้มากที่สุด คือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์
การเกษตร (ธ.ก.ส.)

กลุ่มพัฒนาเกษตรกรหมู่ 7 มีนายสมบัติ มนทองเพิ่ม เป็นประธาน มีนาย
จมีนทร์ ณีวงศ์ นายโอภาส จันทศรี และนายสวัสดิ์ ทัทมมงคล เป็นรองประธาน
ส่วนนายสัญญา ยะคะเสม เป็นเลขานุการ นอกจากการทำงาน เพื่อร่วมกันแก้ไข

ปัญหาหนี้สิน และรักษาที่ดินของเกษตรกรแล้ว กลุ่มยังมีกิจกรรมอื่น อาทิ กลุ่ม ออมทรัพย์ และกลุ่มฅาปนกิจศพ เพื่อช่วยเหลือ และจัดสรรสวัสดิการให้กับ สมาชิก กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ เพิ่งเริ่มต้นในเดือนสิงหาคม ปี พ.ศ. 2555 ปัจจุบัน มีสมาชิก 170 ราย และมียอดเงินประมาณ 800,000 บาท ซึ่งสามารถ ช่วยเหลือเกษตรกรสมาชิกที่เดือดร้อนได้ ในวงเงินไม่เกินรายละ 200,000 บาท การช่วยเหลือ และจัดสรรเงินกู้ให้กับสมาชิกแบ่งได้ 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ ให้กู้ ไม่เกินยอดเงินฝากในกลุ่มออมทรัพย์ของสมาชิกเอง ให้กู้ตามยอดเงินฝากของ สมาชิกรวมกับยอดเงินฝากของเพื่อนสมาชิกอีก 2 คน ที่ยินดีค้ำประกัน และให้ กู้ตามมูลค่าที่ดิน หรือหลักทรัพย์ที่สมาชิคนำมาค้ำประกันกับกลุ่ม

ส่วนในอนาคต กลุ่มวางแผนที่จะทำกิจกรรมการทำปุ๋ยหมัก และศึกษา แนวทาง การทำเอทานอลจากผลผลิตมันสำปะหลังของสมาชิกกลุ่ม การรวม กลุ่มที่ผ่านมา ทำให้กรรมการ และสมาชิกมีความมั่นใจในการรวมตัวกันของ เกษตรกรเพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหา ถึงแม้จะเป็นกลุ่มเกษตรกรเล็กๆ แต่ที่ผ่านมา กลุ่มสามารถช่วยเหลือให้สมาชิกถึง 40 ราย รักษาที่ดินทำกินของตนเองไว้ได้ รวมเป็นพื้นที่กว่า 276 ไร่ นอกจากนี้ การรวมกลุ่ม ยังทำให้เกษตรกรมองเห็นช่องทาง การแก้ไขปัญหาหนี้สินที่มากขึ้น เรียนรู้การบริหารจัดการกลุ่มที่มี ประสิทธิภาพมากขึ้น ปรับเปลี่ยนระบบการเกษตรให้มีความยั่งยืน และพัฒนา คุณภาพชีวิตของเกษตรกรสมาชิกให้ดีขึ้นด้วยตามลำดับ

สีัญญา ยะคะเสม สู้หนึ่..ที่พนมสารคาม

พี่สีัญญา หรือ สีัญญา ยะคะเสม อายุ 54 ปี อาศัยอยู่ที่ตำบลเกาะขนุน อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา พี่สีัญญาร่วมกับเกษตรกรคนอื่นๆ ก่อตั้ง “กลุ่มพัฒนาเกษตรกร หมู่ 7” เมื่อปี พ.ศ. 2549 ด้วยเหตุผลสำคัญที่ว่า การเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มเกษตรกรหลายกลุ่มที่ผ่านมา ไม่สามารถแก้ไข ปัญหาหนี้สินของเกษตรกรได้จริง ทำให้พี่สีัญญา และแกนนำเกษตรกรจำนวน หนึ่งแยกตัวออกมา และตั้งกลุ่มใหม่แทน

หนี้สินของครอบครัว

พีสิัญญาเริ่มมีหนี้ครั้งแรก เพราะต้องการนำเงินไปลงทุนทำการเกษตร โดยกู้จากธนาคารกรุงไทย และใช้โฉนดที่ดินแปลงแรกเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกัน เมื่อวงเงินกู้สูงถึงเพดาน พีสิัญญาใช้โฉนดที่ดินแปลงที่ 2 ขอกู้เพิ่มจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ส่วนหนี้ก้อนสุดท้าย พีสิัญญากู้จากกองทุนหมุนเวียนเพื่อการกู้ยืมแก่เกษตรกรและผู้ยากจน (กชก.) หนี้สินทั้งหมดที่กล่าวมา มีความเกี่ยวเนื่องกัน ดังนี้

หนี้ก้อนแรก กับธนาคารกรุงไทย

รอบแรก ปี พ.ศ. 2538 พีสิัญญากู้เงินมาลงทุนปลูกมะม่วง และปลูกไม้ตงใช้ที่ดินแปลงแรก จำนวน 46 ไร่ เป็นหลักทรัพย์ค้ำประกัน แม้ราคาประเมินที่ดินคือ 4,000,000 บาท แต่ในรอบแรกนี้ พีสิัญญาขอกู้ เป็นจำนวนเงิน 400,000 บาท

รอบที่สอง ปี พ.ศ. 2540 ช่วงที่มะม่วง และไม้ตงยังไม่ให้ผล พีสิัญญาต้องการลงทุนเลี้ยงไก่ไข่ ซึ่งต้องใช้เงินลงทุนสูงถึง 4,000,000 บาท ทำให้พีสิัญญา ตัดสินใจขอเพิ่มวงเงินกู้กับธนาคารกรุงไทย จาก 400,000 บาท เป็น 2,000,000 บาท (เต็มเพดานที่สามารถกู้ได้)

แต่นั้นก็ยังไม่เพียงพอ สำหรับการลงทุนเลี้ยงไก่ไข่ พีสิัญญา จึงนำที่ดินแปลงที่ 2 ไปขอกู้เงินกับ ธ.ก.ส. เพื่อให้มีเงินเพียงพอกับการลงทุน

หนี้ก้อนที่สอง กับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร

หนี้ก้อนที่สอง ปี พ.ศ. 2540 พีสิัญญา ขอกู้จาก ธ.ก.ส. โดยนำที่ดินแปลงที่ 2 จำนวน 45 ไร่ ไปเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกัน ราคาประเมินที่ดิน คือ 4,000,000 บาท แต่พีสิัญญาได้จริง เป็นจำนวนเงิน 1,972,080.61 บาท

หลังจากลงทุนเลี้ยงไก่ไข่ พี่สัญญาสามารถขายไข่ไก่ มีรายได้ และมีเงินเก็บจำนวนหนึ่งเพื่อเตรียมใช้หนี้สิน แต่ผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจ และการประกาศลอยตัวค่าเงินบาท ในปี พ.ศ. 2540 ทำให้รายได้จากการขายไข่ไก่ลดลงและขาดทุน พี่สัญญา จึงสามารถใช้หนี้สิน ธ.ก.ส. ได้เฉพาะดอกเบี้ยเท่านั้น

กระทั่งปี พ.ศ. 2543 ผลพวงจากสถานการณ์เศรษฐกิจตกต่ำ ทำให้พี่สัญญาแบกรับภาระหนี้สินที่มีอยู่ต่อไปไม่ไหว จำเป็นต้องหยุดการชำระหนี้สินให้ ธ.ก.ส. และกลายเป็นหนี้สินสะสมมาจนถึงปัจจุบัน เมื่อนับรวมระยะเวลาที่ติดค้างชำระจากวันที่กู้จนถึงปัจจุบัน คือ 16 ปี แต่หนี้ก้อนนี้ พี่สัญญาได้ขึ้นทะเบียนขอรับความช่วยเหลือไว้กับกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร เพื่อให้ช่วยซื้อ และโอนย้ายหนี้มาไว้ที่กองทุนฟื้นฟูฯ

หนี้ก้อนที่สาม กู้กองทุนหมุนเวียนเพื่อการกู้ยืมแก่เกษตรกรและผู้ยากจน ปี พ.ศ. 2552 พี่สัญญากู้เงินจากกองทุนหมุนเวียนเพื่อการกู้ยืมแก่เกษตรกรและผู้ยากจน จำนวน 420,000 บาท เพื่อนำมาเป็นทุนหมุนเวียนใช้จ่ายในครอบครัว และลงทุนด้านการเกษตร โดยใช้ที่ดินแปลงที่ 3 จำนวน 10 ไร่ เป็นหลักทรัพย์ค้ำประกัน ปัจจุบัน ผ่อนชำระคืนเป็นประจำทุกปี ปีละ 32,000 บาท

ที่ดินและการใช้ประโยชน์

พีธีสัญญาได้รับมรดกจากพ่อแม่เป็นที่ดิน 3 แปลง มีการใช้ประโยชน์ที่ดินที่แตกต่างกันออกไป คือ

แปลงที่ 1 เนื้อที่ 46 ไร่ 3 งาน 49 ตารางวา ใช้สำหรับปลูกบ้าน และโรงเรือนสำหรับเก็บของประมาณ 2 ไร่ ใช้สำหรับปลูกมันสำปะหลัง 30 ไร่ และที่เหลืออีก 14 ไร่เศษ ปลูกพืชหลากหลายชนิด เช่น ไม้ (ขายหน่อ) น้ำเต้า ถั่วลิสง โรงเพาะเห็ด (เห็ดนางฟ้า เห็ดภูฐาน) บวบหอม บวบเหลี่ยม มะรุม มะระขี้นก มะเขือ พริกขี้หนู ฟักทอง ข่า ตะไคร้ มะขาม แตงโม ผลผลิตที่ได้เหล่านี้ ใช้สำหรับบริโภคในครัวเรือน และนำไปขายเป็นรายได้ของครอบครัว ปัจจุบัน ที่ดินแปลง 46 ไร่นี้ ยังติดจำนองอยู่ที่ธนาคารกรุงไทย

แปลงที่ 2 เนื้อที่ 45 ไร่ 76 ตารางวา ที่ดินแปลงนี้ จำนวน 30 ไร่ ใช้ปลูกมันสำปะหลัง อีก 15 ไร่ 76 ตารางวา ใช้ปลูกไม้ใช้สอย เช่น ยางนา สักทอง กระถินเทพา มะหาด มะค่าโมง สะเดา เพื่อเป็นทุนสำรองในอนาคต พื้นที่บางส่วนขุดเป็นสระสำหรับกักเก็บน้ำไว้ใช้ในช่วงหน้าแล้ง ปัจจุบันที่ดินแปลงนี้ ติดจำนองอยู่ที่ ธ.ก.ส.

แปลงที่ 3 เนื้อที่ 10 ไร่ ใช้ปลูกยูคาลิปตัส ปัจจุบัน ติดจำนองอยู่กับกองทุน
หมุนเวียนเพื่อการกู้ยืมแก่เกษตรกรและผู้ยากจน

รายได้และรายจ่ายของครอบครัว

รายได้ของครอบครัวปีสัญญา เป็นรายได้ที่มาจากการทำเกษตรทั้งหมด ปี
สัญญาแบ่งรายได้ของตนเอง ออกเป็น รายได้รายปี และรายได้รายสัปดาห์ ราย
ได้รายปี มาจากการทำมันสำปะหลัง ซึ่งจะใช้สำหรับชำระหนี้เงินกู้ และเก็บเป็น
เงินออม ส่วนรายได้รายสัปดาห์ จะใช้เป็นค่าใช้จ่ายภายในครอบครัว และค่าใช้จ่าย
ในชีวิตประจำวัน

รายได้รายปี

พี่สัญญาจะขายมันสำปะหลังเป็นหัวมันสด ราคาที่ขายได้ในปัจจุบัน อยู่ที่ กิโลกรัมละ 2.5 บาท มีเนื้อที่เพาะปลูก 2 แปลง แปลงแรก 30 ไร่ ปลูก 2 รอบ ต่อปี ขายได้รอบละ ประมาณ 13,000 บาท ส่วนแปลงที่สอง ปลูก 2 รอบต่อปี ขายได้รอบละ ประมาณ 20,000 บาท ส่วนต้นทุน มีเพียงค่าน้ำมันรถไถของตนเอง ประมาณปีละ 3000 บาท

นอกเหนือจากรายได้ที่มาจากการขายมันสำปะหลังแล้ว ยังมีรายได้ที่มาจากการขายแตงโม ซึ่งปลูกสลับไปในแปลงมันสำปะหลัง ในฤดูกาลที่ผ่านมา หลังหักค่าใช้จ่ายแล้ว เหลือเป็นรายได้ ประมาณ 10,000 บาท

รายได้รายสัปดาห์

รายได้ส่วนนี้ มาจากแปลงเกษตรผสมผสาน ส่วนใหญ่ เป็นพืชอายุสั้น และนำไปขายเองในชุมชน และตลาดท้องถิ่น พืชที่ปลูกมีหลากหลายชนิด เช่น บวบหอม บวบเหลี่ยม มะรุม มะระขี้นก มะเขือ พริกขี้หนู พักทอง ข่า และตะไคร้ ทำให้มีรายได้เป็นประจำทุกอาทิตย์ เนื่องจากเป็นช่วงปีแรกที่ปลูก จึงมีรายได้ไม่มาก ประมาณ 4,000 บาทต่อเดือน ส่วนเห็ดหลากหลายชนิด จะขายได้ประมาณเดือนละ 3,600 บาท

ค่าใช้จ่ายหลักของครอบครัวสัญญา มาจากค่าข้าวสาร แก๊สรถยนต์ น้ำมันรถ อาหาร แก๊สหุงต้ม ค่าเล่าเรียนลูก ค่าไฟฟ้า ค่าน้ำประปา ค่าภาษีสังคม และค่าจ้างคนงาน รวมประมาณปีละ 13,600 บาท ที่ค่าใช้จ่ายไม่สูงมาก เนื่องจากครอบครัวพี่สัญญาผลิตน้ำยาซักผ้า น้ำยาล้างจาน ครีมอาบน้ำ ยาสระผม ใช้เองในครอบครัว

มุมมองต่อปัญหาหนี้สิน

พีส์ัญญามองว่า ที่ผ่านมาตนเอง และครอบครัวพยายามหาช่องทางแก้ ปัญหาหนี้สินมาตลอด แต่บทเรียน คือ การพุ่งเป้าไปที่การแก้ปัญหาหนี้สินผ่าน กลไกกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรมากเกินไป ทำให้ตนเองไม่มีเวลาที่มีมาก พอ สำหรับการจัดการแปลงเกษตร เพื่อให้ครอบครัวมีรายได้ที่เพิ่มขึ้น

พีส์ัญญามองเห็นช่องทางในการสร้างรายได้ของตนเอง ซึ่งจำเป็นต้องมี 2 ส่วน คือ การปลูกพืชที่มีรายได้เป็นก้อนรายปี จากมันสำปะหลัง ยูคาลิปตัส แตงโม และอื่นๆ กับการปลูกพืชระยะสั้น และพืชอาหาร เพื่อให้มีรายได้ รายวัน และรายสัปดาห์ รวมทั้งมีอาหารบริโภคในครอบครัว ลดค่าใช้จ่ายภายใน พีส์ัญญาคาดว่า อีกไม่นาน พืชผักที่ปลูกหลากหลายชนิด จะสร้างรายได้ รายเดือนให้กับครอบครัวมากขึ้น ทำให้ชีวิตมีความมั่นคง ไม่ต้องสร้างหนี้เพิ่ม และสามารถมีเงินไปใช้หนี้ที่ค้างชำระได้

บทเรียนการแก้ปัญหาหนี้สินของพีส์ัญญา คือ กลุ่มมีความสำคัญต่อการ แก้ปัญหาของเกษตรกรสมาชิกที่เป็นหนี้มาก หากไม่มีกลุ่ม การแก้ปัญหาหนี้สิน จะเป็นไปได้ยาก ทั้งนี้ การแก้ปัญหาหนี้สินควรมีใน 2 ระดับ คือ การผลักดันให้ เกิดการแก้ไขปัญหาหนี้สินเชิงนโยบาย และการสร้างรูปธรรมการทำเกษตรที่ ยั่งยืน มีรายได้อย่างต่อเนื่อง สำหรับเกษตรกรทุกคน เพื่อลดต้นทุนค่าใช้จ่าย และเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว

เรื่องเล่า..จากน้ำลึก สมุทรสงคราม

กลุ่มพัฒนาเกษตรยั่งยืน

กลุ่มพัฒนาเกษตรยั่งยืน ตั้งอยู่ตำบลลาดใหญ่ อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสงคราม ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2547 เพื่อร่วมกับกลุ่มเกษตรกรอื่นๆ เรียกร้องให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาหนี้สินให้กับเกษตรกร ปัจจุบัน กลุ่มมีสมาชิก 225 ราย มีนายทูล ศรีกำเนิด เป็นประธานกลุ่ม สมาชิกกลุ่ม ประกอบอาชีพที่หลากหลาย ทั้งทำนาเกลือ ทำสวน ทำประมง เลี้ยงสัตว์น้ำ และอื่นๆ

กลุ่มพัฒนาเกษตรยั่งยืน มีแนวทางแก้ไขปัญหานี้สืบตามระเบียบของพระราชบัญญัติกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร คือ การซื้อหนี้เกษตรกรจากสถาบันการเงินมาไว้ที่กองทุนฟื้นฟูฯ หรือปรับโครงสร้างหนี้ ซึ่งเกษตรกรต้องมีหนี้เสีย (NPL) ไม่น้อยกว่า 3 ปี และเจ้าหนี้สถาบันการเงิน ยินยอมให้มีการไถ่ถอนหนี้ เกณฑ์การซื้อหนี้เกษตรกรจะเริ่มจากรายที่เร่งด่วนที่สุด คือ 1.เกษตรกรถูกฟ้องล้มละลาย 2.ถูกบังคับขายที่ดินทอดตลาด 3.ถูกดำเนินคดี และ 4.เป็นหนี้เสีย หรือหนี้ที่เกษตรกรไม่มีความสามารถชำระคืน

ตามระเบียบของกองทุนฟื้นฟูฯ เมื่อกองทุนฯ ซื้อหนี้ของเกษตรกรแล้ว หลักทรัพย์ หรือที่ดินของเกษตรกรจะถูกโอนย้ายมาไว้ที่กองทุนฟื้นฟูฯ การซื้อหนี้จากสถาบันการเงินเจ้าหนี้ มีเงื่อนไขการช่วยเหลือเกษตรกรที่เหมือนกัน คือ จะตัดดอกเบี้ยยืมทั้งหมดไม่ต้องชำระคืน ตัดเงินต้นที่ต้องชำระคืน เหลือร้อยละ 90 หรือ ร้อยละ 50 ขึ้นอยู่กับหลักทรัพย์ค้ำประกัน

ถ้าหลักทรัพย์ค้ำประกันค้ำมูลหนี้ คือ ราคาที่ดินสูงกว่าเงินต้นบวกดอกเบี้ยยืมที่ค้างชำระ การซื้อหนี้จะหักดอกเบี้ยยืมทั้งหมด เหลือเงินต้นร้อยละ 90 โดยกองทุนฟื้นฟูฯ จะซื้อหนี้เกษตรกรรายนั้น ในราคาร้อยละ 90 ของเงินต้น จากสถาบันการเงินเจ้าหนี้ ส่วนสถาบันการเงินเจ้าหนี้จะรับภาระดอกเบี้ยยืมทั้งหมดกับเงินต้นร้อยละ 10 และเกษตรกรจะย้ายมาผ่อนชำระหนี้กับกองทุนฟื้นฟูฯ แทน ในจำนวนเงินต้นที่เหลืออยู่ ร้อยละ 50 และต้องจ่ายดอกเบี้ยยืม ร้อยละ 1 หรือไม่เกินร้อยละ 4 ต่อปี ระยะเวลาผ่อนชำระไม่เกิน 20 ปี

ถ้าหลักทรัพย์ค้ำประกัน หรือราคาที่ดินมีค่าน้อยกว่าจำนวนหนี้ การซื้อหนี้จะตัดดอกเบี้ยยืมทั้งหมด และกองทุนฟื้นฟูฯ จะซื้อหนี้ของเกษตรกรรายนั้นจากสถาบันการเงินเจ้าหนี้ ในราคาร้อยละ 50 ของเงินต้นเท่านั้น ทั้งนี้กองทุนฟื้นฟูฯ

จะซื้อหนี้จาก ธ.ก.ส. ได้เฉพาะเงื่อนไขที่เกษตรกรถูกบังคับค้ำขายที่ดินทอดตลาดเท่านั้น ไม่ใช่หนี้เสีย 3 ปี เพียงอย่างเดียว

ส่วนการปรับโครงสร้างหนี้ เกษตรกรจะทำสัญญาใหม่กับสถาบันการเงิน เจ้าหนี้รายเดิม โดยให้แขวนดอกเบี้ยทั้งหมด และเงินต้นร้อยละ 50 ไว้ เมื่อเกษตรกรผ่อนชำระคืนเงินต้น อีกร้อยละ 50 ให้กับสถาบันการเงินเจ้าหนี้ได้ครบตามสัญญาแล้ว จึงจะตัดดอกเบี้ย และเงินต้นร้อยละ 50 ที่แขวนไว้ ทั้งทั้งหมด อัตราดอกเบี้ยเท่ากับ MRR -3 ต่อปี หรือประมาณร้อยละ 4

ตามระเบียบกองทุนฟื้นฟูฯ เมื่อเกษตรกรได้รับการซื้อหนี้แล้ว ต้องเข้าร่วมกิจกรรมฟื้นฟูอาชีพของกลุ่มเกษตรกรที่สังกัดเป็นระยะเวลา 5 ปี ไม่เช่นนั้น จะไม่ได้รับเอกสารโฉนดที่ดินคืนจากกองทุนฟื้นฟูฯ

นอกจากแก้ไขปัญหานี้สินของสมาชิก ตามระเบียบกองทุนฟื้นฟูแล้ว กลุ่มพัฒนาเกษตรยั่งยืน ยังมีกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2547 เพื่อให้สมาชิกกู้ยืมเงิน และจัดสรรสวัสดิการให้แก่สมาชิก ปัจจุบัน มีเงินออม 400,000 บาท และมีสมาชิกจำนวน 100 กว่าคน

นอกจากนี้ ยังมีโครงการฟื้นฟูอาชีพ การเพาะเลี้ยงปูกุ้งหอยแบบธรรมชาติ และผสมผสาน มีบ่อรวมของกลุ่มอยู่ที่ดอนหอยหลอด มีสมาชิกเข้าร่วม 86 ราย ซึ่งทำให้กลุ่มมีรายได้จากการขายผลผลิต และนำรายได้ส่วนหนึ่งมาปันผลให้กับสมาชิก รวมถึงมีกลุ่มเคียวน้ำตาลมะพร้าวขายเอง กลุ่มเลี้ยงหอยแครง และอื่นๆ เพื่อแปรรูป และเพิ่มมูลค่าผลผลิต เพิ่มรายได้ และฟื้นฟูอาชีพให้กับสมาชิก

น้ำเล็ก..เล่าเรื่อง

น้ำเล็ก หรือนายณรงค์ ต้นหลา มีสมาชิกในครอบครัว 6 คน ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูกชาย 2 คน ลูกสาว 1 คน และลูกสะใภ้ 1 คน น้ำเล็ก และภรรยา ประกอบอาชีพการเกษตร ส่วนลูกชายทั้งสองคนทำงานที่โรงงานเป็นช่างเครื่อง กับช่างไฟฟ้า แต่ได้ช่วยพ่อแม่ปาดน้ำตาลมะพร้าวทุกเช้าและเย็น (ชายเป็นน้ำตาลสดไม่ได้เคี้ยวเป็นน้ำตาลปีก) ส่วนลูกสาวเรียนอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5

น้ำเล้กมีที่ดินทั้งหมด 11 ไร่ เป็นที่อยู่อาศัย และทำสวนผสมผสาน ทำเกษตรแบบยกร่อง ในสวนมีมะพร้าวใหญ่เป็นมะพร้าวกะทิ (ลูกใหญ่ และ ต้นสูง) มะพร้าวพันธุ์ทำน้ำตาลสด และมะพร้าวพันธุ์น้ำหอม (ลูกเล็ก และ ต้นเตี้ย) ปลูกมะลิ 2 ไร่ ปลูกต้นแคบนคันดิน (มีรายได้ทุกวัน) สะเดา 1 – 2 ต้น มะนาว 10 กว่าต้น กล้วยน้ำว่า 2 – 3 ต้น ตะไคร้ 6 – 7 กอ เซอร์ไทยพันธุ์หวาน เพาะชำเอง 2 ต้น และช่วงฤดูฝนจะปลูกพริกไว้กิน (ช่วงหน้าแล้งตายหมด) สำหรับใบมะพร้าวจะเหลา และมัดเป็นกำ นำไปขายให้คนทำไม้กวาด ขายได้ กิโลกรัมละ 10 – 15 บาท ส่วนมะพร้าวลูกที่แห้งแล้ว จะผ่าตากแดด ขายได้ กิโลกรัมละสิบกกว่าบาท

หนี้สิน และเหตุการณ์เป็นหนี้

น้ำเล้กมีหนี้ก้อนแรกจากการแต่งงาน เป็นหนี้เพราะกู้ยืมเงินญาติมาเป็นค่าสินสอด แต่ชำระคืนได้หมดภายในห้าปี พอปี พ.ศ. 2526 เป็นหนี้อีกครั้ง เพราะต้องการซื้อที่ดินเพื่อปลูกบ้าน และทำการเกษตร ในครั้งแรก กู้จากชาวบ้านแต่ไม่สามารถชำระคืนได้ เนื่องจากดอกเบี้ยยแพง พอปี พ.ศ.2537 จึงย้ายหนีไปที่ ธ.ก.ส. แต่เนื่องจากช่วงนั้น ลูกสองคนกำลังศึกษาอยู่ ครอบครัวต้องใช้เงินมาก จึงไม่สามารถชำระเงินคืน ธ.ก.ส.ได้ และติดค้างหนี้ ธ.ก.ส. มา นานสิบกกว่าปี รวมเงินต้น 456,000 บาท และดอกเบี้ยย 1,200,000 บาท ที่ผ่านมา ธ.ก.ส. ติดตามทวงหนี้ตลอด จนทำให้น้ำเล้กวิตกกังวล และคิดที่จะขายที่ดินผืนนี้เพื่อใช้หนี้

จากนั้นปี พ.ศ.2547 จึงได้เข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มเกษตรยั่งยืนและกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร เข้าร่วมกิจกรรมการเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาหนี้สินเพื่อรักษาที่ทำกินให้กับเกษตรกร จนปี พ.ศ.2555 จึงได้เข้าร่วมโครงการปรับโครงสร้างหนี้ของ ธ.ก.ส. ผ่านการช่วยเหลือของกองทุนฟื้นฟูฯ ตัดดอกเบี้ยย

ทั้งหมด ส่งเพียงเงินต้นร้อยละ 50 คือ 280,000 บาท โดยทำสัญญาชำระคืน 15 ปี ปีละ 20,000 บาท พร้อมดอกเบี้ยร้อยละ 4

น้ำเล็กเล่าว่า หากไม่มีกองทุนฟื้นฟูฯ เข้ามาช่วยเหลือ เขาคงจะต้องขายที่ดินผืนนี้ใช้หนี้ให้ ธ.ก.ส. อย่างแน่นอน เพราะกังวลว่า ภาระหนี้สินจะตกไปถึงลูก นอกจากหนี้ของ ธ.ก.ส. แล้ว น้ำเล็กเคยยื่นหนี้กองทุนหมู่บ้าน 40,000 กว่าบาท ปัจจุบันชำระหนี้คืนเรียบร้อยแล้ว ประวัติการเป็นหนี้ของน้ำเล็กสรุปโดยย่อคือ

แหล่งเงินกู้	เหตุผลของการเป็นหนี้	ดอกเบี้ย	สถานะหนี้ปัจจุบัน
1. ญาติ	กู้เพื่อเป็นสินสอดในการแต่งงาน	ไม่มี	ชำระคืนหมดภายใน 5 ปี
2. กองทุนหมู่บ้าน จำนวน 40,000 กว่าบาท	ใช้จ่ายในครัวเรือน และ ปรับปรุงที่ดิน	ร้อยละ 0.50 ต่อเดือน	ชำระคืนหมดแล้ว
3. ธ.ก.ส. จำนวน 456,000 บาท	ซื้อที่ดินทำกิน	ร้อยละ 4 ต่อปี	ได้รับการปรับโครงสร้างหนี้จาก ธ.ก.ส. เมื่อปีพ.ศ.2555 เหลือเงินต้น จำนวน 280,000 บาท ชำระคืนมา 3 ปี เข้าปีที่ 4 ทำสัญญาชำระคืน 15 ปี ปีละ 20,000 บาท
รวม 496,000 บาท			คงเหลือ 220,000 บาท

รายได้และรายจ่ายของครอบครัว

ปัจจุบัน น้ำเล็ก และภรรยา มีรายได้ทุกวัน จากผักผลไม้ตามฤดูกาลในสวน เฉลี่ยวันละ 250 บาท ต่ำสุดวันละ 50 – 60 บาท สูงสุดวันละ 1,000 กว่าบาท ดอกมะลิเก็บขายได้ทุกวัน ดอกแคเก็บได้ทุกวัน ช่วงหน้าฝนตัดยอดกระถินข้างทางขาย กำละ 2 ซีด 3 กำ ขาย 3 บาท ตักซังปลาในคลอง ได้วันละ 100 บาท รวมรายได้ ประมาณ 85,000 บาทต่อปี

ในพื้นที่ 2 ไร่กว่าของน้ำเล็ก ปลูกมะลิ 1,000 กว่าต้น ระยะปลูกห่างกัน 1 x 1 เมตร การใส่ปุ๋ยจะใส่สลับกันเดือนละครั้ง ระหว่างปุ๋ยอินทรีย์ และปุ๋ยเคมี กับปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ (ใส่เยอะได้) ต้นทุนการผลิตทั้งหมดต่อปี ประมาณ 6,510 บาท แบ่งเป็น ค่าปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยเคมี ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ ปุ๋ยชีวัว ฟาง ขุยมะพร้าว และปุ๋ยยูเรีย

น้ำเล็ก และภรรยา มีรายจ่ายน้อยมาก บางวันไม่ต้องซื้อกับข้าวเลย เพราะมีของกินในสวนอย่างเพียงพอ หรือบางครั้งหากใช้ซังตักปลาในคลอง ก็จะได้กุ้ง และปลา มากิน ทำให้ครอบครัวน้ำเล็กมีฐานะพออยู่พอกิน สามารถส่งลูกเรียนได้ และมีเงินเก็บไว้ใช้ยามเกษียณ รวมถึงมีเงินเก็บเป็นทุนให้ลูกได้เรียนต่อในมหาวิทยาลัย และลงทุนทำธุรกิจเล็กๆ ในอนาคต

จุดเปลี่ยนของชีวิต

จุดเปลี่ยนที่สำคัญของน้ำเล็ก คือ การที่ได้เข้าร่วมกับกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร และกลุ่มพัฒนาเกษตรยั่งยืน แนวคิดสำคัญในการแก้ปัญหาหนี้สินของน้ำเล็ก คือ ต้องขยันทำมาหากิน และทำไปเรื่อยๆ หนื่อยก็พัก กล้าทำ ไม่อายใคร ทำอะไรแม้มีรายได้เพียงเล็กน้อยก็ให้ทำไปก่อน สะสมเงินไปเรื่อยๆ และเนื่องจากเคยยากจนมาก่อน จึงรู้ว่าต้องกินอยู่อย่างประหยัด ถ้าใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย จะไม่พอใช้ และไม่มีเงินเหลือเก็บไว้ใช้หนี้ รวมทั้งสัญญากับตัวเองไว้ว่า จะไม่เป็นหนี้เพิ่ม ถ้าไม่พอใช้ก็ยืม แล้วใช้คืนในระยะสั้นแทน

น้ำเล็กเล่าว่า เกษตรกร คือ คนที่ต้องทดลองเอง เปลี่ยนแปลงเอง ลองผิดลองถูก อาชีพพืชผักอะไรที่หาเงินได้ก็ปลูกไว้ และพืชผลทุกอย่างก่อนที่จะเลิกทำ ต้องเตรียมปลูกอย่างอื่นรองรับไว้เสมอ เช่น จะเลิกทำน้ำตาลมะพร้าว ก็มีรายได้จากมะลิรออยู่ จะเลิกปลูกมะลิ ก็ปลูกมะพร้าว น้ำหอมรองรับไว้แล้ว

วางแผนไว้ล่วงหน้าสำหรับอนาคต ในยามแก่ชราที่จะเลือกปลูกพืชผักที่ไม่ต้องไปรื้อขาย แต่ขายได้ในสวนเลย รวมทั้ง การมีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง จะทำให้เกษตรกรมีอนาคต ไม่ลำบากในวันข้างหน้า

เป้าหมายในอนาคตของน้ำเล็กตอนนี้ คือ ส่งลูกเรียนให้จบ รายได้ในอนาคตวางไว้ว่า น่าจะมาจากมะพร้าว น้ำหอมที่ปลูกไว้ ถ้าผู้ซื้อมาตัดตนเองก็แค่ออกมานับ โดย 45 วัน ตัดได้สองครั้ง จำนวน 150 ต้นๆ ละ 5 ลูก ประมาณ 750 ลูกๆ ละ 5 บาท จะมีรายได้ 3,750 บาท ต่อครั้ง ซึ่งจะทำให้มีรายได้เลี้ยงตัวเองได้ ในอนาคตหากเลิกทำมะลิแล้ว จะปลูกผักไว้กิน ปลูกทุกอย่างที่กินได้ที่ไม่ใช่พืชยืนต้น เช่น แตงกวา ผักชี มะเขือยาว มะเขือเปราะ และจะปลูกกะเพรากับโหระพาไว้ขายในหน้าแล้งด้วย

น้ำเล็กให้ความเห็นว่า ปัจจัยที่ทำให้ประสบความสำเร็จ ที่สำคัญคือครอบครัว ซึ่งในอดีตมีส่วนสำคัญมากในการสนับสนุนให้น้ำเล็กเข้าร่วมกับกลุ่มเกษตรกรอื่นๆ เรียกร้องการแก้ไขปัญหาหนี้สินเกษตรกร จนมีกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรขึ้นมา และแก้ไขปัญหาหนี้สินให้ตนเองและเกษตรกรบางส่วนได้ คนในครอบครัวจำเป็นต้องสนับสนุนกัน ไม่ขัดขวางหรือขัดแย้งกัน เมื่อพ่อบ้านไม่อยู่ แม่บ้านก็ทำหน้าที่แทน และมีความอดทนต่อปัญหาอุปสรรคต่างๆ ปัจจัยสำคัญอันดับรองลงมา คือ การรวมกลุ่มกันของเกษตรกร ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน จนสามารถมีพลังเคลื่อนไหวผลักดันเรื่องที่ยากให้สำเร็จได้ เกษตรกรทุกคนจึงต้องเห็นความสำคัญของการรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมกัน

เอกสารอ้างอิง

Altieri, M. A. and V. M. Toledo (2011) “The Agroecological Revolution in Latin America: Rescuing Nature, Ensuring Food Sovereignty and Empowering Peasants.” *The Journal of Peasant Studies*, 38(3): 587-612.

Bernstein, Henry. (2004) “Changing Before Our Very Eyes’: Agrarian Questions and the Politics of Land in Capitalism Today,” *Journal of Agrarian Change*, Vol.4 Nos.1 and 2, January and April, 190-225.

Borras, S., J. Franco et al. (2013) Introduction. Land concentration, land grabbing and people’s struggles in Europe. J. Franco and S. Borras, ECVI and HOTL.

Bunnell, T., D. Parthasarathy, and Eric C. Thompson (eds) (2013) *Cleavage, Connection and Conflict in Rural, Urban and Contemporary Asia*, Heidelberg: Springer.

Byres, T. J. (1995) "Political Economy, the Agrarian Question and the Comparative Method, " *The Journal of Peasant Studies*, 22 (4): 561-581.

Byres, Terence J. (2003) "Agriculture and Development: The Dominant Orthodoxy and an Alternative View," in *Rethinking Development Economics*, edited by Ha-Joon Chang, London and New York: Anthem Press, 235-253.

Byres, T. J. (2004) "Neo-Classical Neo-Populism 25 Years on: Déjà vu and Deja Passe. Towards a Critique," *Journal of Agrarian Change*, Vol.4 Nos. 1 and 2, January and April 2004, 17-44.

Caouette, Dominique, and Sarah Turner (eds) (2009) *Agrarian Angst and Rural Resistance in Contemporary Southeast Asia*, Abingdon, Oxford/New York, Routledge.

Chang, Ha-Joon. (2009) Rethinking public policy in agriculture: Lessons from distant and recent, *Journal of Peasant Studies*, 36:3, 477-515.

Gleissman, Stephen R. and Martha Rosemeyer. (eds.) (2010) *The Conversion to Sustainable Agriculture: Principles, Processes, and Practices*, Boca Raton, London and New York: CRC Press.

Griffin, K., A. R. Khan and A. Ickowitz. (2004) "In Defence of Neo-Classical Neo-Populism," *Journal of Agrarian Change*, Vol.4 No.3, July 2004, 361-386.

Kay, Sylvia. (2014) "Reclaiming Agricultural Investment: Towards Public-Peasant Investment Synergies," Amsterdam, Transnational Institute (TNI).

La Via Campesina: International Peasant's Movement. Main Issues." Published 16 Oct. 2015. Retrieved from <<http://viacampesina.org/en/index.php/our-conferences-mainmenu-27>>

McMichael, Philip. (2008) "Peasants Make Their Own History, But Not Just as They Please...", *Journal of Agrarian Change*, Vol.8 No.2 &3, April and July 2008: 205-228.

Rosset, P. M., B. Machin Sosa, et al. (2011) “The Campesino-to-Campesino Agroecology Movement of ANAP in Cuba: Social Process Methodology in the Construction of Sustainable Peasant Agricultural and Food Sovereignty.” *The Journal of Peasant Studies* 38(1): 161-191.

Walker, Andrew. (2012) *Thailand’s Political Peasants: Power in the Modern Rural Economy*, Madison, Wisc.: University of Wisconsin Press.

Wittman, H. (2005) “The Social Ecology of Agrarian Reform: the Landless Rural Workers’ Movement and Agrarian Citizenship in Mato Grosso, Brazil,” *Development Sociology*, Cornell University.

Wright, A. and Wolford, W. (2003) *To Inherit the Earth: The Landless Movement and the Struggle for a New Brazil*. San Francisco, CA: Food First Books.

กลุ่มปฏิบัติงานท้องถิ่นไร่พรหมแดน (โลโคลแอค) (2558) “รูปธรรมการแก้ไขปัญหานี้สินและการสูญเสียที่ดินเกษตรกร กรณีศึกษาชาวนาและเกษตรกรภาคกลาง” รายงานผลการศึกษา เดือนกรกฎาคม.

กิตติศักดิ์ ปั้นประดิษฐ์. การจัดการหนี้ในระบบโดยกระบวนการเจรจา. ภาคนิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารจัดการสาธารณะสำหรับนักบริหาร, คณะรัฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2550.

กองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร, สำนักงาน. โครงการแก้ไขปัญหาความยากจน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www3.cdd.go.th/phetchaburi/poor6.html>[16 พฤษภาคม 2556]

คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=62> [21 ธันวาคม 2555]

จิต เศรษฐบุตร. หลักกฎหมายแพ่ง และลักษณะหนี้. กรุงเทพฯ : โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2554.

ดวงมณี เลาวกุล และเอื้อมพร พิชัยสนธิ. นโยบายและมาตรการ การคลัง เพื่อความเป็นธรรมในการกระจายรายได้. ศูนย์บริการวิชาการเศรษฐศาสตร์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : สถาบันปริศึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2551

ไบแลงขาว, “บทบาทของสถาบันการเงินต่อการสูญเสียที่ดินของเกษตรกรรายย่อย”, โลโคลแอก หรือกลุ่มปฏิบัติงานท้องถิ่นไร้พรมแดน, 2558

ปรัชญา ปิ่นมณี. (2549) หนี้อกระบบ ภาวะหนี้สินเรื้อรังและการเจริญเติบโตของภาคเกษตรกรรมไทย : สมมติฐานจากกรณีพิเศษของแบบจำลอง AK. วารสารเศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์, 23(4).

พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมพุทธศักราช 2540. (2540, 14 พฤศจิกายน). ราชกิจจานุเบกษา. สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา.

พงษ์ทิพย์ สำราญจิตต์. บรรณาธิการ. (2556ก) โฉนดชุมชน, กรุงเทพฯ: กลุ่มปฏิบัติงานท้องถิ่นไร้พรมแดน(Local Act).

พงษ์ทิพย์ สำราญจิตต์. บรรณาธิการ. (2556ข) ชาวนา ชีวิตปริ่มน้ำ, กรุงเทพฯ: กลุ่มปฏิบัติงานท้องถิ่นไร้พรมแดน(Local Act).

พงษ์ทิพย์ สำราญจิตต์. บรรณาธิการ. (2557) หนี้อชานา เดิมพันการสูญเสียที่ดิน, กรุงเทพฯ: กลุ่มปฏิบัติงานท้องถิ่นไร้พรมแดน(Local Act).

ศูนย์วิจัยและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน. หนี้อกระบบ: ปัญหาและแนวทางแก้ไข ภายใต้แนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2557

ศูนย์ช่วยเหลือลูกหนี้และประชาชนที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม กระทรวงยุติธรรม. คู่มือประชาชนเพื่อช่วยเหลือลูกหนี้ที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2554.

ศูนย์ช่วยเหลือลูกหนี้และประชาชนที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม กระทรวง
ยุติธรรม (ศนธ.ยธ) ร่วมกับ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
รายงานวิจัยโครงการศึกษาพัฒนานโยบายการยุติธรรมเพื่อแก้ไขปัญหา
หนี้นอกระบบ, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนา
แห่งชาติ, 2556.

หยกกมล รัตนสินทวีสุข. (2557) “สภาพเศรษฐกิจของชนชั้นกลางระดับ
ล่างที่ประกอบอาชีพอิสระเกี่ยวกับการค้าขายในตลาดนัดอำเภอเมือง จังหวัด
กาฬสินธุ์”, ปริญญานิพนธ์ตามหลักสูตรเศรษฐศาสตรบัณฑิต คณะเศรษฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2557.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์, ทักษิณา-ประชานิยม. พิมพ์ครั้งที่ 2.กรุงเทพฯ :
มติชน, 2550

หนังสือ

นอกระบบ
เกษตรกร
ฟางเส้นสุดท้าย
สู่การสูญเสียดิน

“ปัญหาหนี้ในระบบเกษตรกร เกี่ยวโยงกับปัญหาโครงสร้างการผลิตที่ไม่เป็นธรรม ซึ่งเป็นปัญหาเรื้อรังของภาคเกษตรกรรม รวมไปถึงความไม่เป็นธรรมของสถาบันการเงิน อันส่งผลกระทบต่อเนื่องที่เรียกว่าหนี้ในระบบก่อให้เกิดหนี้ในระบบ”

“สถาบันการเงินที่มีเจตนารมณ์ช่วยเหลือเกษตรกรยากจน ส่งเสริมการออม ให้เงินกู้ยืมโดยไม่คิดอัตราดอกเบี้ย และไม่จำเป็นต้องมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน คือสิ่งที่สังคมไทยยังขาดแคลน ทำให้เกษตรกรยากจน เมื่อตกอยู่ในภาวะวิกฤตจำเป็นต้องใช้เงิน จำต้องยอมกู้ยืมเงินจากเจ้าหนี้ในระบบ แม้จะต้องเผชิญกับอัตราดอกเบี้ยสูงถึงร้อยละ 20 ต่อเดือน หรือสูงกว่านั้น”

“งานศึกษาชิ้นนี้ มีข้อเสนอว่าการแก้ปัญหานี้ในระบบเกษตรกร ต้องดำเนินควบคู่ไปกับการแก้ปัญหานี้ในระบบ ต้องจัดการปัญหาที่ต้นตอ คือการพัฒนาศักยภาพเกษตรกร ไม่ให้ขาดทุนจากการผลิตซ้ำซาก เพราะแม้ภาครัฐจะให้ความช่วยเหลือแก้ปัญหานี้ในระบบ แต่หากไม่พัฒนาศักยภาพเกษตรกรให้มีรายได้ที่มั่นคง เกษตรกรก็จะหันกลับไปพึ่งพิงแหล่งเงินกู้ในระบบและนอกระบบอีก การช่วยเหลือของรัฐจึงควรตั้งอยู่บนพื้นฐานการลงทุนทางสังคม สร้างคุณค่าใหม่และแรงจูงใจให้เกษตรกรหันมาทำระบบเกษตรที่ยั่งยืนและพึ่งพาตนเองได้จริง”

พงษ์ทิพย์ สํารามูจิตต์
ผู้อำนวยการมูลนิธิชีวิตไท

ราคา 160.00 บาท

